

טבילת כלים בירדן

3. האם אפשר לטבול כלים בירדן

הקדמת הנצרך 3 * יסודות מבנה המקוה 3 * מעיין מטוהר בזחילה, ומי גשם - באשבורן 3 *
סיבת החילוק בין מעיין למי גשם 3 * מהיכן מי המעינות 3 * הגדרת מעיין 4 * מים חיים 5

5. סוגיא דשבת

טבילה בנהרות 5 * אבוה דשמואל ורב - הרוב קובע 5 * שמואל א' - המעיין מתברך ממקורו 6
שמואל ב' - רק בתשרי 6 * סיכום הדעות 6 * לר"ת מותרת טבילה בנהרות זוחלים 6 *
טבילה במקום התרחבות הנהר, לשיטת ר"ת 7 * לרמב"ן פסולה טבילה בנהרות זוחלים 8 * טבילה
בפרת 8 * סהדא רבא פרת 9 * כיצד פרת מעיד על ריבוי הגשמים 10 * מים הנוטפים ממעיין
11 * מכיפה מיבריך 11 * מפצי 11

12. הירדן

המציאות בירדן 12 * מי הירדן אינם מים חיים 13 * מיעוט מי גשם 13 * רק הירדן הדרומי
נפסל 13 * הפסול רק בלשונות היוצאים מהירדן 14 * פסול הירדן רק למים חיים משום העפר
14 * הירדן פסול רק בעונת החורף 14 * מיעוט מי גשם פוסלים מים חיים 14 * טהרה בזוחלין
לאו דוקא במים חיים 16 * דיוקי לשון הרמב"ם 16 * עוד אופנים שמטוהר בזחילה אך אינו מים
חיים 16 * הירדן הדרומי 17 * מסקנה 17

17. מקורות

18. סוגיית שבת ס"ה

רש"י שבת ס"ה: 18
תוספות שבת ס"ה: 18
חידושי הרמב"ן שבת ס"ה: 19
חידושי הרשב"א שבת ס"ה: 22
חידושי הריטב"א שבת ס"ה: 23
חידושי הר"ן שבת ס"ה: 26
ר' יחזקיהו ממגדיבורג (בשיטת הקדמונים) שבת ס"ה: 29
בית הבחירה למאירי שבת ס"ה: 30
פסקי רי"ד שבת ס"ה: 31
תוספות הרא"ש שבת ס"ה: 32
שבת של מי שבת ס"ה: 32
שפת אמת שבת ס"ה: 32

33. משנה פרה ח' ח' - י"א

33. תוספתא פרה ט' א'

33. רמב"ם פרה ו' א'

33. רמב"ם פרה ו' י'

34. רמב"ם מקוואות ט' י"ג

35. ר"ש פרה ח' י'

35. ספר יראים כ"ו

36. מאירי ב"ב ע"ד:

36. רדב"ז יו"ד ח' ק"מ

37. שו"ע יו"ד ר"א ב'

37. ש"ך ר"א י"א

38. הגר"א ר"א ט"ז-כ'

38	צמח צדק יו"ד קס"ז
40	כפתור ופרח ז'
41	קרבן העדה על הירושלמי שקלים ו' ב'
41	מהרי"ט ב' יו"ד י"ח
43	עין יצחק א' יו"ד כ'
44	חזו"א מקוואות תנינא קכ"ט ו'
44	חזו"א פרה י"א ט'
45	הרב קורן
45	יעקב ענבל
52	מאמר נוסף בענין פסול מימי הירדן
56	יהושע ענבל, יורה אורח, ר"א י', י"ב
57	הרב בנימין קרלנשטיין

האם אפשר לטבול כלים בירדן

הקדמת הנצרך: נאמר בפרשת שמיני (ויקרא י"א ל"ו) 'אֵף מַעֲיֵן וּבֹר מְקֹה מִים יִהְיֶה טְהוֹר', ועיקר כוונת הפסוק היא לומר שמי מעיין ובור אינם מקבלים טומאה, ובפסחים (ט"ז) למדו שמים אלו אף מטהרים את הטמא הטובל בהם; ומפסוק זה למדו את עקרונות המקוה הכשרה:

יסודות מבנה המקוה: א' - וְרַחֵץ בַּמֵּים אֶת כָּל בָּשָׂרוֹ - מים שכל גופו עולה בהן; ב' - 'אֵף מַעֲיֵן וּבֹר מְקֹה מִים יִהְיֶה טְהוֹר' - מים אלו אינם מקבלים טומאה, ובפסחים למדו שמים אלו אף מטהרים את הטמא הטובל בהם; ג' - 'מְקֹה מִים' - המים מטהרים כשהם במקום כינוס [= 'אשבורן']; ד' - 'אֵף מַעֲיֵן' - דוקא מעיין מטהר בזוחלין ואין צריך מקום כינוס; ה' - 'וּבֹר' מעיין מטהר גם בבור נביעתו; ו' - 'בֹּר מְקֹה מִים' - ולא מים שבכלי; ז' - 'מְקֹה מִים' - דוקא מים ולא שאר משקים, ודוקא כשלא השתנה מראה המים; ח' - 'יִהְיֶה טְהוֹר' - הוויית המקוה צ"ל על ידי טהרה, ויש שלמדו מהסמיכות של מעיין למקוה שאף מקוה צ"ל בידי שמים.

מעיין מטהר בזחילה, ומי גשם - באשבורן: למדנו שדוקא מעיין מטהר בזוחלין ואין צריך מקום כינוס, וכן מטהר גם בבור נביעתו, ואילו מי גשם מטהרים רק במקום שנקווים בו למקום כינוס [= 'אשבורן']; ומכאן שניתן לטבול במעיין אף כשהמים זוחלים, ואילו כשטובלים במי גשם שאינם מעיין - **הטבילה כשרה רק באשבורן**, כלומר, במקום שבו המים נקוים ולא זוחלים [ובחבורת 'מקוה טהרה' ביארתי מה תנאי הזחילה הפסולה].

סיבת החילוק בין מעיין למי גשם: ביאר הריטב"א (שבת ס"ה:) שמי הגשם פוסלים לא כי נחשבים כשאובים [שהרי מקוה שלמה לא נפסלת מחמת שאובין, ובפשטות כוונתו לאפוקי מפ' ר"ח והערך שהנידון בנוספין דרך הגגות דנעשו שאובין, וכוונתם דחשיבי שאובין משום המרזבות שנחקקו ולבסוף נקבעו, עי' תוס' נדה ס"ו: ד"ה אשה, וצ"ל דאיכא בהו חטטין, דאל"כ לאו בית קיבול ניהו, והרשב"א פ' משום בית קיבול העשוי ברעפים], אלא כי מאחר ומי הגשמים באים מהים, **ולים יש דין מקוה** [ולמקוה המים קרא ימים] - לכן גם דינם כמקוה לטהר רק באשבורן [יש להעיר דהיינו כרבי אליעזר (תענית ט'): דכל העולם ממימי אוקינוס הוא שותה, אבל לרבי יהושע ממים העליונים הוא שותה, ואולי דברי אגדה הן ואין מקשין מהן, מיהו קשה דלרבי יוסי (מקואות ה' ד') כל המים מטהרין בזוחלין, וע"כ משום דבשעה שעלו לעבים נפסק מהן תורת מעיין, וצ"ע (הרב יעקב ענבל)], וגם שם 'מקוה' הוא כי **דרך מימיו להקוות**, משא"כ דרך מי מעיין לנבוע; ובפסקי רי"ד (שבת ס"ה:) ביאר שמאחר ודרך המעיין להיות זוחל ונמשך - הוא מטהר אפילו בדרך זחילתו, וכל שכן שמטהר גם באשבורן, כגון באר נובעת עמוקה שמימיה לא זוחלים, ואילו אבל מקוה שנעשתה ממי גשמים מטהרת **רק באשבורן כדרך מנהגה שלא להיות זוחלת ונמשכת אלא נקוית למקום אחד**.

מהיכן מי המעינות: מי מעיינות הם מי גשם או שלג שנבלעו בקרקע, וחילחלו לשכבת אדמה מחלחלת או בסלע נקבובי [= 'אקוויפר', כגון חול חמרה גיר ובזלת] המסוגלים להיות רוויים במים שחילחלו אליהם, ונאגרים מעל שכבת קרקע בלתי חדירה

[='אקוויקלוד', כגון חרסית חוואר ל"ס גרניט צפחה וגבס] עד שיצאו החוצה, כגון כשהשכבה האטומה תחשף במקום שהקרקע נשברת בצלע הר או באפיק נחל

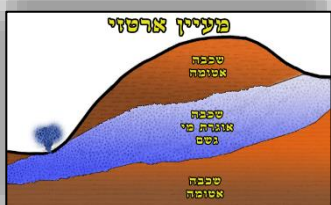
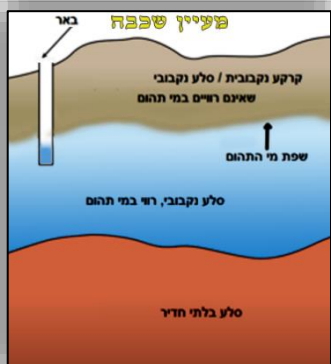

[='מעין העתק', כגון במעיינות עין גדי], או כשיחצבו ניקבה לתוך צלע של הר כדי לאפשר למים לצאת [כגון במקוה האר"י], או שיחפרו באר בקרקע עד שמגיעים לשכבה האטומה שמי הגשם מתמצים בשקערורית שבה [=מעין שכבה, כגון במעין ספסופה]. מהירות קליטת המים בקרקע [המשפיעה גם על מהירות הולכת המים בתוך הקרקע ממקום למקום] משתנית לפי סוגיה, שבקרקע חולית המהירות היא עד 4 ס"מ לשעה [כ- 2.8 שנים לקילומטר], ואילו בקרקע כבדה מהודקת המהירות כמילימטר אחד בשעה [כ-114 שנה לקילומטר], ורק בגיר ישנם לעתים חללים הגורמים לזרימה מהירה דרכו.

הגדרת מעיין: כתב הגדולי טהרה (שאלה ב') 'שם מעין יאמר על עצם המים המתהווים בטבע במקום

מן המקומות, בין שנוזלים מן הקרקע או מן הסלעים... ואם כבר חלו בו ידי אדם אז נקרא באר... לא שהאדם עושה פעולה במעין עצמו - שזה אי אפשר, ואינו עושה רק תיקון המקום בלבד: או שהמעין הוא בעומק הקרקע והוא מסלק העפר וחופר עד שמתגלה המעין ומוציא מימי, או שהמעין כבר נראה ונובע - אלא שמרחיב לו גבול עד היכן יתפשטו מימיו באורך ורוחב, ונמצא כל באר היא מעין אבל לא כל מעין הוא באר'. נביעת מים **הפורצת מהתהום נחשבת כמעין אף אם מקורם ממי גשם** או הפשרת שלגים, כמ"ש בתוספתא (פרה ט' ב', הובאה בר"ש פרה ח' ט') 'מעין... שהיה רבה מימות הגשמים ונתמעטו בימות החמה - כשר' - שנחשב כמעין **אף שריבוי המים רק מחמת הגשמים**; ואילו **מים שרק נספגו בשכבת הקרקע העליונה ממקור מים קרוב - אינם בתורת מעין** - ואין להם דין מעין מאחר וזו רק יציאת מים ספוגין באדמה **ממקור מים קרוב**, כמ"ש התוספתא (מקוואות א' י"ד, הובאה בר"ש מקוואות א' ו') 'החופר בצד הים בצד הנהר במקום הביצים - הרי הן כמי תמצית [החופר בצד המעין - כל זמן שהן באין מחמת המעין אף על פי שפוסקין וחוזרין ומושכין - הרי הן כמי מעין, חזרו מלהיות מושכין הרי הן כמי גבאין]', ופשוט שאם מי הגשם יצטברו בבור חפור ויקלחו משם למקום אחר - לא יחשבו כמעין (הרב יעקב ענבל, ו'ורה אורח' ר"א י"ב בשם ג"ע) [בדומה לזה כתב המהר"ט (ב' י"ח) בביאור 'מי תמצית' - כשאינה מושכת ומוציאה מים חיים אלא שהכותלים בוצצים מעט מכאן ומעט מכאן - אף שמתמצה מן הים ומן הנהר, וצריכים מ' סאה, אא"כ כשמושך מן המעין - שנראה שהוא המעין עצמו; אמנם, הצמח צדק (יו"ד קס"ז) כתב

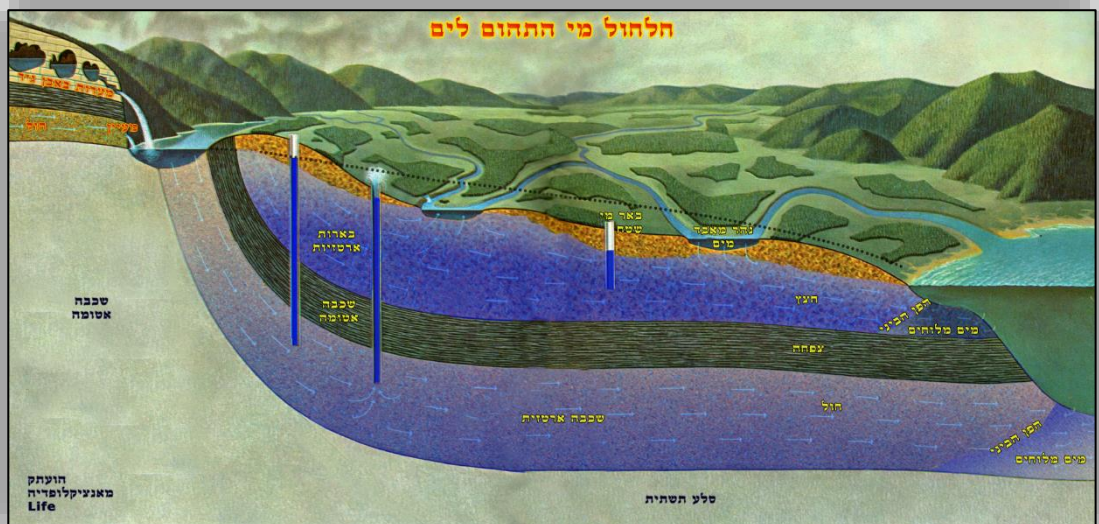
שהמהר"ט פירש שמדובר רק כשבוצצים מים ולא בנביעה, וי"ל שאפילו כשהמים באים בשפע 'כיון שהן בצד הנהר ממש אשר מפסיק ביניהן שטח מועט מהארץ - אין שייך לומר שבשטח מועט כזה תשנה הטבע את מי הנהר להיות מעין הנובע ומים חיים, כי זהו רק פועל מעשה ידי אדם שחפר הקרקע הניח מקום למים של הנהר שילכו לשם, ואין זה מעשה הטבע כלל, אבל כשהמקוה או הבאר רחוק מן הנהר ויש שטח גדול מאה אמה מפסיק ביניהן, וכשחפר שם מצא מים נובעים דרך גיד הנובע או כמה גידים... י"ל דהוי מעין, וכמו כל המעיינות הבאים ממי פרת דחשיבי מעיין גמור']; כל זאת במים שנובעים מהאדמה, אולם מי גשם והפשרת שלגים שזרמו רק מעל הקרקע ולא חדרו לאדמה וזרמו

בתוכה עד לנביעתם במעיין - כשרים רק לטבילה באשבורן, ועליהם אמרו שאם רוב המים בנהר הם מי גשם עיליים [=נוטפים] - הרי שהנהר פסול לטבילה בזוחלין.

יש להוסיף את אזהרת המהרי"ט (ב' יו"ד י"ח) והאג"מ (יו"ד ג' ס"ד) שאף שאין בית מיחוש במקוה שממי מעיין גמור, אך **אין לתת קולות של מעיין למעיינות חפורים כי רובם בצד נהרות, ביצין, ים, או מעיין שנפסק בקיץ** - שהם רק בדין מקוה ואין מטהרים בזחילה, ובפרט במדינות העומדות בין נהרות ובצעי המים או כשהבור עומד אצל הים.

מים חיים: המים הנובעים מהקרקע נחשבים 'מים חיים', וכשרים לטבילת זב ולהזיית מצורע ולמי חטאת, כפי ששנינו (פרה ח' י"א) 'מערת פמייס כשרה', ובלבד שלא יפסלו מסיבות אחרות, כגון שהם מים מלוחים, חמים, מרים, או שדרך המעיין להפסק לעתים, כפי ששנינו (פרה ח' ט') 'המים המוכים פסולים, אלו הן המוכים - המלוחים והפושרים, המים המכזבים - פסולי'; מים נובעים מטהרים גם בזחילה.

סוגיא דשבת

טבילה בנהרות: איתא בפרק במה אשה (שבת ס"ה) נחלקו בגמ' (שבת ס"ה) האם להכשיר טבילה בנהר ללא אשבורן אף בימים שמי הגשם הם רוב 'אבוה דשמואל... עביד להו מקואות ביומי ניסן ומפצי ביומי תשרי... ועביד להו מקוה ביומי ניסן - מסייע ליה לרב דאמר רב מטרא במערבא סהדא רבה פרת, סבר שלא ירבו הנוטפין [מי גשם] על הזוחלין [מי מעיין]; ופליגא דשמואל דאמר שמואל נהרא מכיפיה מיברך [כלומר שמי הגשם מלחחים את גידי האדמה וגורמים שמי התהום יתעוררו לצאת בכמות גדולה יותר ממי הגשם], ופליגא ידידיה אדידיה דאמר שמואל אין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי בלבד, ומצאנו כאן שלש דעות:

אבוה דשמואל ורב - הרוב קובע: א' - אביו של שמואל סבר שרוב מי גשם פוסלים אפילו נהר הנובע ממי מעיין מלטבול בזחילה, ולכן הוצרך להכין מקוואות לבנותיו לימי ניסן, הן כי רק אז מי הנהר

הגבוהים יוכלו למלא את המקוואות שבצד הנהר (כס"מ מקוואות ט' י"ג), ולא יכול היה להעמיד המים במפץ בתוך הנהר מפני עוצמת הנהר בימים אלו (הגר"א ר"א ט"ז, שפת אמת שבת ס"ה:). טען הרמב"ן (שבת ס"ה:) שמוכח מכאן שהמעין מטהר גם באשבורן ולא רק בזוחלין, שאל"כ היה לו לחוש שמא יש רוב מי מעין ולא יטהר באשבורן; ר"י (מובא בחידושי ר' יחזקיהו ממגדיבורג שבת ס"ה:; ובהג' אשר"י שבת ו' ט"ו ב') אמר שכדי שמי הגשמים יטהרו באשבורן ללא זחילה - צ"ל באופן שהמים שנכנסים מצד זה לאשבורן לא יצאו ממנו מנקב שבצד אחר, או מחמת שכשהוא מלא - העודף גולש ויוצא.

שמואל א' - המעיין מתברך ממקורו: ב' - שמואל סבר שהנהר כשר לטבילה גם בעת ריבוי מי

הגשם כי למרות הגשם הנהר מתברך ממקורו, וכוונתו מובנת עפ"י המבואר בתענית שמי הגשם מגבירים ומחזקים את מי התהום (תענית כ"ה: 'תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר אין לך טפח מלמעלה שאין תהום יוצא לקראתו שלשה טפחים, והא תניא טפחיים? לא קשיא כאן בעבודה כאן בשאינה עבודה', תוס' שבת ס"ה:) [יש לבאר שמה שהנהר מתברך ממקורו לא בא להכחיש את המציאות שמי הגשם זורמים גם לנחל, אלא רק שגם זה נחשב כמים נובעים לטהר בזוחלין כי מה שחלק מהגשם בא ע"י חלחול בשפת הנהר הוא בכלל דרך ריבוי הנהרות - ונקרא הכל על שם המקור הראשון שהוא המעיין, ופסול רק למי חטאת כי סוף סוף רוב המים אינם מים חיים, והראיה שהרי המשנה פוסלת את הירדן למי חטאת אף לשמואל שמי הגשמים מתבטלים במקור הנהר, ומיעוט הגשמים אינם יכולים לפסול את כל הנהר, כדעת הראב"ד שמה שזוחלין מרובים - כשר - אמור גם למי חטאת (יורה אורח ר"א י'). נחלקו האם היתרו של שמואל הוא רק במקום אפיק הנחל המקורי (ש"ך ר"א י"א כדעת ר"י, וכמיוחס לראב"ד), או גם במקום שגדל מחמת הגשמים (רמ"א ר"א ב', הגר"א ר"א כדעת הר"ן), כי סוף סוף הכל התברך מחמת כיפיה].

שמואל ב' - רק בתשרי: ג' - עוד אמר שמואל שהנהר כשר לטבילה בזוחלין רק בימי תשרי; אם

כוונת שמואל להכשיר רק את הטבילה בתשרי בלבד, שאז אין בו כלל מי גשם - הרי נראית כוונתו שמי המעיין שבנהר נפסלים אפילו ממיעוט מי גשם, וממילא האפשרות היחידה לטבול אז בזחילה היא רק במעיין מכוסה שלא מגיעים אליו מי גשם, ואם כוונתו להכשיר לא רק בימי תשרי אלא גם בשאר החודשים שבהם עדיין יש מיעוט מי גשם - הרי שמי המעיין נפסלים רק ברוב מי גשם.

סיכום הדעות: כתב הריטב"א (שבת ס"ה:) שרב חשש שמא במעלה הנהר רבו הגשמים אף כשלא

ראה גשמים במקומו, אך לא חשש לריבוי מי הגשם במעלה הנהר כשראה את הנהר הולך כדרכו, ואפילו בימות הגשמים, וגם אביו של שמואל סבר כרב, אך חשש רק בימי ניסן, ואילו שמואל חשש לריבוי מי הגשם במעלה הנהר אף כשהנהר הולך כדרכו - שמא ריבוי מי הגשם גורמים שילך כדרכו ולא יתמעט, ורק בימי תשרי לא חשש לזה כי כלל אין זה זמן גשמים, והסברא הראשונה שבדברי שמואל היתה שלא לפסול את הנהר אף כשגדל מחמת הגשמים - כי ריבוי מי הגשמים מרבה את מי התהום, ונמצא שבדברי שמואל יש קולא יתירה וחומרא יתירה, ודברי רב ואבוב דשמואל הם דרך בינונית וממוצעת; ועוד ביאר הריטב"א שמה שאמרו 'פליגא ידידיה אדידיה' הוא רק לומר שדבריו שנאמרו בדרך אגדה [שמי הגשם גורמים ברכה למקור הנהר] חלוקים על מה שאמר להלכה [להתיר רק בימי תשרי], ולא שחזר בו מאחת המימרות.

לר"ת מותרת טבילה בנהרות זוחלים: נחלקו הראשונים כיצד להורות, שדעת ר"ת (תוס' שבת ס"ה:)

להורות כדעה הראשונה של שמואל, שהנהרות לא נפסלים בריבוי מי גשם, וראיתו ממה שבבכורות

(ג'ה:) אמר רבי מאיר שנהר הפרת נקרא כך 'שמימי פרין ורבי', וביאר ר"ת שנקט דוקא פרת כי הוא גדול מכל הנהרות וגם מארץ ישראל, אך גם מימי כל הנהרות פרין ורבי, וסיים ר"ת 'על זה אנו סומכין לטבול בנהרות אפילו אם גדלו מאד', והסכים עמו היראים; הוסיף הרמב"ן (שבת ס"ה:) שלדעה זו יש להקל כפי מה שנראה שהנהרות מתרבים רק יום או יומיים אחר הגשמים וממילא אי אפשר שיהיו בהם רוב מי גשם, ואבוה דשמואל חשש דוקא בנהר הפרת שהמציאות בו שלעתים הוא מתרבה מחמת הגשם יותר מכפי שהיה בתחילה [או כי בבל היא עמוקה, וכל מי הגשמים יורדים שם], ולפ"ז כתב הרמב"ן שגם לדעה זו יש לחוש במקצת הנהרות הקטנים המלאים מים בימי הגשמים ובמקצת ימות החמה - אך מתיבשים לאחר הפשרת השלגים; וכדעה זו פסק הרמ"א (ר"א ב') מעיקר הדין 'יש מתירים לטבול בנהרות כל השנה, אף בשעת הגשמים והפשרת שלגים ורבו הנוטפים על הזוחלין, משום דעיקר גידול הנהר הוא ממקום מקורו, וכן נהגו ברוב המקומות במקום שאין מקוה, ואין למחות ביד הנוהגין להקל כי יש להם על מי שיסמוכו'; אמנם, קשה להניח שהרמ"א היה מתיר לטבול כלים בנהרות אלו כשמצויים מקוואות הכשרים לכל הדעות.

טבילה במקום התרחבות הנהר, לשיטת ר"ת: איתא בתוספתא (מקוואות ד' ט') 'מעייין שהוא מושך כנדל וריבה עליו והרחיבו - מטהר באשבורן, ואין מטהרין בזוחלין אלא עד מקום שיהא יכול מתחלתו, וביארו הרמב"ן והר"ן (שבת ס"ה) שמדובר במעייין שמימי מועטים והמשיכו בשטף באותו מקום שהיה מהלך בו בתחלתו [יתכן שזה מציאותי כשגדת הנהר תלוה, וריבוי המים רק מעלה את המפלס אך אפיק הנהר לא מתרחב] - מטהר בזוחלין, אך במקום שלא היה מהלך מתחילתו [כלומר, שהגדה משופעת או שלא מכילה את כל המים - ולכן ההתרחבות גם לרוחב] - מטהר רק באשבורן, ולפ"ז ההיתר לטבול בנהרות בעת הגשמים שיש לחוש שרבו הנוטפים על הזוחלים - הוא רק באותם מקומות שהנהר הולך בהם גם בימות תשרי, אך במקומות שמתרחבים ונמשכים יותר מחמת הגשמים - טובלים רק באשבורן, אך אם הזוחלין רבו על הנוטפים - טובלים גם במקום שהתרבה [כי לא יתכן שהעדוה ששרבו הזוחלין על הנוטפים כשר - הוא רק במקום הילוכו המקורי, 'דהיא תיסק אדעתין ששנים או שלשה טיפי מטר יפסלו מימי פרת מלטבול'], וכתב הר"ן שזו דעת הראב"ד; ובשם הרמב"ם ביאר שריבוי הנוטפים [מי גשם או אף מים שאובין (רמב"ן)] על הזוחלין בהמשך הנהר, אפילו באמצע הנהר - פוסל את כולו, ורק כשרבו הנוטפים בגומת המעייין עצמו חילקו בין ריבוי המים באפיקו המקורי לבין ריבוי במקום שהתרחב.

ביאר הריטב"א (שבת ס"ה:) שלדעת הראב"ד שמה שהחמירו במקום שנתרחב הנהר ונמשך מחמת שריבו על מימיו מיעוט מים אחרים - הוא מפני מראית העין, שנראה כאילו כל הריבוי ההוא בא מן המים שנמשכו שם, אף שבאמת כבר נתבטלו במיעוטם, אולם אם המים הנמשכים מרובים על המעין - נפסל לטבילה אפילו במקום שהיה הולך בתחילה; ואילו לרמב"ן במקום שהיה עומד מתחילה כשר אפילו כשהמים שהוסיפו מרובים על מי המעין, דבטלים בהם מעט מעט, כמו שמקוה אינה נפסלת ברוב מים שאובים - אולם כשנמשך ונתרחב אסור לטבול בו משום מראית העין, ומה שאבוה דשמואל עשה מקוואות הוא מפני שהדרך לטבול רק בשפת הנהר - ששם מתרחב ומתפשט.

כתב הרמ"א (ר"א ב') שלפי המנהג כדעת המקילין לטבול בנהרות אף בימי הגשמים 'אף על פי שבשעת הגשמים מתרחב ומתפשט על כל גדותיו, מותר לטבול בו בכל מקום', וכ"כ כתב הגר"א (ר"א כ') 'אבל לדעת

שמואל דנהרא מכיפיה מיברין בכל ענין כשר', ואילו הש"ך (ר"א י"א) כתב בשם המהרי"ק (שורש קט"ו) 'נראה דאף לסברת ר"ת וסייעתו דלקמן דמתירין אפילו ברוב נוטפים היינו במקום שהיה מהלך בתחלתו, אבל במקום שנתרחב אף ר"ת מודה, אפילו הזוחלין רבו, וכן משמע להדיא ברבינו ירוחם'.

ביאר השפת אמת (שבת ס"ה:) שמאחר והחילוק בין זוחלין שמטהרים גם בזחילה ונוטפין שמטהרים רק באשבורן הוא כי בנוטפין עיקר מקום קביעתם היא מקום הקביצה שנתאספו ועומדים שם, משא"כ עיקר מקום זוחלין היא הזחילה וזו מקום קביעתם - לכן גם ריבוי הנוטפין אוסר בזחילה רק באותו מקום הרוחב שנתפשטו יותר ממה שהיה לפני כן, אבל במקום קביעותם הראשון אין קפידא.

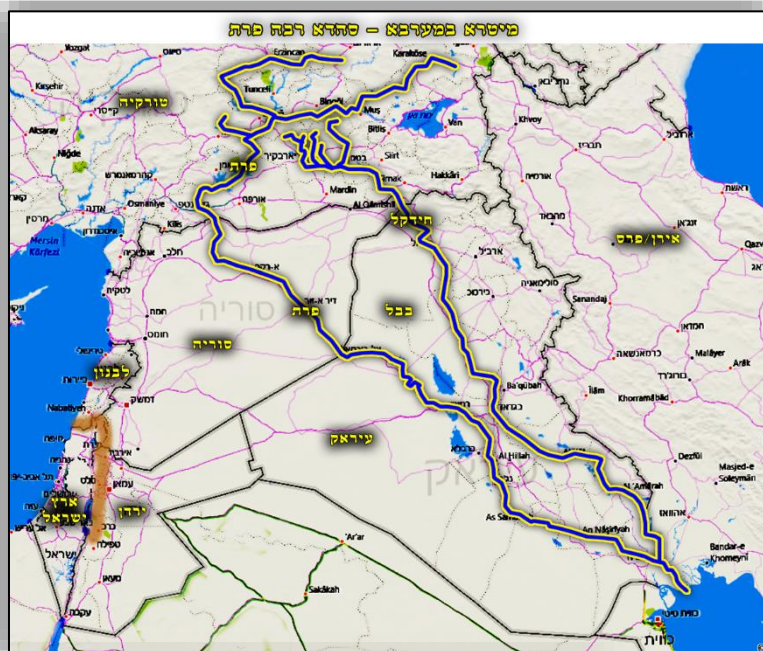
לרמב"ן פסולה טבילה בנהרות זוחלים: אמנם, דעת הרמב"ן עצמו שאין ראוי לסמוך על פסק ר"ת זה להתיר טבילה בזוחלין גם ברוב מי גשם, אלא על ההלכה הפסוקה כרב שחשש לריבוי הנוטפים, וממילא יש לחוש בכל נהר עד שיתברר לך מעין שלו כמה הוא ומאיזה מקום המשכתו ורבויו באין, בין בימות החמה בין בימות הגשמים... **ואין תולין ברביית כיפה ועליית תהום** כשמואל', וכדעתו סברו ראשונים רבים, וכ"פ השו"ע (ר"א ב') 'אם רבו מי גשמים על מי הנהר אינם מטהרים בזוחלין אלא באשבורן'.

טבילה בפרת: הר"ן (שבת כ"ט:) כתב שיש שפירשו שאבוה דשמואל נתן לבנותיו לטבול במפצי שבנהר רק בחודש תשרי, ובשאר השנה טבלו במקוואות - כדעת שמואל שרק אז הפרת מטהר בזוחלין; אמנם, מלשון הגמ' היה נראה לו שבימי ניסן החלו לטבול במקוואות שבנהרות מפני הנוטפין, בתשרי לא הוצרכו למקוואות כי אין חשש נוטפין - ולכן רק הכין להן מפצי בנהרות, **ולאחר תשרי עדיין אין חשש לרוב נוטפין אולם מפני הציונה טבלו במקוואות שבבתים**, וכשהצינה חלפה בימי ניסן - חזרו לטבול במקוואות הסמוכות לנהר; אמנם, הוסיף הר"ן (שבת ס"ה:) שמה שחששו לריבוי נוטפין היה כשהנהר גדל הרבה, אבל **אם הולך לאט או שלא נתרבה אלא מעט - אין להסתפק ברוב נוטפין**, ומותר. עוד ביאר **שלדעת שמואל המתיר טבילה בנהרות רק בימי תשרי הוא דווקא מן הסתם למי שאיננו בקי בנהר זה** - שעכ"פ בתשרי יהא רשאי לסמוך שאין בו רוב נוטפין כי אינו זמן גשמים או הפשרת שלגים, אך **מי שבקי שאין לחוש בנהר זה לרבויו נוטפים, או שרואה שלא נתרבה על מה שהנהר זחל בתשרי - טובל בו בכל השנה**, ולאידך גיסא, **מי שרואה בתשרי שנתרבה כל כך עד שיש מקום לחוש שמא רבו בו נוטפים - אינו טובל בו**; עוד קמ"ל שמואל שרק בפרת ניתן לטבול בימי תשרי כי מימיו אין מכזבים, אולם אין טובלים בנהרות אחרים שמכזבים מימיהם כי לעולם חוששים בהם לגשמים או הפשרת שלגים, כדתנן בפרה שהמים המכזבים פסולים, ועוד הוסיף שנ"ל שגם ר"ת היקל רק בנהרות שאין מכזבין, אבל במכזבין אין לומר שמתברכי מכיפיהו.

המאירי (בית הבחירה שבת ס"ה:) חידש שרק בפרת חששו לריבוי נוטפין במשך כל השנה פרט לתשרי, כי יש בו ריבוי גדול של גשמים מחמת שהרבה מורדות הרים ניגרים לתוכו, וכי מימיו מכזבים בעצירת גשמים וכלים בימי הקיץ, אולם בשאר נהרות יש לחוש רק יום או יומיים לאחר הגשמים; אמנם, כל זאת דוקא בנהרות גדולים, אך בנהרות קטנים שיבשים תמיד ולפעמים מושכים מים הרבה ע"י הגשמים או השלגים - **אין טובלים בהם עד שתכלה הפשרת השלגים**, והוא שאמרו 'המים המכזבים פסולים'.

סהדא רבא פרת: יש לדקדק בדברי רב 'מטרא במערבא סהדא רבא פרת', וביאר רש"י (שבת ס"ה):

'פרת מעיד בדבר, שהוא יורד מארץ ישראל לבל, וגדל ממי הגשמים, ויודעין בני בבל שירדו גשמים בהרי ארץ ישראל, ושמים על אחיהם'; וצלע"ג במה מדובר, שהרי אם מדובר במי הגשם **הזורמים מעל הקרקע** - הרי שלא יתכן שמי גשם יגיעו מא"י לפרת, שהרי עומק בקעת הירדן וגובה רמת הגולן לא מאפשרים למי גשם לעבור אותם, וגם אין שום סימנים לנהר שהולך מכאן לבל, מרחק כ-800 ק"מ מזרחה, וגם לא יתכן שמי הגשם עברו בזרימה עליונה לכיוון מקורות הפרת דרך הרי הצפון ואפיק הליטני

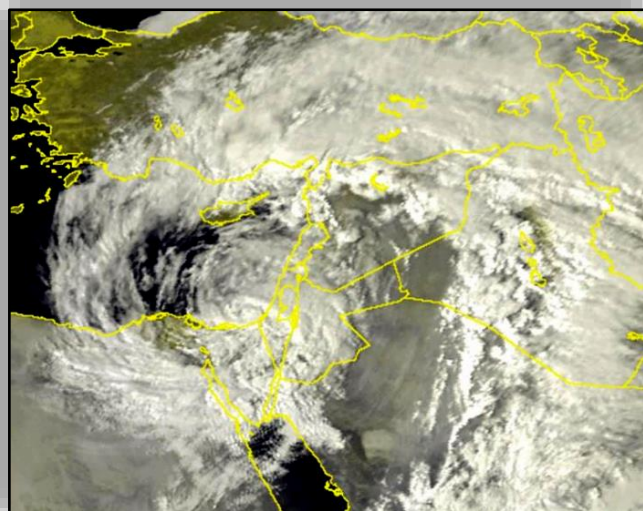
- למרחק כ-400 ק"מ לצפון מזרח; ואם כוונת הגמ' למי גשם שחלחלו בא"י **וזרמו תחת הקרקע עד מקורות הפרת** [שטכנית זה אפשרי, אך קשה להבין כיצד יתכן במציאות שזרימה תת קרקעית תהיה במהירות כזו שהרי מהירות החלחול של מים בחול מלמעלה למטה הוא כשלוש שנים לקילומטר, וכ"ש שהמהירות יורדת בחלחול הצידה ובקרקע כבדה, ואף שרמת הגולן עשויה גיר, שלעיתים יש בו חללים גדולים - אך איננו כך עד הפרת; וראה

עוד במ"ש הראב"ה (תתקפ"ח) 'דבר הנראה לעינים הוא דאם ירחיק מן הנהר לחפור אפילו רביע מיל שאין שם אפילו טיפת מים ולא חילחול, ודבר זה יש להבין מן המרתפות ושאר חפירות, אלא ה"פ, דהא ארעא חלחולי מחלחלא, כשחופר כשסומך זה לזה ב' חפירות או ג' שכולם חסידים - בכדי שאנו רואין שדרך החילחול מפעפע' - הרי שלפי מהלך הגמ' נצטרך להגדיר זרימה תת קרקעית זו כ'מי גשם' ולא כמעין, וזה לא יתכן שהרי זה בדיוק מעיין, כפי שהמשנה (פרה ח' י"א) מכשירה את מי מערת פמיאס למי חטאת - והרי מקורות מערת פמיאס הם הגשם והשלג שחלחלו בחרמון ונובעים מהמערה,

אא"כ נניח שהיו **מחילות תת קרקעיות** באורך מאות קילומטרים שהמים שזרמו בהן לא נחשבים כמי מעיינות, וזה לא מסתבר.

א' - חשבתי שיש ליישב בדוחק שאין כוונת 'במערבא' לארץ ישראל (כפירש"י והר"ד, וכשימוש הרגיל במונח 'מערבא') - אלא **למקומות המערביים לאגן הניקוז של מקורות הפרת**, וכן קצת משמע בלשון המאירי (שבת ס"ה:), שכתב 'כשהוא מתגדל הוא סימן שהגשמים שירדו במערב רבו עליו'; ב' - שמעתי ממו"ר הגרז"מ קורן שליט"א ליישב שכוונת חז"ל ש'מערבא' היא היישוב היהודי שהיה בסוריא עד אזור הפרת, שהרי לדעת הכפ"פ הר ההר הוא בג'בל אקרא - שבדרום תורכיה, 190 ק"מ מערבית לברך של הפרת, ומצאנו שתיקנו תקנות הקשורות לישוב היהודי בסוריא לגבי חלה (חלה ד' ח' 'מכזיב ועד הנהר ועד אמנה שתי חלות'), ותרו"מ, והשבת אבידה (ב"מ כ"ח. 'כדי שיגיע אחרון שבארץ ישראל לנהר פרת'), אמנם, לענ"ד הוא די דחוק שתושבי בבל ישמחו בגשמים שיש בכמה כפרים יהודים אי שם בסוריא, בעוד שיתכן שבירושלים ישנה בצורת באותה שנה; ג' - שמעתי מהרב יעקב ענבל שליט"א ליישב שכוונת הגמ' שכשהפרת **מתרבה מחמת הגשמים שזרמו אליה מהמקומות הקרובים** - אות הוא שגם בארץ ישראל ירדו גשמים, כי

כשהשנה ברוכת גשמים במזרח הים התיכון - הגשמים יורדים הן בא"י והן בסמוך למקורות הפרת [שהרי רוחב העננים לעתים הוא מאות קילומטרים, והם מתקדמים מהים התיכון מזרחה, ראה בצילום לויין של ענני גשם ביום י"ז באדר תש"פ, שהיו בו גשם ורעמים בכל הארץ כולל אילת ומצפה רמון, וענני הגשם כיסו את כל המזרח התיכון משארם א שייך ועד תורכיה ואיראן]^א.

כיצד פרת מעיד על ריבוי הגשמים: באופן שהגשמים ניכרים בפרת כתב רש"י (שבת ס"ה:): 'פרת מעיד

בדבר, שהוא **יורד מארץ ישראל לבבל**, וגדל ממי הגשמים', ואילו תוס' (ד"ה סהדא) תמהו על רש"י 'ולא נהירא שהרי בבל במזרח א"י קאי וכל הנהרות יורדים ממזרח למערב, לכך פר"ת שהיו מכירים שירדו הגשמים לא"י ע"י שחוזר פרת לאחוריו על ידי גדילתו בא"י מתוך הגשמים', כלומר שהפרת זורם מבבל שבמזרח לא"י שבמערב, ומאחר ובא"י מתמלא מגשמים - הרי ריבוי המים חוזר לאחור לבבל שבמזרח

הערות והוספות

^א הראוני שהדברים נתמכים בדברי פרופסור פ. אלפרט, בספרו 'גשם ורוח', שכתב שבמעקב אחר המערכות הסינופטיות הגורמות לריבוי הגשמים בא"י, מתברר שכ-22 מתוך 28 השקעים [בממוצע] המגיעים בחורף מידי שנה לאזורנו - חוצים את חופי הים התיכון וישראל במסלול למזרח צפון מזרח ומשפיעים על איזור עיראק; הגשמים המתפתחים באזורים שבהם קיים לחץ אטמוספרי נמוך, ומביאים את מרבית הגשמים בחורף לא"י - הם השקעים 'הקפריסאיים', שבד"כ נעים לכיוון צפון מזרח וגורמים לגשמים חזקים באגן הניקוז של נהר הפרת במזרח תורכיה כיומיים לאחר שהשקע עזב את ישראל; וכך ניתן להבין את דברי רש"י 'פרת מעיד בדבר, שהוא יורד מארץ ישראל לבבל וגדל ממי הגשמים, ויודעין בני בבל שירדו גשמים בהרי ארץ ישראל, ושמחים על אחיהם'.

א"י; ביאור תוס' זה מוקשה מצד המציאות שהפרת לא זורם לא"י, ובודאי שלא 'כל הנהרות יורדים ממזרח למערב', ומה שהוקשה להם שבבל במזרח א"י - אינו קשה, כי הפרת מתחיל כמעט בצפון א"י, וזורם לכיוון דרום מזרח לבלל הנמצאת מזרחית לא"י [ומ"ש 'מצפון תפתח הרעה' אינו כי בבל בצד צפון של א"י, אלא כי הדרך מבבל לא"י עולה לצפון ויורדת לא"י שבדרום, כתואי הדרך של 'הסהר הפורה', כדי לעקוף את המדבר], ומ"מ הראני מו"ר הגר"מ קורן שליט"א שתוס' עצמם (בכורות מ"ד: ד"ה לא) כתבו שיישובו של ר"ת הוא דוחק '... אבל שאלתי לאחד מא"י ואמר לי שיורד מא"י לבלל, וכן מוכח... דאמרינן מטרא במערבא סהדא רבא פרת... וזהו דוחק לומר דאפילו הולך מבבל לא"י ניכר כשגדל הנהר מחמת רוב גשמים ומתרבה הנהר לאחוריו מתוך רבוי המים'.

מים הנוטפים ממעיין: לדעת רש"י (שבת ס"ה:) וראשונים רבים 'נוטפים' הם מי גשמים, וכשהם מרובים על 'הזוחלין', כלומר, מי המעיין - הנהר נפסל לטבילה בזחילה לדעת אבוה דשמואל; אמנם, הרמב"ם (מקוואות ט"ז) מפרש ש'נוטפים' הם מים המנוטפים ממעיין, ו'זוחלים' הם מים הנובעים מהמעין ברציפות 'המים הזוחלין מן המעיין הרי הם כמעין לכל דבר, והמנוטפין מן המעיין אף על פי שהן טורדין הרי הם כמקוה ואין מטהרין אלא בארבעים סאה עומדין, ופסולין לזבים...', ולכן כתב 'אם רבו הנוטפים על הזוחלין וכן אם רבו מי גשמים על מי הנהר - אינן מטהרין בזוחלין אלא באשבורן, לפיכך צריך להקיף מפץ וכיוצא בו באותו הנהר המעורב עד שיקוו המים ויטבול בהן', וביאר הכסף משנה שמאחר והרמב"ם הצריך להקיף מפץ בנהר בימי תשרי כדי להעמיד את המים - הרי שחשש אף בימי תשרי לרוב מים שנטפו מהמעין, ומה שבימי ניסן לא טבלו בין המפצים אלא במקוואות היה רק משיקול פרקטי שכשהנהר גדל ניתן להמשיך ממנו מים למקוואות [ולענ"ד למדנו מדברי הרמב"ם גם שדי בהעמדת המים באמצעות מחצלת כדי להחשב 'אשבורן' אף שברור שמים עוברים דרכה (כי לא יתכן שהיא אטומה למים, כי אם אטומה מחוץ למים - נפסלת משום כלי קיבול תלוש, וע"כ שרק העמידו במים את המחצלות - וגם אם הן מזופותות למניעת מעבר מים - אך ע"כ מים עברו בינן לקרקעית הנהר)]; עוד פירוש מצאנו בר"ח (שבת ס"ה:) ש'נוטפין' הם מי גשם שנחשבים כשואבים מחמת שירדו על הגגות, וביאר הרמב"ם (שבת ס"ה:) את דבריו שהשואבין פוסלים מעיין - לא לגמרי אלא להצריך אשבורן, ומ"מ דחה את פירושו.

מכיפה מיברך: ביאר רש"י (שבת ס"ה:) 'מכיפה מיברך - משפתו וממקורו ומסלעו', ותוס' (שבת ס"ה: ד"ה שמא) פירשו 'ממקומו ומסלעו... מנביעתו מיתברך ולא ממי גשמים' וביאר הרמב"ם (שבת ס"ה:) 'שהתברכות הנהרות איננה מחמת עליית מי התהום, אלא הגשמים היורדים לתוכם גורמים לזה'; הבין בספר שבת של מי (שבת ס"ה:) שפירושי רש"י ותוס' חלוקים, והביא שגם הערוך פירש שני פירושים שהוא 'מסלעו וממקורו' ושהוא 'מגדודיו' [ולכן תוס' שאלו רק על פירוש עצמן - 'והא קא חזינן שמחמת הגשמים הם גדילים', ולא הקשו על פירש"י שהריבוי הוא בשפתו - שאי אפשר להכחיש ולומר שאינו מי גשמים אלא מסלעו].

מפצי: אבוה דשמואל עשה עשה 'מפצי', כלומר מחצלאות בפרת כדי לאפשר טבילת בנותיו בתשרי: א' - לרש"י (שבת ס"ה:) 'נוטפים' הם מי גשמים ובתשרי שהרוב מי מעיינות - ניתן לטבול בזחילה, וממילא המחצלאות לא נצרכו לאפשר את הטבילה, אלא היו תחת רגליהן, למניעת חציצה של הטיט שבקרקע הנהרות; והמאירי (בית הבחירה שבת ס"ה:) כתב שיש שדחו פירוש זה, שהרי הרגלים נרטבו לפני הכניסה לטיט, אך יש שהסבירו שהמחצלאות היו על הטיט שבכניסה לנהר כדי שלא ידבק ברגליהן לפני

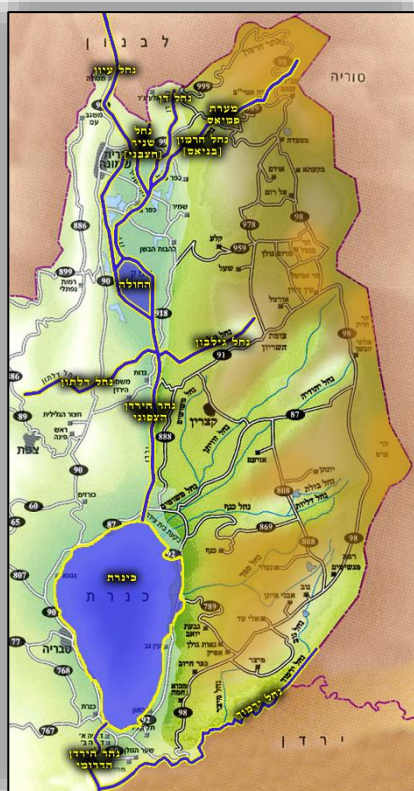
הכניסה למים; ב' - וכן לתוס' (שבת ס"ה. ד"ה ומפצי) כתבו שהמחצלאות היו בעמידה **כדי להסתיין מאנשים**, כדי שלא תתביישנה ולא תטבולנה היטב; ג' - אמנם, לרמב"ם (מקוואות ט' י"ג) **'נוטפים' הם מים המנטפים ממעיין** שהם פסולים למים חיים, ואף בתשרי חששו שמא הם רוב, ולכן נצרכו **להעמיד את המים באשבורן**, לשיטתו ש'נוטפין' הם מי מעיין שבאים בנטיפה ולא בזרימה רציפה, וממילא גם בתשרי יש מקום לחוש להם, ולכן בנה בנהר אשבורן ממחצלאות אלו אף בתשרי. **לגבי טבילת כלים**: לטעמי רש"י ותוס' - אין חשש חציצה או צניעות, אך לרמב"ם נצרך אשבורן גם לכלים.

הירדן

המציאות בירדן: נהר הירדן מנקז כמה נחלים הנובעים

ממעיינות ששופעים ממי הגשם והשלג שחלחלו בחרמון וברמת הגולן, **ורק מיעוט [בערך ששית] ממי הנחלים הם מי גשם**, ורק נחל עיון מכיל בעיקר מי גשם מלבנון; בליעת הגשם והשלג מספיקה לשפיעה רציפה גם בקיץ, אם כי כמות השפיעה נחלשת בקיץ. וז"ל ויקיפדיה 'יובליו העיקריים של נחל חרמון הם... אולם הזרימה ביובלים מגיעה רק ל-20% מכלל הזרימה בנחל בשל **האופי הקרסטי של הר החרמון - הגורם למים לחלחל לאדמה ולא לזרום על פני השטח**; מקור רוב המים של נחל חרמון **במעיינות** שמתחת למערת בניאס, שמקורם בגשמים ושלגים שחלחלו בהר החרמון'... 'עין אל ודאני הוא **המעיין העיקרי של החצבני**, ומכאן ואילך זהו נחל איתן, הזורם כל השנה... בחלקו התחתון אין לחצבני יובלים טבעיים הנכנסים אליו, אך נשפכים אליו פלגים אחדים מעשה ידי אדם, המוליכים אליו מים מן הדן'... **'מקורו העיקרי של נחל דן הוא מעיין ענק** בתחום שמורת טבע תל דן... עין דן שופע 8 מ"ק מים לשנייה, וזאת ברמה גבוהה מאוד של קביעות ועקביות - בכך הוא מספק בממוצע שנתי כחצי מכל מימי

הירדן המאוחד; התנודות בכמות-המים של הדן בין חודש השיא לחודש השפל, ובין שנה גשומה לשנה שחונה - קטנות מאד, מכאן שבקיץ ובסתיו, ובמיוחד אחרי שנת בצורת, כאשר פוחתים מאוד מימיהם של שאר מקורות הירדן תורם הדן את רוב מימיו של הירדן, ואילו בימי שיטפון בחורף, אחרי שבוע של גשם חזק, גואה החצבני מאד, וחלקם היחסי של מי הדן בירדן קטן, נוסף לכך, נובעים מימיו של נחל דן גם ממעינות נוספים בסמוך למעיין העיקרי'. רוב מי נחל עיון הם מי גשמים,

הנתון	נחל דן	נחל חרמון (בניאס)	נחל שניר (חצבני)
א. שטח אגן-הניקוז העילי בקמ"ר	0	145	623
ב. נפח זרימה שנתי ממוצעת במיליון מ"ק	250	120	135
ג. נפח זרימה שנתי מקסימלית במיליון מ"ק	328	217	304
ד. נפח זרימה שנתי מינימלית במיליון מ"ק	194	58	47
ה. היחס בין ג לבין ד	1.7	3.75	6.5
ו. ספיקה ממוצעת בחודש השיא באלפי מ"ק לשעה	34.0	26.3	35.3
ז. ספיקה ממוצעת בחודש השפל באלפי מ"ק לשעה	24.5	5.5	4.8
ח. היחס בין ו לבין ז	1.4	4.8	7.35
ט. ספיקת שיא רגועית מדודה במ"ק לשנייה	17	95	250
י. ספיקת שפל מדודה במ"ק לשנייה	4.7	0.85	0.6
יא. היחס בין ט לבין י	3.6	112	417

ובשנים האחרונות רוב מימיו נשארים בלבנון 'באגן ההיקוות של נחל עיון יורדים בממוצע כ-900 מילימטרים של גשם בשנה, הדבר גורם לשוני רב בספיקת המים בנחל בין עונות השנה: בחורף נוצרת זרימה שטפונית בעוצמה חזקה, ואילו בקיץ הספיקה נמוכה באופן משמעותי משום שהיא ניזונה ממעינות בלבד, מרבית המים מנוצלים להשקיה עוד בשטח לבנון, ורק מיעוט מגיע לישראל, במרץ 2005 היטו פעילי החזבאללה את מקורותיו של נחל עיון - הדבר הביא לכך שבמורד הנחל בשטח ישראל, יהיה הנחל יבש בחלק ניכר של השנה'.

מי הירדן אינם מים חיים: והנה במשנה (פרה ח' י') שנינו 'מי הירדן ומי ירמוך פסולים מפני שהם מי תערובות', והבין הראב"ד (פרה ו' י') שהפסול מחמת שמעורבים רוב מי גשם במי המעיין, והלך לשיטתו שרק רוב מי גשם פוסלים את המעיין מהיותו 'מים חיים', ולא מיעוטם, כי בפשטות אין לך נהר שאין בו מעט מי גשם, אלא שלפ"ז יוקשה מדוע פסלו את מי הירדן שהרי במציאות רוב מי הירדן הם מי מעיינות. לאור מה שהתבאר עד כה, לכאורה יש להחשיב את מי הירדן שמצפון לכינרת כמים חיים, ופשוט שכשרים לטבילת כלים למרות שזוחלים, ומעתה יש לנסות להבין מדוע המשנה פסלה את מי הירדן למי חטאת, והכשירה רק את מי מערת פמיאס - שהיתה מקור המים העיקרי של נחל חרמון. כמה אפשרויות יש לנסות להבין מדוע פסלו את מי הירדן כמים חיים:

מיעוט מי גשם: א' - יתכן שפסלו כי **מיעוט מי גשם מתערבים** בירדן, אולם בראב"ד (פרה ו' י') מפורש שהפסול הוא מחמת תערובת **רוב** מי גשם 'במשנה לא פסל אלא... ומי הירדן והירמוך מפני שהן מי תערובות, שאר הנהרות לא פסל שאין מתערבין בהן **מי גשמים מחצה**', וכן משמעות הר"ש (פרה ח' י'), וכ"כ החזו"א (פרה י"א ט') 'והא דתנן דמי תערובות פסול היינו תערובות מעינות כשר ופסול דחשיבי טפי א"נ התם במקום דיש לחוש דפעמים מחצה מן הפסול אבל מיעוט ידוע שנפל למעיין לא פסל דאל"כ טפה אחת של גשמים תפסול את כל המעינות, וכ"מ בר"ש (ט' י') שם דמיעוט ידוע אינו פוסל, ומסתבר דאין נ"מ בין מי גשמים לשאובין וגם מיעוט שאובין אינו פוסל'; ראה בהמשך את שיטת הרמב"ם.

רק הירדן הדרומי נפסל: ב' - יתכן שפסלו רק את חלקו הדרומי של הירדן שמדרום לכינרת, כי כל החלק הצפוני לכינרת הרי ניזון ממי נחלי השניר דן ובניאס - שכולם נובעים ממי הפשרת שלגים ומי גשם שנבלעו בקרקע ונובעים במעינות, ורק מיעוט מי גשם מתווספים להם בהמשך; טעם אפשרי לפסול את מי הירדן שדרומית לכנרת הוא מפני תערובת הירמוך, הניזון גם ממי חמת גדר הפסולים למי חטאת מאחר והם חמים ומלוחים - 'מים מוכים', וכך למדתי מהכפתור ופרח (ז) שכשיאר את המשנה הפוסלת את הירדן, כתב שהירמוך פסול מפני תערובת חמת גדר, ולאחר מכן נשפך לירדן, וע"כ כוונתו שזו סיבת פסול הירדן [אם כי יש שפקפקו על זיהוי של הירמוך, וטענו שה'ירמוך' המוזכר במשנה הוא נהר הליטני]; **לפי ביאור זה כל הירדן הצפוני לכנרת כשר למי חטאת, וזה אכן מובן לפי המציאות הידועה לנו**, ואם כנים דברי, הרי שניתן לטבול כלים בחלקי הירדן שצפונית לכינרת, ובכינרת עצמה בודאי ניתן לטבול כלים כדעת רבי יוסי (פרה ח' ח') 'כל הימים מטהרין בזוחלין'; בדרך צחות ניתן לומר שלפ"ז נעמן טבל בירדן לצרעתו - בחלקו הצפוני של הירדן [וכמובן שאין זו ראייה אמיתית, מאחר והיה גוי, ובנוסף, מדוע שיעלה דרך רמת הגולן הגבוהה בשעה שיכול להגיע לארם דרך עמק הירמוך]. אלא שקשה להניח שכוונת המשנה היתה להכשיר את צפון הירדן למים חיים, שהרי שנינו רק (פרה ח' י"א) 'מערת פמיאס כשרה', ואילו להבנה זו גם כל זרימת הנהר עד

הכינרת [ואולי רק עד החולה] כשרה - כי מדוע להניח שלפתע רוב המים יהיו מי גשם כשאיננו מכירים שום מקור מים פסולים רציני פסול עד הכינרת; ובפרט, שמבואר בילקוט שמעוני (מסעי תשפ"ז, ובקצה בבכורות נ"ה, ובתוס' בכורות נ"ה. ד"ה אין 'אמר רבי יוחנן אין ירדן אלא מבית יריחו ולמטה, למאי הילכתא אלימא לנודר, הלך אחר לשון בני אדם וכל היכא דקרו ליה ירדן איתסר ליה אלא למעשר בהמה, תניא נמי הכי **ירדן יוצא ממערת פמיאס** ומהלך בימה של סיכבי ובימה של טבריא ובימה של סדום ונופל לים הגדול, ואין ירדן אלא מבית יריחו ולמטה, א"ר חייא בר אבא למה נקרא שמו ירדן שיוירד מן...') - שאף שכלפי הסבר הפסוקים של גבולות הנחלות 'אין ירדן אלא מבית יריחו ולמטה' [יריחו שצפונית לים המלח, ויש שהסבירו שהכוונה למקום בשפך הכינרת] - אולם מ"מ כל הירדן קרוי ירדן, והוא יוצא ממערת פמיאס, ושמו נובע מכך שיוירד מן, הרי שלא ניתן להניח שבסתמא כשאמרו שמי הירדן פסולים למי חטאת - כוונתם בסתמא דוקא לחלקו הדרומי.

הפסול רק בלשונות היוצאים מהירדן: ג' - עוד ניתן לומר שגם כוונת חז"ל לא היתה לפסול את מי הירדן - שהם מי מעיינות כשרים, אלא **רק לפסול לשונות היוצאים ממנו**, כמ"ש המאירי (ב"ב ע"ד:). לגבי מה שהמשנה פסלה את מי קרמיון ופיגה: 'יראה מסוגיא שבהגדה זו על קרמיון ופיגה שהם נהרות, ומאחר שהם נהרות על כרחך מים חיים הם וכשרים למי חטאת, ומעתה ראוי לשאול מה טעם אמרו במסכת סנהדרין שקרמיון ופיגה פסולין הם למי חטאת? פירשו הגאונים **שלא נאמר שם אלא על לשונות היוצאים מהם ומתוך שהם מים עכורין ובעלי טיט ורפש אין לשונות היוצאים מהם בכלל מים חיים כלשונות היוצאים משאר נהרות - הא הם עצמם מ"מ מים חיים הם וכשרים למי חטאת**'; לאור דבריו, יתכן שגם הירדן עצמו כשר למי חטאת, ורק הלשונות היוצאים ממנו הם הפסולים מטעם תערובות.

פסול הירדן רק למים חיים משום העפר: ד' - עוד ניתן לומר שהפסול של הירדן הוא **רק למים חיים, משום חציצה**, עפ"י ביאור הסמ"ג (עשי"ן רל"ב 'מי קרמיון ומי פוגה פסולין מפני שהן מי בצעים, מי ירדן מי ירמוך פסולים מפני שהן מי תערובת, פירוש, בכל אלה מעורב טיט ועפר וחוצץ בין מים לכלי ואין כאן מים חיים אל כלי') ש'מי תערובות' הם תערובת טיט ועפר, ופסולים משום חציצה, בדומה לפסול של קרמיון ופוגה, ולפ"ז פסול זה לא נוגע לטבילת כלים [אמנם, עדיין צ"ע כיצד פירשו מתיישב במשנה (פרה ח' י') 'אלו הן תערובות אחד כשר ואחד פסול שנתערבו, וצ"ע (הרב יעקב ענבל)].

הירדן פסול רק בעונת החורף: ה' - עוד ניתן לומר שכל שפסלו הוא רק בעונה שהגשמים מרובים על מי המעיינות, וממילא פירוש המשנה הוא שמי מערת פמיאס **תמיד** כשרים, ומי הירדן **לא תמיד** כשרים, אלא תלוי בעונות השנה, שבקיץ כשרים ובעונת הגשמים - פסולים, מפני תערובת רוב מי הגשמים; אלא שבמציאות שלנו בפשטות גם בעונת הגשמים עדיין רוב מי הירדן הם מנביעתו ולא ממי הגשמים.

מיעוט מי גשם פסולים מים חיים: ו' - עוד נראה לבאר עפ"י הנראה מדעת הרמב"ם (פרה ו' י', מקוואות ט' י"ג) ש'מים חיים' נפסלים במיעוט מי גשמים, ולכן הכשירו רק את מי מערת פמיאס לפני שמימיה התערבו במי גשמים [וכן ביאר המהרי"ט (ב' י"ח) שמי מערת פמיאס כשרים רק בעודם במערה, אך לאחר שיצאו ממנה נפסלו, לשיטתו שביאר את פסול 'מי תמציות' שאינה מושכת ומוציאה מים חיים אלא שהכותלים בוצצים מעט מכאן ומעט מכאן - אין להם דין מעין שיהא מטהר אלא דין מי תמציות', ראה לעיל בעמ' 4], ופסלו את מי הירדן, אך לגבי

טבילת נדה וכלים שאין צורך במים חיים - די ברוב מי מעיין כדי להתיר את הטבילה בזוחלין, וממילא טבילת כלים כשרה בירדן, ויש לבאר את הנידון:

שנינו (פרה ח' י"א) **'מי הירדן ומי ירמוך פסולים** מפני שהם מי תערובות; באר אחאב ומערת פמייס כשרה, ובתוספתא (פרה ט' א') איתא **'כל הנהרות פסולין לקדש** מהן מי חטאת', ובגמ' (שבת ס"ה:) איתא **'אמר שמואל אין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי בלבד'**, וכתב הרמב"ם (פרה ו' י') **'כל הנהרות פסולין לקדש מהן מי חטאת'**, ותמה הראב"ד (פרה ו' י') מדוע הרמב"ם פסל את כל הנהרות למי חטאת כדברי התוספתא, הרי המשנה פסלה רק ארבעה נהרות מפני החציצה או עירוב רוב מי גשמים, אך לא פסלה שאר נהרות שאין בהם מחצית מי גשמים, וביאר שהרמב"ם הבין שכשפסלו את הפרת שלא בימי תשרי - הוא כלל לכל הנהרות, ותמה עליו הראב"ד שהרי חז"ל לא פסלו את הנהרות שלא ראו, אלא הזכירו רק את נהרות א", אך שאר נהרות יכולים להיות כשרים. ומיישב הכסף משנה (פרה ו' י') שגם המשנה תפסול את כל הנהרות, כתוספתא, אלא רק הסבירה מה הפסול בד' נהרות אלו, ותמה על הראב"ד, שהרי הרמב"ם עצמו כתב (פרה ו' א') **'המים שנותנין עליו אפר הפרה אין ממלאין אותן אלא... ומן המעיינות או מן הנהרות המושכין'**, וע"כ לומר שלא פסלו כשידוע שהם מים המושכים מעצמם ללא שום תערובות, ומי הירדן פסולים כי יש לחוש בהן למי תערובות [והביא ראיה, שהרי סיום המשנה הוא 'ואלו הם מי תערובות' - אחד כשר ואחד פסול שנתערבו, שניהם כשרים ונתערבו - כשרין, ור"י פוסל', ואם רק מי הירדן והירמוך הם 'מי תערובות' - אין מקום לסיום המשנה]. הראב"ד הלך כאן **לשיטתו שגם במי חטאת די ברוב מים כשרים**, וממילא לשיטתו פסול מי הירדן הוא מחמת רוב מי גשמים, אלא שלכאורה קשה על דבריו מדוע פסלו את הירדן מחמת תערובת רוב מים פסולים - הרי בבכורות (נ"ה.) מבואר בפשטות שרוב מימיו הם ממערת פמייס הכשרה 'אמר רב כהנא זכרותיה דירדנא ממערת פמייס, היכא דאמר לא שתינא מים ממערת פמייס איתסר ליה בכוליה ירדנא', ופרש"י 'זכרותיה דירדנא - עיקרו של ירדן' - כלומר, שעיקר הירדן הם מי מערת פמייס, ובפשטות הכוונה לרוב המים, וגם במציאות כיום כך הוא שכמעט כל מי הירדן הם המעיינות, וצ"ע.

אמנם, לכאורה יש לבאר את דברי הרמב"ם אחרת (שמעתי מהרב יעקב ענבל) **שסבר שמים חיים נפסלים אך במיעוט מי גשם**, ולשיטתו ה'נוטפים' שפוסלים רק ברוב אינם מי גשם אלא מים הנוטפים ממעיין - שאינם כשרים להחשב כמים חיים, אך בטלים במיעוטם ברוב מים חיים [כי סוף סוף הם מי מעיין, אלא שחסר להם בזחילה, וכשמתבטלים בתוך זחילת המעיין לא מקלקלים אותו, וצירופם לרוב הזוחלין מחשיב גם אותם כזוחלין], כמ"ש (מקואות ט' י"ג) **'המים הזוחלין מן המעיין הרי הם כמעין לכל דבר, והמנטפין מן המעיין אף על פי שהן טורדין הרי הם כמקוה ואין מטהרין אלא בארבעים סאה עומדין, ופסולין לזבים ולמצורעים ולקדש בהן מי חטאת, היו הזוחלין מן המעיין מתערבין עם הנוטפין ממנו - אם רבו הזוחלין על הנוטפין הרי הכל כמעין לכל דבר...'** - שרק לגבי נוטפין מן המעיין כתב שמתבטלין ברוב זוחלין, ולא כתב כך לגבי מיעוט מי גשמים; כך היא גם פשטות המשנה (מקואות ה' א') **'העבירו על גבי בריכה והפסיקו - הרי הוא כמקוה, חזר והמשיכו - פסול לזבים ולמצורעים ולקדש מהן מי חטאת, עד שידע שיצאו הראשונים'**, ופירש הרמב"ם (שם) **'ואם היה ודאי שהמים שהיו בבריכה כבר יצאו ועברו, ושכל זה הנקבץ הוא ממי המעיין העובר עליה - הרי זה כשר, ודינו כדין המעיין'**, וכ"פ (מקואות ט' ט') **'...עד שידע שיצאו כל מי המקוה שהיו בתוך הבריכה'** - הרי שמי בריכה שהופסקו פוסלים אפילו במיעוט למרות שמקורם מהמעין - כי מה

שהופסקו לגמרי מהמעייין החזירים לתורת מקוה כמי גשמים, וצריכים שיצאו משם לגמרי כדי שיחזרו להחשב מים חיים; והרמב"ם הלך לשיטתו, ופסל את הנהרות המצויים למי חטאת 'וכל הנהרות פסולין לקדש מהן מי חטאת' ולא חילק בין סוגי הנהרות ובין עונות השנה - **משמע שסבר שתערובת פוסלת מים חיים אפילו במיעוט, ולמיעוט יש לחוש בכל הנהרות ובכל עונה - אא"כ ידוע שאין כאן תערובת כלל**, ובזה מובן פסולו של הירדן למים חיים אף שעיקרו ממערת פמיאס, והכשיר רק באופן שאין לחוש למי גשם, כגון במערת פמיאס עצמה, או בנהרות שידוע שמושכים מעצמם ללא תערובת מי גשם (רמב"ם פרה ו' א').

טהרה בזוחלין לאו דוקא במים חיים: אמנם, כל זאת לגבי פסול מים חיים, כגון למי חטאת ולטהרת זב - שנפסלים מחמת רוב נוטפין או אף ממיעוט מי גשמים שהרי **כל שנתערב אפילו מיעוט שאינו חי הרי נפגמה חיותם כי כבר אינם בצורתם הטבעית**, אולם לגבי טבילת נדה וכלים בזוחלין שא"צ מים חיים - כתב הרמב"ם שמועיל אף כשמיעוט מי גשמים מתערבים במי המעייין כי בפשטות **טהרת זוחלין אינה זקוקה למעלת מים חיים, אלא רק למציאות הזחילה הטבעית של המעייין, ובזה י"ל שהמועט בטל ברוב ככל דיני התורה**, וזה סיום דברי הרמב"ם שרק כלפי הנדון של טבילה במים זוחלים כתב שאם רבו מי הגשמים צריכים אשבורן - משמע שמיעוט מי גשמים לא מצריך אשבורן, אף שפסולים למים חיים: '...ואם רבו הנוטפים על הזוחלין, וכן אם רבו מי גשמים על מי הנהר - אין מטהרין בזוחלין אלא באשבורן, לפיכך צריך להקיף מפץ וכיוצא בו באותו הנהר המעורב עד שיקוו המים ויטבול בהן'.

דיוקי לשון הרמב"ם: ולשון הרמב"ם מדויקת, שבתחילה כתב שהמנטפין מן המעייין הם כמקוה לג' עניינים: צריכים מ' סאה, ואשבורן, ואינם כשרים לזב, ולאחר מכן כתב שהם מתבטלים ברוב זוחלין להיות כמעייין לכל דבר, ובסוף כתב שאם הנוטפין הם הרוב אין מטהרין בזוחלין [ולא הזכיר שגם צריכים מ' סאה ושפסולים לטבילת זב - לגודל פשיטותו]; ואילו לגבי מי גשמים לא הזכיר שכשהם מיעוט כלפי הזוחלין - בטלים ונחשבים כמעייין לכל דבר, אלא כתב רק שכשמי הגשמים רבו על הזוחלין אין מטהרים בזוחלין [ולא הזכיר שגם צריכים מ' סאה ושפסולים לזב]; **מתוך זאת נראית כוונתו שכשמי הגשמים מעורבים ברוב זוחלין - אינם בטלים להחשב כמעייין לכל דבר, אך עדיין מטהרים בזחילה, ורק כשהם רוב - צריכים אשבורן** (הרב יעקב ענבל); נמצא שגם הרמב"ם יתיר לטבול כלים בנהר הנובע ממעייין, כשמעורבים בו מיעוט מי גשם, אף שאינם בכלל מים חיים.

עוד אופנים שמטהר בזחילה אך אינו מים חיים: להשלמת העניין, מצאנו כמה **אופנים הנחשבים כמעייין גמור המטהר בזחילה, אך אינו בדין מים חיים**, שהרי הם דינים נפרדים: א' - (מקוואות א' ח', רמב"ם מקוואות ט' ד'-ח') במעלות המקוואות 'למעלה מהן **מים מוכין** [מעייין מר או מלוח] שהן מטהרין בזוחלין, למעלה מהן מים חיים'; ב' - (מקוואות ה' א') 'מעין... העבירו על גבי בריכה והפסיקו הרי הוא כמקוה, חזר והמשיכו פסול לזבים ולמצורעים ולקדש מהן מי חטאת' - משמע שרק אינו כשר לזבים, אך מטהר בזחילה, וכ"כ האו"ז (א' תשע"ג בשם ה"ר יחיאל) 'אבל לכל דבר דינו כנהר'; ג' - (מקוואות ה' ד', רמב"ם מקוואות ט' י"ב) 'רבי יוסי אומר **כל הימים** מטהרים בזוחלין ופסולין לזבים...'; ד' - (מקוואות ה' ה') 'הנוטפים כמקוה', וביאר בבעלי הנפש (א' ב', במהד' בתרא) '...כיון שהם נוטפין נפסלו ממי חטאת... מפני שדומין מצד למי גשמים הואיל ונעקרו ממקום חיותן מן הארץ, אלא שאין צריכין אשבורן'; ה' - (פרה ח' י') 'מי קרמיון ומי

פוגה **פסולים מפני שהם מי ביצים**, לטעם תוס' (ב"ב ע"ד): פירשו 'לפי שאינן רדופין מחמת שמתערבין באגמים ואין חיותן חיות גמור' - ולפ"ז יתכן שפסולין גם לזבין, ואילו לטעם ר"ת (בתוס' שם ובסנהדרין ה': ד"ה פסולין) 'דאין כאן מים חיים אל כלי דעפר וטיט מעורב בהן מחמת שהן מי ביצים ומפסיקין בין מים לכלי' - משמע שאין חסרון בחיותם אלא רק בנתינתם לכלי, ולפ"ז כשרים לזבין, ומ"מ כשר לטבילת נדה וכלים כי הוא מעיין, ולא נפסל בזחילה; ו' - ר"י הלוי (הובא ברש"י שבת ס"ה:): פירש שטעם הפסול בריבוי נוטפין הוא משום שזבה טעונה מים חיים, ומשמע שנדה יכולה לטבול בנוטפין מרובין ואינו נפסל משום **זוחלין**, ומה שאבוה דשמואל הוצרך למקוואות בניסן - היה למקוואות של מים חיים (כמבואר ברש"י בכורות נ"ה:): (הרב יעקב ענבל); ו' - החת"ם סופר (יו"ד קצ"ט ב') דן במחלוקת הראשונים האם פסול הוויתו ע"י מק"ט הוא רק כשנצרכים מים חיים, וכתב שנחלקו הרמב"ם והראב"ד עם היראים (כ"ה) האם **כשמעיין נפסל מתורת מים חיים כשעובר בצינור מתכת המק"ט - עדיין יש בכחו לטהר שאר טמאים בזחילה**.

הירדן הדרומי: לגבי הירדן הדרומי המציאות פחות ברורה, שהרי הוא ניזון מהכנרת שאף שמטהרת בזוחלין אך לכאורה איננה מים חיים, כדין ים שנחשב כמקוה ולא כמים חיים, אך מטהר בזוחלין (משנה פרה ח' ח' רבי יוסי אומר כל הימים מטהרין בזוחלין, ופסולין לזבים ולמצורעים ולקדש מהן מי חטאת, רמב"ם מקוואות ט' י"ב), וכמו כן ניזון מהירמוך שחלק ממימיו הם מי חמת גדר שאינם מים חיים; כל זאת לגבי מים חיים, אך אינו מעכב את הטבילה בזוחלין; אמנם, יתכן שכמה נחלים שזורמים לירדן הדרומי הם בעיקרם מי גשם, כך שיתכן שלא ניתן לטבול בו ולהטביל בו כלים ללא אשבורן; בנוסף, יתכן שבנקודה מסויימת מי הירדן נשאבים ומוזרמים אליו שנית, ואם כך רוב מימיו - הטבילה לא תועיל אף באשבורן; שמעתי מהגיאולוג גל ויסמן שרוב מי הירדן הדרומי הם מי נגר עילי.

מסקנה: למסקנא נראה שבמציאות שלנו שרוב מי הירדן הצפוני הם מי מעיינות - אפשר לטבול בו כלים בזוחלין, וכן כשר לטבילת נדה; לגבי הירדן הדרומי - המציאות אינה ברורה לי, שיתכן שרובו רק מים שאינם מים חיים [מהירמוך ומהכנרת] אך מטהרים בזוחלין, ויתכן שרובו מי גשם [ומטהרים באשבורן, ולדעת שמואל מטהרים בזוחלין], ויתכן שרובו מים שאובין שהוזרמו מחדש לירדן [ולא מטהרים אף באשבורן], ושמעתי שכך המציאות, וה' יאיר עיני.

מקורות

סוגיית שבת ס"ה

אבוה דשמואל ...עביד להו מקואות ביומי ניסן ומפצי ביומי תשרי... ועביד להו מקוה ביומי ניסן - מסייע ליה לרב דאמר רב מטרא במערבא סהדא רבה פרת, סבר שלא ירבו הנוטפין על הזוחלין; ופליגא דשמואל דאמר שמואל נהרא מכיפיה מיברך, ופליגא דידיה אדידיה דאמר שמואל אין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי בלבד.

רש"י שבת ס"ה:

סהדא רבה פרת - פרת מעיד בדבר, שהוא יורד מארץ ישראל לבבל, וגדל ממי הגשמים, ויודעין בני בבל שירדו גשמים בהרי ארץ ישראל, ושמחים על אחיהם, ואבוה דשמואל נמי כרב סבירא ליה, דאמר פרת גדל ומימיו מתברכין על ידי גשמים.

וסבר שמא ירבו נוטפים - היינו גשמים, על הזוחלין - הנובעין, ותנן במסכת מקואות (פ"ה מ"ה): הזוחלין - כמעין, והנוטפין כמקוה, ושנינו בתורת כהנים: אך מעין ובור מקוה מים יכול מילא על כתפו ועשה מקוה בתחילה יהא טהור - תלמוד לומר מעין מה מעין בידי שמים, אף מקוה בידי שמים, אי מה מעין מטהר בזוחלין, אף מקוה מטהר בזוחלין - תלמוד לומר אך מעין המעין מטהר בזוחלין, ומקוה מטהר באשבורן, ומהו אשבורן - דקו וקיימי, לאפוקי שאם הטביל בו כלים דרך זחילתו כשהן נמשכין ויורדים למקוה - לא עלתה להם טבילה, דבור ומקוה, כתיב, דקו וקיימי, אבל נובעין - מטהרין כמו שהן זוחלין ומושכין מגבוה לנמוך כדרך כל הנהרות, הלכך, ביומי ניסן שהנהרות גדילים ממי הגשמים של ימי החורף, ומהפשרת השלגים - חייש שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין שניתוספו בנהר מן הגשמים על הזוחלים החיים, ובטלו הזוחלין החיים בנוטפים, ואין תורת מעין עליהן לטהר בזוחלין אלא באשבורן, ועביד להו מקוואות, דקו וקיימי.

מכיפיה מיברך - משפתו וממקורו ומסלעו, סלע מתרגמין כיפה, מכיפיה מיברך - ולא ממי הגשמים.

תוספות שבת ס"ה:

סהדא רבה פרת - פי' הקונטרס פרת מעיד שהוא יורד מא"י לבבל וגדל ממי גשמים ולא נהירא שהרי בבל במזרח א"י קאי וכל הנהרות יורדים ממזרח למערב לכך פר"ת שהיו מכירים שירדו הגשמים לא"י ע"י שחוזר פרת לאחוריו על ידי גדילתו בא"י מתוך הגשמים.

שמא ירבו הנוטפים - פירוש מי גשמים על מי נהרות שהיו זוחלין והוו להו מקוה ואמרינן דאין מקוה מטהר בזוחלין כ"א באשבורן דתנן במסכת מקוואות (פ"ה מ"ה) הזוחלין כמעין והנוטפין כמקוה ותניא בת"כ יכול מילא מים על כתפו ועשאו מקוה

בתחילה יהא טהור תלמוד לומר מעיין מה מעיין בידי שמים אף מקוה בידי שמים אי מה מעיין מטהר בזוחלין אף מקוה מטהר בזוחלין פי' אף בזוחלין וכ"ש באשבורן תלמוד לומר אך מעיין מעיין מטהר בזוחלין ומקוה באשבורן ומהו אשבורן דקו וקיימי ויש מפרשים שלא היה רוצה להטבילן בהן משום דהוו להו ספק זבות וזב וזבה טעונים מים חיים ושמא ירבו הנוטפין והוו להו מכונסין ולא נהירא חדא דמ"ט עביד להו מקוואות והא בעינן מים חיים ועוד (דבת"כ) [דבתוספתא פ"ג דזבים] קאמר חומר בזב מבזבה שהזב טעון מים חיים והזבה אינה טעונה מים חיים. וא"ת ולשמואל דאמר אין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי זב דבעי מים חיים איך יטבול ביומי ניסן וי"ל במעיין מכוסה שאין מי גשמים יורדין בתוכו וא"ת אמאי חיישנן שמא ירבו הנוטפים לימא קמא קמא בטיל כדאמר בפ"ה דמסכת ע"ז (דף עג.) המערה יין נסך לבור אפילו כל היום כולו כשר דאמרין קמא בטיל וי"ל דלא מהני טעמא דקמא קמא בטיל כיון שהאיסור רבה מכשיעור וההיא דיין נסך דקאמר קמא בטיל היינו קודם שרבה האיסור עד כדי נתינת טעם בהיתר.

דאמר שמואל נהרא מכיפיה מיתברך - פי' ממקומו ומסלעו סלע מתרגם כיפיה מנביעתו מיתברך ולא ממני גשמים וא"ת והא קא חזינן שמחמת הגשמים הם גדילים וי"ל כדאמר במסכת תענית (דף כה:) שאין לך טפח יורד מלמעלה שאין טפחיים עולים כנגדו מלמטה ואור"ת דהילכתא כוותיה דשמואל ומייתי ראייה מפרק בתרא דבכורות (דף נה:) דתניא רבי מאיר אומר לא פרת שמו אלא יובל שמו ולמה נקרא שמו פרת שמימיו פרין ורבינן ולא דוקא נקט פרת דה"ה לכל נהרות והא דנקט פרת משום שהוא גדול מכל נהרות ולפי שהוא מא"י וקאמר התם מסייע ליה לשמואל דאמר נהרא מכיפיה מיתברך ועל זה אנו סומכין לטבול בנהרות אפילו אם גדלו מאד.

חידושי הרמב"ן שבת ס"ה:

שמן ירבו נוטפין על הזוחלין. יפה פירש"י ז"ל, ומה שכתוב במקצת הספרים והוו להו שאובין אינו נכון ואין כתוב כן בנוסחי עתיקי, אבל ר"ח ז"ל כתב כלשון הזה שמא ירבו מי גשמים שהן נוטפין מן הגגות ונעשו שאובין על מי פרת שהן זוחלין כדתנן במקואות הזוחלין כמעין והנוטפין כמקוה כו', פי' לפירושו שהשאובין פוסלין את המעיין ברוב ולא לגמרי אלא דבעו אשבורן, כדתנן התם במס' מקואות למעלה מהן מעיין שמימיו מועטין שרבו עליו מים שאובין שוה למקוה לטהר באשבורן ולמעין לטהר בכל שהוא ומשום הכי עביד להו מקואות ומושך לתוכן מאותן מימות דבאשבורן מטהרין, אבל אין לשון נוטפין אלא כדברי רש"י ז"ל כדתנן והנוטפין כמקוה, ואי שאובין הן היאך הן כמקוה, אלא מי גשמים נקרין נוטפין, וכן נראה שאף היורדין מן המעיין דרך אויר נקרין נוטפין וכן דרך המשניות במקומן, וק"ל היכי אמר שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין אפי' מחצה נמי פסולין כדתנן בבחירתא העיד ר' צדוק על הזוחלין שרבו על הנוטפין שכשרין אלמא מחצה על מחצה פסולין, ואפשר דלאו דוקא וה"ה למחצה על מחצה שפסולין אלא לפי

שא"א לצמצם לא קפיד בלישנא, ולי נראה שהזוחלין שהלכו למקום הנוטפין ונתערבו הרי הן כנוטפין עד שירבו עליהן אבל הנוטפין שנתערבו בזוחלים כפרת ביומי ניסן אינן פסולין לעולם עד שירבו הנוטפין על הזוחלין, שבכל כיוצא בזה במקומן חשיבי.

והוי יודע שהנוטפין בעו אשבורן ואינן מטהרין בזוחלין אבל **מעין מטהר בין בזוחלין בין באשבורן**, ממאי מדתנן שוה למקוה לטהר באשבורן וקתני עלה למעלה מהן מים מוכין שהן מטהרין בזוחלין והיינו אפי' בזוחלין דאי בזוחלין דוקא מאי למעלה מהן הכא בחד גוונא מטהרי והכא בחד גוונא מטהרי, ותנן נמי (תוספתא מקואות פ"א) מעין שהוא צר וחקקו ועשאו רחב מטהר באשבורן ואינו מטהר בזוחלין אלא במקום שהמים יכולין לילך שם מתחלה אלמא מעין נמי מטהר באשבורן, ותנן נמי במס' פרה פ"ו המפנה מעין לתוך הגת או לתוך הגג פסולין לזבין ולמצורעין ולמי חטאת אלמא לשאר כל אדם כשר אף על פי שהוא אשבורן, ולקמן בפ' שמנה שרצים (ק"ט א') אמרינן כל הימים כמקוה ר' יוסי אומר כל הימים מטהרין בזוחלין והיינו אף בזוחלין, שלא פסלן באשבורן, תדע שאם לא נאמר כן פרת לא יטהר נמי באשבורן שמא רבו זוחלין על הנוטפין, ולא אמרו אלא אין המים מטהרין בזוחלין הא באשבורן כולן מטהרין הן.

הא דאמר שמואל נהרא מכיפיה מברין. תימה הוא שהרי אנו רואין שכשירדין גשמים הנהר רבה, וי"ל מפני שאמרו שאין לך כל טפח וטפח יורד מלמעלה שאין תהום עולה לקראתו טפחיים כדאיתא בשלהי פ' סדר תעניות, וא"ת א"כ היכי שמעית מינה דפליגא דשמואל אדרב דאמר סהדא רבא פרת, איכא למימר דלשמואל כיון דנהרא מכיפיה מברין פעמים שאין הגשמים יורדין ותהום עולה ומשקה הארץ ונהרי מברכי, אבל לרב אין עלייתו של תהום מברין הנהרות אלא הגשמים היורדין לתוכן, ועוד שאין זה סהדא רבא שפעמים גשמים מועטין ותהום עולה הרבה.

ונראה מדברי ר"ח ז"ל שהלכה כרב, ואף רבינו הגדול ז"ל כתבה לדאבוה דשמואל אף על פי שלא כתבה לדרב, וכן סלקא שמעתא דהא שמואל נמי הכי ס"ל באידך ואי איהו לא סמך אנפשיה לענין איסורא אן היכי סמכין, ואף על גב דאמרינן בגמ' ופליגא דידיה אדידיה טעמי פליגי אבל מימרי איכא למימר דלא פליגי אלא חייש לשמא רבו מן הנוטפין, וכיוצא בזו בפסחים (נ"א א') ופליגא דידיה אדידיה גבי ספיחי שביעית דטעמי פליגי אבל עיקר דינא איכא למימר דרבי שמעון בן יוסי ראוי לסמוך עליו בפניו, ורבה בר בר חנה קטן ממנו היה ולא חש לכבוד עצמו להסמך אחרים עליו אפי' בפניו, ועוד דאמרינן כי ההוא דפירקין דלעיל (נ"ד א') השתא דאמר שמואל מכיפיה ואמר אין מטהרין ש"מ הלכה למעשה קא משמע לן, וע"כ הלכה כרב דרב ושמואל הלכה כרב באיסורי, ועוד דרבים נינהו דהא איכא אבוה דשמואל, אלא שקשה עלינו שנהגו לטבול בנהרות בין ביומי ניסן בין ביומי תשרי, ויש מי שאומר הלכתא כשמואל דאמר מכיפיה מברין מדאמרינן במס' בכורות (נ"ה ב') תניא ר"מ אומר יובל שמו ולמה נקרא שמו פרת שמימיו פרין ורבין מסייע ליה לשמואל דאמר שמואל נהרא מכיפיה מברין, וכן פסק בס' היראים

בשם ר"ת ז"ל, ואין הפסק נכון ולא ראוי לסמוך עליו שיותר יש לנו לסמוך על הלכתא פסיקתא דאתמר גבי עיקר האי דינא, ושמעתין כרב סלקא, והתם לא מסייע שמואל אלא מדר"מ, ורבנן הא אמרי פרת שמו ולא אמרו שמימיו פרין ורבין, והיינו טעמא נמי דרב ואבוב דשמואל, וא"ת א"כ מאי סייעתא מדר"מ, י"ל משום דלא חזינן לרבנן דפליגי עליה בהא שלא יהיו מימיו פרין ורבין, ומיהו רב ואבוב דשמואל אמרי לך פליגי ואנן דאמר' כרבנן, ומיהו יש נוסחאות שכתוב בהן וחכמים אומרים פרת שמו שמימיו פרין ורבין ולמה נקרא שמו יובל וכו' ומסייע ליה לשמואל מדרבנן ומדר"מ והכי כתוב בס' היראים, וק"ל מאי סייעתא פרת הוא שמימיו פרין ורבין ולא נהר אחר ובשביל כך נקרא כן ואי ס"ד שכל הנהרות מתברכין מכיפיהו מה נשתנה זה שנשתנה שמו, וי"ל שפרת רבה הרבה יותר משאר נהרות לפיכך נקרא כן שהוא גדל לפעמים יותר על מה שהיה מתחלה ואין זה מצוי בשאר הנהרות, ובמס' ברכות פ' הרואה (נ"ט ב') נמי אמרינן למה נקרא שמו פרת שמימיו פרין ורבין, עוד י"ל שכל הנהרות כפרת כדאמרין התם (בכורות נ"ה א') הנודר ממי פרת אסור בכל מימות שבעולם דאפי' עינתא דמדליין סולמי דפרת ניהו הלכך אם ריבוי פרת מכיפיה שאר נהרות ממנו.

ושמא יש להקל ולומר שנדון בזה לפי מה שנראה בנהרות, שהרי אנו רואין שאין הנהרות רבות בימות הגשמים יותר על שהיו כל השנה אלא מעט או יום אחד ושנים לאחר הגשמים ואי אפשר שיהיו בו נוטפין רבים על הזוחלין, אלא שהיה פרת רבה הרבה בימות הגשמים קרוב למה שהיה מתחלה ולפעמים יותר ולפיכך היה חושש אבוב דשמואל, וכן יש לחוש במקצת נהרות קטנים שהן יבשין בימות החמה וכל ימות הגשמים ומקצת ימות החמה הן מושכין מים הרבה אפילו שלא בשעת הגשמים עד שיכלה הפשרת שלגים בימות הקיץ שהן מתייבשין, ומשום הכי אמר שמואל אין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי בלבד על כיוצא באלו שאמרתי אבל לא כלל כל הנהרות בכלל זה, ויש אומרים בבל עמוקה וכל מימי הגשמים יורדין שם כדאמרין (לק' ק"ג ב') למה נקרא שמה שנער ששם ננערו כל מימי מבול ולפיכך חוששין בנהרותיה אבל לא אמרו במקומות אחרים, ובספר היראים נמי הכי כתב אף על פי שהלכה כשמואל מיהו לנהרות קטנים יש לחוש לרביית נוטפין מסברא וממתני' דתנן במס' פרה פ"ח המים המכזבין פסולין אלו הן המים המכזבין פעם אחת פי' אחת לשבע שנים, המכזבין בפולמוסיות ובשני בצורת כשרין ור"י פוסל, ולדעתינו אנו יש לחוש בכל נהר עד שיתברר לך מעין שלו כמה הוא ומאיזה מקום המשכתו ורבויו באין, בין בימות החמה בין בימות הגשמים, דהלכתא ודאי כרב ואין תולין ברביית כיפה ועליית תהום כשמואל.

וכבר הקשו בשמועה זו ואפי' רבו נוטפין על הזוחלין מאי הוי והלא פרת נהר גדול ומושך הוא לעולם ותנן במקואות (פ"ה) מעין שהוא מושך כנדל ורבה עליו והמשיכו הרי הוא כמות שהיה היה עומד ורבה עליו והמשיכו שוה למקוה לטהר באשבורן ולמעין להטביל בו בכל שהוא, ויש אומרים מאי רבה עליו דקתני שהוסיף עליו והמשיכו הא אילו רבה במעין מים מרובין על שלו אינו מטהר אלא באשבורן, והקשו בזה א"כ ליתני

הוסיף, ולי נראה לפי ענין המשניות שהמעין נקרא גומת העין עצמה והאמה המושכת ממנו נקראת זוחלין כענין ששנינו (שם) הזוחלין כמעין והנוטפין כמקוה, ושנו בתוספתא (מקואות פ"א) לענין החופר בצד הנהר והחופר בצד המעין [כל זמן שהן באין מחמת המעין כו' **הרי הן כמעין**] שאין הנהר המושך נקרא מעין אלא עין המים בלבד, **ולפיכך אמרו שהמעין שהוא מושך אפי' כנדל ורבה שאובין בתוך המעין עצמו עדיין הוא כמות שהיה ומטהר במים הנזחלין ממנו ובלבד במקום זחילתן הראשונה** וכן מפורש בתוספתא, היה עומד אף על פי שרבה ממש לתוכה של מעין כיון שכל זחילתו מחמת הנוטפין צריך אשבורן, וזו היא ששנינו בתחלת מקואות למעלה מהן מעין שמימיו מועטין שרבו עליו מים שאובין שוה למקוה לטהר באשבורן, והיינו מימיו מועטין ועומדין הא רבים ומושכים אף על פי שרבה עליו כשרין לטהר בזוחלין, וכ"ז במרבה לתוך המעין עצמו אבל במרבה לתוך המים הנזחלין לעולם נפסלין ברוב שאובין וברוב נוטפין והיינו שמעתין, וכן נראין דברי ה"ר משה ז"ל ומדבריו למדתיה, וכן יש לתרץ שמועה זו בטובלות על שפת הנהר מקום שלא היה זוחל בו תחלה וכענין השנוי בתוספתא כמו שהזכרתי.

חידושי הרשב"א שבת ס"ה:

סבר שמא ירבו נוטפין על הזוחלין. וא"ת כי רבו מאי הוי והתנינן במסכת מקואות בפרק חמישי (מ"ג) מעין שהוא מושך כנדל וריבה עליו והמשיכו הרי הוא כמות שהיה, ופרת נהר גדול ומושך הוא לעולם, י"ל דלא ריבה ממש קאמר אלא שהוסיף עליו אבל מכל מקום מי המעין רבים על הנוטפין, ויש מי שהקשה על זה דאם כן ליתני הוסיף ולא ליתני ריבה, וי"ל עוד דההיא דמסכת מקואות בשריבה בתוך המעין בעצמו כלומר בתוך הגומא, וכיון שהוא נותן בתוך עיקר המעין עצמו הרי כל המים נחשבים כמי המעין, אבל במרבה בתוך הנהר המושך מן המעין נפסל ברוב שאובין או ברוב נוטפין, ובמרבה בתוך המעין גם כן דוקא במקום זחילתן בין באורך בין ברוחב, אבל שלא במקום זחילתן כיון שזחילתן זו אינה אלא מחמת הנוטפין הרי הן כנוטפין ואין מטהרין אלא באשבורן, וכמו ששנינו שם בסיפא דההיא מתניתין דמקואות היה עומד וריבה עליו והמשיכו שוה למקוה לטהר באשבורן ולמעין להטביל בו בכל שהוא, ותנן נמי בפרק קמא דמקואות (מ"ז) למעלה מהן מעין שמימיו ממועטין שרבו עליו מים שאובין שוה למקוה לטהר באשבורן.

וא"ת עוד כי רבו הנוטפין על הזוחלין נמי נימא קמא קמא כי נפיל בטיל, וכדאמרין בפרק בתרא דעבודה זרה (ע"ג א') גבי יין נסך שנפל לבור כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן המערה יין נסך מחבית לבור אפילו כל היום כולו ראשון ראשון בטל, וכלאים נמי היאך נאסרים בתוספת אחד ומאתים לימא ראשון ראשון בטל, ובנדרים נמי פרק הנודר מן הירק (נ"ז ב') גבי בצל שעקרו בשביעית ונטעו בשמינית דאמרין כשרבו גידוליו על עיקרו מותר דגידולי היתר מעלין את האיסור ואמאי נימא קמא קמא בטיל, תירץ רבינו תם ז"ל דלא אמרו ביין נסך קמא קמא בטיל אלא במערה מעט מעט בהפסקות אבל בלא הפסק

לא אמרין דליבטיל, והלכך בנוטפין שיורדין בלא הפסק ואי נמי בגידולי זרעים שמתרבין בכל שעה בלי הפסק הרי אנו רואין כאילו בא הכל ביחד ואינו בטל, אלא שקשה לתירוצו הא דתנן במסכת מקואות (פ"ז מ"ב) ומייתנין לה ביבמות פרק הערל (פ"ב ב') מקוה שיש בו ארבעים סאה נתן סאה ונטל סאה כשר, עד רובו, וברובו מיהא מיפסל ולא אמרין קמא קמא בטיל ואף על גב דקא יהיב לסירוגין, וי"ל דהתם הוא דמיירי במי פירות וכדמשמע הכי בהדיא במקומה במסכת מקואות ואפשר דבמי פירות החמירו. וא"ת אם כן מאי קא מדמי לה התם ביבמות לתרומה בזמן הזה דרבנן, דהא פסול מי פירות למקוה דאורייתא דהא ממעט להו בפרק כסוי הדם (חולין פ"ד א') מדכתיב מים יתירא, ויתרצו בתוספות דהתם דוקא להטביל בו מחטין וצנורות דמדאורייתא לא בעו ארבעים סאה אלא מדרבנן בעלמא, ולכך כיון שיש שם רובו של מקוה מים כשרים כשר ומיהו בעינן דלישתארו רובו, ומשום הכי מוכח מינה התם דאלמא בעינן בדרבנן רבייה.

וכתבו בתוספות שהנוטפין הוא שאין מטהרין אלא באשבורן אבל מעין מטהר בין בזוחלין בין באשבורן, דאע"פ ששנינו (מקואות פ"ה מ"ה) הזוחלין כמעין והנוטפין כמקוה, לאו דוקא בזוחלין אלא משום דנוטפין דוקא במקוה ולא בזוחלין שנו שהמעין למעלה מהן שמטהר אפילו בזוחלין, ותדע לך מדתנן בפרק קמא דמקואות (מ"ז) שוה למקוה לטהר באשבורן וכו', למעלה מהן מים מוכין שהן מטהרין בזוחלין, ואם איתא דהאי באשבורן ולא בזוחלין והאי בזוחלין ולא באשבורן מאי למעלה מהן האי בחד גוונא מטהרי והאי בחד גוונא מטהרי, ותנן נמי (תוספתא מקואות פ"א ה"ז ע"י שם) מעין שהוא צר וחקקו ועשאו רחב מטהר באשבורן ואינו מטהר בזוחלין אלא במקום שיכולין לילך שם מתחלה, אלמא מעין נמי מטהר הוא באשבורן, ותנן נמי (מקואות פ"ה מ"ד) כל הימים כמקוה שנאמר ולמקוה המים קרא ימים רבי יוסי אומר כל הימים מטהרין בזוחלין, ומסתמא משמע דרבי יוסי לא פליג אהא דמטהרין באשבורן אף על גב דחשיב להו כמעין לטהר בזוחלין, ועוד מדאמרין הכא אין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי בלבד, משמע דדוקא בזוחלין הוא דאין מטהרין בשאר הימים הא באשבורן מטהרין, והיאך יטהר פרת ביומי ניסן באשבורן ניוחש שמא לא רבו הנוטפין והווי להו זוחלין רובא ולא יטהרו באשבורן, אלא ודאי שהמעין מטהר בכל ענין.

חידושי הריטב"א שבת ס"ה:

קסבר שמא ירבו הנוטפים על הזוחלים. והווי להו זוחלים מיעוטא, פירוש הנוטפים הם מימי הגשמים וכשהם רבים על מימי הנהר או המעין פוסלים אותו לטבילה, ולא מטעם מים שאובין בידי שמים דהא אפי' מקוה שלם שיש בו ארבעים סאה אינו נפסל בשאובה ומותר למלאות בכתף ולתת בה וכל שכן מעין ונהר [ברור שכוונתו לאפוקי מפ"ח והערך דהנידון בנוטפין דרך הגגות דנעשו שאובין, ע"י תוס' נדה ס"ו: ד"ה אשה דחשיבי שאובין משום המרזבות שנחקקו ולבסוף נקבעו, וצריך לפרש דאיכא בהו חטטין כמתני' מקוואות ד' ג' - דאל"כ לאו בית קיבול ניהו, והרשב"א פ' משום בית קיבול העשוי ברעפים, וקצת צ"ע פירושו דכפי הנראה רעפים הם מנהג

אירופה אבל גגות של המשנה לא היו משופעין והיו עשוין לשימוש, עי' למשל ברש"י מכות ז'. במשנה (הרב יעקב ענבל), גם אין הטעם משום דבעינן מים חיים דהא קי"ל בהדיא שהזב טעון מים חיים והזבה והנדה אינם טעונים מים חיים, וכמה משניות בזה שאין להם סוף (מקואות ח' א'), אלא טעמא דמילתא מפני שמימי הגשמים דינם כמקוה לפי שבאים מהים והים יש לו דין מקוה כדכתיב ולמקוה המים קרא ימים, ותנן (עי' מקואות פ"א מ"ז פ"ה מ"ג) המעין מטהר בכל שהוא כלומר כשגופו של טובל עולה בהם והמקוה בארבעים סאה, המעין מטהר בזוחלים והמקוה מטהר באשבורן, ופירושו שהמקוה מטהר באשבורן דוקא ולא בזוחלין אבל המעין מטהר בין בזוחלין בין באשבורן, והכי מוכח מדתניא בתורת כהנים אי מה מעין מטהר בזוחלין אף מקוה מטהר בזוחלין ת"ל אך מעין, אלמא לא מימעיט מעין באשבורן אלא מקוה בזוחלין, ושמו גם כן מורה עליו דאילו מקוה היינו דקווי מיא וקיימי אבל מעין נקרא כל שמימי נובעים בין שהוא זוחל או שעומד באשבורן, וכבר הביא על זה ראיות גדולות ר"ת ז"ל, ומיהו מקוה שעשה שלמה שהיה מושך לו מעין עיטם אינה ראייה, שכבר אמרו בירושלמי (יומא פ"ג ה"ח) כי מקום רגלי השוורים היה נקוב כמוציא רמון ובתחתיתו היה יוצא ונמשך וזוחל, וכן אפשר לומר במקוה שהיה בקדש בבית הפרוה הנמשך מעין עיטם כדאיתא במסכת יומא (ל"א א'), ואין זה מקומו להאריך יותר.

מכל מקום כשמימי הגשמים מתרבים על הנהר הוה ליה כמקוה שאינו מטהר בזוחלין והיה צריך להקוות מימיו ולעשותו אשבורן ולפיכך היה נפסל לטבילה כשהוא גדל מחמת גשמים, ורב היה מחמיר כי אפי' אינו רואה גשמים יורדים כיון שהיה רואה שהיה הנהר גדל היה חושש שירדו גשמים למעלה עד שהיו הנוטפים מרובים על הזוחלין, ומיהו כשהיה הנהר הולך כדרכו לא היה מחמיר לחוש שמא אלמלא שירדו גשמים למעלה היה מתמעט שזו נראית לו חששא גדולה ואפי' בימות הגשמים, ואבנה דשמואל נמי הכי סבירא ליה ולא היה חושש אלא ביומי ניסן כדאיתא לעיל, אבל שמואל דאמר שאין המים מטהרים [בזוחלין] אלא ביומי תשרי שאינו זמן גשמים כלל, היה חושש אף בימות החמה ואפילו כשהנהר הולך כדרכו שמא הגשמים מעמידים אותו על הילוכו כדרכו.

ופליגא אאידיך דשמואל דהוה אמר דנהרא מכיפיה מיברין ואפי' כשהנהר גדל לא היה פוסלו, ואומר ר"ת ז"ל שהיה סומך על מה שאמרו במסכת תעניות (כ"ה ב') שאין לך כל טפה מלמעלה שאין כמה טפות עולות ל[קראתה] מלמטה שנאמר תהום אל תהום קורא, וזו דשמואל היתה קולא יתירא ואידיך ידידיה הוות חומרא יתירה, אבל דרב ואבבה דשמואל הוות מילתא בינונית וממוצעת, וא"ת אליבא דשמואל זב שטעון מים חיים במה היה טובל לפסחו דתניא (פסחים צ' א') הזב והזבה ששחטו עליהם [בשמיני שלהם] מכלל שהיו מטהרים סמוך לפסח, י"ל כי סמוך למקורו של מעין היה המעין מכוסה שאין

גשמים יורדים בו, וגשמים שיורדים למטה אין דרך לחזור לאחוריהם אלא שיורדים והולכים אל הים, כך תירצו בתוספות.

ומיהו איכא למידק מהא דתנן בפ"ה של מסכת מקואות (מ"ג) מעין שהוא מושך כנדל וריבה עליו והמשיכו הרי הוא כמות שהיה, דאלמא אין מעין נפסל מפני שרבו עליו מים דעלמא, והנכון בזה דהא דקתני וריבה עליו לומר שהגדיל מימיו והרבה אותם ולא שיהו אלו הנופלים מרובים, והכי מוכח לישנא דריבה עליו, והכי קתני שאם היה בכאן מעין שמימיו מועטין ומרודדין והיו מימיו מושכין כנדל הזה [והוסיף עליו מים] והמשיכו יותר והוא יורד ומושך בריבוי מימיו ובגובה מימיו אבל מ"מ לא נתרבח מקומו, הרי הוא כמות שהיה, וקתני סיפא היה עומד וריבה עליו מים והמשיכו שוה למקוה לטהר באשבורן ושוה למעין לטהר בכל שהוא, והכי פירושא אם היה המעין קודם לכך עומד שלא היה מתפשט לכאן ולכאן ולא היה מושך הרבה וריבה עליו עד שהמשיכו והרחיבו, יש לו שני דינים, כי במקום שהיה עומד בתחלה דינו כמעין, ובמקום שנתרחב ונמשך דינו כמקוה לטהר באשבורן, וזה מפני מראית העין שנראה להם כאילו כל הריבוי ההוא בא מן המים שנמשכו שם, ואף על פי שבדרך האמת כבר נתבטלו במיעוטם, הא כל שהמים הנמשכים מרובים שרבו על המעין, כולו נפסל לטבילה ואפי' במקום שהיה הולך שם בתחלה, כדאמר רב הכא שמא ירבו הנוטפים וכו', וכן פירש הראב"ד ז"ל, ויש שפירשו דההיא אפי' כשריבה עליו מים שהם מרובים על הזוחלים קתני שהוא כמות שהיה במקום שהיה עומד בתחלה דקמא קמא בטיל, ועוד שכשם שאין מקוה שלם נפסל בשאובה כך אין מעין נפסל בשום שאובה, אבל כשנמשך ונתרחב אז אסור לטבול בו משום מראית העין, והא דרב ואבוב דשמואל מפני שנתרחב הנהר ואין דרך לטבול אלא בשפת הנהר ששם מתרחב ומתפשט שהוא גדל, ומשום הכי הוה עובדא דעביד אבוב דשמואל מקואות, וגם זה נכון מאד, וכן דעת מורי הרב זלה"ה.

...ואין זו שיטת הגאונים ז"ל כי כולם פסקו הלכה כרב ואבוב דשמואל, וכן הכריע רבינו הגדול ז"ל, דהכי שבקין כל הני מימרי דאיתמרו להלכה משום ההיא דאיתמרא בדברי הגדה, ואילו איתא דהויא ההיא מתנייתא תיובתא דרב ואבוב דשמואל הוה לן לאותביה מינה, אלא ודאי דההיא דברי הגדה הם ואין משיבים מהם, כי אף על פי שמימי פרת פרים ורבים וכל הנהרות ממימי פרת מתברכים כדאיתא בבכורות (נ"ה א'), מ"מ אין לנו לסמוך על זה [לענין] איסורא דאורייתא כשאנו רואים הנהרות גדלים בזמן הגשמים, דמי יימר דברכה דכיפיה הוה רובא, ולא עוד אלא דודאי אפי' שמואל עצמו לא היה סומך על זה למעשה וכדקאמר שאין המים מטהרים בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי, והא דאמרין דפליגא דידהא אדידיה לאו דהדר ביה מחדא מינייהו אלא לומר דפליג מאי דהוה אמר בדרך אגדה למאי דקאמר להלכה, וכאותה שאמרו (לעיל נ"ד א') השתא דאמר שמואל טפח ותנא דבי שמואל טפחיים שמואל אתא לאשמעינן הלכה למעשה, וכן פירשנו בפ"ק (לעיל י"ג א') בהא דאמר עולא ופליגא דידהא [אדידיה], וכיון שכן קי"ל כרב

ואסור לטבול בשום מעין ושום נהר בשעה שהוא גדל דחיישין שמא [רבן] נוטפים על הזוחלים, וליכא למינדא מהא.

חידושי הר"ן שבת ס"ה:

ועביד להו מקוואות ביומי ניסן. יש שפי' לאו דוקא בימי ניסן אלא ה"ה לכל השנה חוץ מיומי תשרי וכדאמרין בתר הכי דאתיא כדשמואל דאמר אין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי בלבד ולא נקט יומי ניסן אלא לאפוקי יומי תשרי ואין הלשון נוח לו דהוה ליה למימר עבוד להו מקוואות לבנתיה כולא שתא ומפצי ביומי תשרי לפיכך נ"ל דבנתיה דאבוה דשמואל בסיתוא לא הוה טובלות בנהר משום צנה אלא במקוואות שבבנתיה וביומי ניסן דרויח עלמא היו מתחילות לטבול בנהרות והיה מתקן להן אביהן שם בתחילת ניסן מקוואות שיהיו טובלות בהן עד תשרי וביומי תשרי וניסן [וניסן' - אינו מובן, ואכן הר"ן בשבת כ"ט: לא גריס ליה] לא היה מצריכן למקוואות משום דליכא למיחש לנוטפין ולפיכך היה מתקן להן מפצי וכשעוברין יומי תשרי כבר היו חוזרות לטבול בבתייהן משום צנה.

סבר שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין. ונמצא שאינן מטהרין אלא באשבורן כדתניא בספרי אי מה [מעין מטהר בזוחלין אף מקוה מטהר בזוחלין ת"ל אך מעין מטהר בזוחלין ומקוה באשבורן]. הלכך כל היכא דאיכא למיחש שמא רבו נוטפין על הזוחלין אסור והיינו בשהנהר גדל הרבה אבל אם הולך לאט או שלא נתרבה אלא מעט דליכא לספוקי ברביית נוטפין שרי כדתנן במקוואות העיד ר' אלעזר ב"ר צדוק על הזוחלין שרבו על הנוטפין שהן כשרין. והוי יודע שזו שאמר המעיין מטהר בזוחלין ומקוה באשבורן היינו לומר שהמקוה אינו מטהר אלא באשבורן אבל המעיין מטהר בין באשבורן ב"ב דאי אמרת דאין מעיין מטהר אלא בזוחלין היכי עביד להו אבוה דשמואל לבנתיה מקוואות ביומי ניסן וביומי תשרי והיה ממשיך לתוכן ממי פרת וכמו שפירשו כל המפרשים ז"ל הוה ל' למיחש שמא ירבו זוחלין על הנוטפין ואינן מטהרין באשבורן אלא ודאי כדאמרן ועוד ראייה מדתנן בפ"ק דמקוואות למעלה מהן מעיין שמימיו מועטין שרבו עליו מים שאובין שוה למקוה לטהר באשבורן ולמעין להטביל בכל שהוא למעלה מהן מים מוכין כלומר במלוחין ופושרין שהן מטהרין בזוחלין ובודאי שהן מטהרין אפילו בזוחלין דאי לא אמאי למעלה מהן הכא בחד גוונא מטהרי והכא בחד גוונא מטהרי. ועוד דתנן כל הימים כמקוה ר' יוסי אומר כל הימים מטהרין בזוחלין ובודאי ר' יוסי אמר אף בזוחלין אלא משום דסבירא ליה דימיהו כמעין אמר דמטהרין בכל ענין. ועוד דתנן במס' פרה בפ' המפנה מעיין לתוך הגת או לתוך הגג פסולין לזבין ולמצורעין ולמי חטאת אלמא לשאר כל אדם כשר אף על פי שהוא אשבורן:

ופליגא דשמואל דאמר שמואל נהרה מכפיה מבריק. כלומר אף על פי שאנו רואים שכשהגשמים יורדין הנהרות מתברכין עיקר ריבויין ממקורן הוא כדאמרין בפרק סדר תעניות אין לך כל טפה וטפה שיורד מלמעלה שאין תהום עולה לקראתו טפחיים ונמצא

שלעולם זוחלין רבין על הנוטפין דהא לטפה של גשמים איכא טפחיים דמעין הלכך לשמואל מותר לטבול בנהרות לעולם ואף על פי שנראה לעין שנתרבו הרבה מחמת המטר:

ופליגא דידיה אדידיה. דאמר שמואל אין המים מטהרי' בזוחלים דאיכא למיחש לרבו נוטפין אלא פרת ליומי תשרי לבד שאינו עת גשמים ולא זמן הפשרת שלגים ולא למיתסר כל הנהרות אתא ולא למיסר נמי פרת בכל השנה אלא ביומי תשרי אתא דכיון דכולה חששא משום שמא ירבו נוטפין על הזוחלין הוא כל שאינו בקי בפרת ביומי תשרי כמה הוא עלייתו וכן בשאר נהרות ויודעין אנו בה שלעולם אינו מתמעט משיעור כך ואפילו בעת יובש גדול **כל שאין אנו רואין בו כי אם אותו שיעור למה נחוש** הא ליכא למיחש לשמא ירבו נוטפין על הזוחלין אלא **שמואל תרתי קמ"ל חדא דנהרות שהן מכזבין מימיהן אין טובלין בהן לעולם דכיון שפעמים הן מכזבין לעולם חוששין בהן לגשמים או להפשרת שלגים** וכדתנן במסכת פרה המים המכזבין אלו הן המים המכזבין אחת בשבוע והמכזבין בפולמוסיות ובשני בצורת כשרין והכי פירו' דכל שמכזבין בלא טענה ואף על פי שאין מכזבין אלא לעיתים רחוקות פעם אחת בשבוע פסולים דחיישינן דשמא מי גשמים הן ואין מטהרין בזוחלין אלא באשבורן. אבל המכזבין מחמת טענה כגון בפלמוסיות ובשני בצורת כשרים ומשום הכי קאמר שמואל שאין המים מטהרי' בזוחלים אלא פרת וכיוצא בו שאינו מכזב לעולם ולמעוטי מים המכזבין הוא דקאמר פרת ופרת וכיוצא בו קאמר וקאמר נמי שבפ' וכיוצא בו שאינו מכזב אינו מותר לטבול בו מן הסתם בכל השנה כולה מי שאינו בקי בהם אלא ביומי תשרי בלבד לפי שבימי תשרי אינו עת גשמים ולא זמן הפשרת שלגים ולפיכך אפילו מי שאינו בקי אין לו לחוש שמא ירבו עליו נוטפים אבל **אין הכי נמי דמי שבקי בפרת וכיוצא או כל שהוא רואה שלא נתרבה על מה שהוא זוחל בתשרי בכדי שיהא ראוי לחוש לרבויו נוטפים טובל בו בכל השנה וכן נמי אם רואה בתשרי שנתרבה כל כך עד שאפשר לו לחוש שמא רבו בו נוטפים** אפילו בתשרי אינו טובל בו אלא שמואל סתמא קאמר דמי שאינו מכיר אפילו בנהרות שאין מכזבים יש לו לחוש כל השנה ברבייתא ובימי תשרי אין לו לחוש כנ"ל וראיתי מי שכתב בהיפך ולא נראו דבריו. **ולענין פסק הלכה פסק ר"ת ז"ל כשמואל...** **ומ"מ נראה לי שאף הוא ז"ל לא אמרה אלא בנהרות שאין מכזבין אבל במכזבין ליכא למימר בהו דמתברכי מכיפיהו.** אבל ר"ח והרב אלפסי ז"ל פסקו כרב וכאבוה דשמואל דאין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי בלבד וקא יהיב הרמב"ן ז"ל טעמא למילתייהו דכיון דאמר שמואל נהרה מכיפיה מברך לא דחינן מימרא דאיסור דהוה נהגין הלכה למעשה כאבוה דשמואל דעביד לבנתיה מקואות משום מימרא דאגדתא ושמואל נמי לאו לענין מעשה אמרה דכיון דאיהו נמי אמר אין המים מטהרין בזוחלין משמע דהכי קאמר נהי דמדינא שרי הלכה למעשה איכא למיחש וכדאמרין השתא דאמר שמואל אסור ותני דבי שמואל מותר שמואל הלכה למעשה אתא לאשמועינן אף על גב דאמרין ופליגא דשמואל אדשמואל היינו לומר דתרוייהו מימרי דשמואל לאו קושטא

איננו אלא חדא מינייהו דאם איתא לחדא ליכא לאידך אבל איהו לא פליג דידיה אדידיה אלא מיחש הוא דחייש הלכה למעשה והכי נמי משמע בפרק תינוקות דמייתנין מלתא דאבוה דשמואל ולא מסיימין עליה פלוגתא דבריה אלמא שמואל נמי למעשה חייש וכי תימא אמאי חייש כיון דר' מאיר ורבנן אמרי בברייתא דבכורות דפרת מימיו פרין ורבין ורב ואבוה דשמואל נמי אמאי סברי דלאו מכיפיה מברין איכא למימר דאינהו ידעי דאיכא תנאי בעלמא דלא סבירא להו הכי ועוד דאיכא נוסחי דלא גרסי במילתא דרבנן שמימיו פרין ורבין אלא פרת שמו ותו לאו לפי זה סייעתא דמייתי התם לשמואל מדר' מאיר היא ולא מרבנן ואפילו הכי שפיר דייק מדר' מאיר כיון דרבנן לא פליגי עלה בהדיא לומר שאינו פרה ורבה ורב ואבוה דשמואל סברי דפליגי רבנן עליה ושמואל נמי מיחש הוא דחייש. **נמצא עכשיו לפי דרך זה שהנהרות המכזבין אין טובלין בהן כלל שלעולם חוששין להם למי גשמים והפשרת שלגים, ונהרות גדולים שאין מכזבין כל שהוא בקי בהן ויודע עיקר המשכתן בימי תשרי טובל בהן כל השנה כל שהוא רואה מתוך רבייתן שאין לחוש שנתרבו נוטפין על עיקר המשכתן אבל כל שהוא רואה מתוך רבייתן שיש לחוש לכך אפי' בימי תשרי אינו טובל בהן ומי שאינו בקי בהן בכל השנה כולה צריך לחוש להן חוץ מיומי תשרי בלבד שבתשרי מן הסתם אין הנוטפין רבין עליו. מיהו איכא מאן דאמר דכי חיישינן לרבונו נוטפין על הזוחלין דוקא לטבול בהן במקום שלא היתה זחילתו של נהר קודם לכן אבל במקום שהיתה זחילתו של נהר מתחילה אף על פי שעכשיו רבו נוטפין על הזוחלין מותר לטבול בו ומוכח לה מדתנן בפ"ק דמקוואות מעיין שמימיו מועטין שרבו עליו מים שאובין שוה למקוה לטהר באשבורן ולמעין להטביל בכל שהוא ומדקתני שוה למקוה לטהר באשבורן אלמא מקום יש בו שאינו מטהר בזוחלין שאין עליו דין מעיין אלא הרי הוא כמקוה שצריך אשבורן והדר קתני ולמעין להטביל בכל שהוא ובודאי מדקתני ששוה למעיין להטביל בכל שהוא הוא הדין דמטהר בזוחלין כיון דתורת מעיין עליו וקשיא רישא אסיפא אלא ודאי הכי קתני מעיין זה שרבו עליו מים שאובין מקום יש בו ששוה למקוה וצריך אשבורן והיינו אותן מקומות שהוא זוחל בהן עכשיו מחמת ריבוי הנוטפין ולא היה זוחל בו מתחילה ומקומות יש בו שלא נשתנה דינו מכמות שהיה אלא הרי הוא כמעין להטביל בו בכל שהוא והיינו אותו מקום שאפילו מתחילה היה זוחל בו והאי דלא קתני ולמעין להטביל בו בזוחלין אי נמי דלתני ברישא שוה למקוה שצריך שיעור נ"ל דתנא הכי לאשמועינן תרי דיני במקוה ובמעין ובכל חד מכלל חבריה משמע מדקתני רישא שוה למקוה לטהר באשבורן מכלל שאותו מקום ששוה בו למעיין דקתני סיפא אין צריך אשבורן ומדקתני סיפא ולמעין להטביל בו בכל שהוא מכלל דאותו מקום ששוה למקוה דקתני רישא צריך שיעורא ומ"מ למדנו מזו שיש מקום במעיין שאע"פ שנתרבה מחמת נוטפין תורת מעיין עליו והיינו המקום שהיה מהלך בו מתחלתו והכי איתא בתוספתא דקתני התם מעיין שמימיו מתמעטין ורבה עליו והרחיבו מטהר באשבורן ואין מטהר בזוחלין אלא עד המקום שהיה יכול להלוך מתחילתו והיינו נמי דתנן בפרק כ"ו דמקוואות מעיין שהיה מושך כנדל ורבה עליו**

מים והמשיכו הרי הוא כמדת שהיה היה עומד ורבה עליו והמשיכו שוה למקוה לטהר באשבורן ולמעין לטהר בו בכל שהוא והכי פי' מעיין שהוא מושך מעט מעט כנדל זה שהוא שרץ קטן מרובה רגלים ועכשיו המשיכו בשטף אבל אינו נמשך אלא באותו מקום שהיה מהלך בו בתחלתו הרי הוא כמו שהיה וסיפא דקתני אם ה' עומד כלומר שלא היה נמשך ורבה עליו והמשיכו שני דינין יש בו דבמקום שלא היה מהלך מתחילתו שוה למקוה שצריך אשבורן והוא הדין שאין מטבילין בו בכל שהוא ובמקום שהיה עומד מתחלה שוה למעיין להטביל בו בכל שהוא ומינה שהוא מטהר בזוחלין. נמצא לפי דעת זה שאפילו בזמן הגשמים שהנהרות רבין אדם טובל בנהרות שאין מכזבין באותן מקומות שהם נמשכין והולכין אפילו ביומי ניסן ותשרי אבל באותן המקומות שנתרחבין ונמשכין יותר מחמת הגשמים כל היכא דאיכא למיחש שרבו הנוטפין על הזוחלין אין טובלין בהן אבל היכא שרבו זוחלין על הנוטפין אפילו באותן מקומות שלא היה מהלך בו בתחילתו טובלין והיינו ההיא דר' אלעזר בר' צדוק שהעיד על הזוחלין שרבו על הנוטפין שכשרין ומטהרין בזוחלין ובודאי אפי' במקום שנתרבה קאמר דאי באותו מקום בלבד שהיה מהלך בו מתחילתו מאי אסהדותיה פשיטא דהיכא תיסק אדעתין ששנים או שלשה טיפי מטר יפסלו מימי פרת מלטבול אלא ודאי כדאמרן וזהו דעת הראב"ד ז"ל. אבל דעת הרמב"ם ז"ל דכי קתני בכל הני דאע"פ שרבו עליו נוטפין דינו כמעין דוקא בשנתרבה המים בגומת המעין עצמו ששם הוא חשיבות מימיו ומבטלין כל מים הבאין עליהן אבל רבה במקום במשך הנהר למטה כל שרבו נוטפין על הזוחלין נפסל כולו ולפי זה אתיא מימרא דשמואל כפשטא דאין המים מטהרין בזוחלין אפילו באמצע הנהר במקום שהיה מהלך בו בתחלה אלא פרת ביומי תשרי בלבד וכפי מה שפירשנו למעלה ולפי זה הא דמפליג בתוספתא בין נתרבח ללא נתרבח נ"ל דמה דאמר דנתרבה בגומת המעיין קאי דאפילו הכי כל שנתרבו נוטפין אינו מטהר אלא במקום שהיה מהלך בו מתחלה אבל במקום שנתרחב אינו מטהר אלא באשבורן ואף על גב דאיכא למימר איפכא דאריבה בהמשך הנהר קאי אבל נתרבה בגומת המעיין אפילו נתרבח כשר מנקט לחומרא עדיף ועוד דאיכא למימר דמשמעתא דתוספתא אגוונא דמתני' קיימי מיהו סהדותיה דר"א ב"ר צדוק אפילו לפי שיטה זו ודאי משמע דאפילו במקום שנתרחב הנהר קאי דכל שרבו זוחלין כשר דליכא למימר דאריבה במקום משך הנהר קאי ואשמעינן רבותא שאע"פ שלא נתרבה במקום גומת המעיין אלא במה שנמשך ממנו כשר דאכתי פשיטא וכי שלשה טיפי מטר יפסלו פרת זנ"ל.

ר' יחזקיהו ממגדיבורג (בשיטת הקדמונים) שבת ס"ה:

מי גשמים אינן מטהרין בדרך זחילתן אלא דוקא בקו וקיימי באשבורן. מ"מ מותר לטבול בנהר אפילו ביומי ניסן. דלא חיישינן שמא ירבו נוטפין על הזוחלין, דנהרא מכיפיה מתברין, כדאמרינן במסכת תענית שאין לך טפח יורד מלעלה שאין המים עולים טפחיים כנגדן. וכמו שהן מלחלין את הקרקע כמו כן הנהרות גדילים על ידי כך. פר"ת: ואם

המים נכנסים מצד [זה לאשבורן ומצד] אחר יוצאים הימנו על ידי שהוא מלא וצף למעלה או עשוי בו נקב לצאת מצד אחר, זה חושב ר"י דרך זחילה. אם כן מי גשמים לא היו מטהרין בכה"ג הטובל באותו אשבורן. והמעין מטהר בכל ענין, בין בדחק זחילה בין באשבורן. ולא ממעט קרא אלא מי גשמים מדרך זחילה, אבל מעין מדרך אשבורן לא. פר"ת ובה"ג פר"י [מוכח שזחילה מעל מ' סאה נחשבת זחילה (כנ"ל)].

בית הבחירה למאירי שבת ס"ה:

הוזכר עוד באבוח דשמואל שהיה עושה לבנותיו מקואות בימי ניסן ומחצלות בימי תשרי ופרשו הטעם במקואות בימי ניסן שמא ירבו נוטפים על הזוחלים והוו להו שאובים כלומר היה חושש שזה שנתרבה הנהר עד שהוא מלא על גדותיו הוא מפני הגשמים והשלגים שנתפשו סמוך לסוף ימי הגשמים, ומי הגשמים אין מטהרין אלא באשבורן ר"ל במקום עמוק שהמים עומדים נקיים לשם כדין מקוה אבל הנובעים מטהרים אף כשהם נוזלים והולכים והיה חושש שמא מים אלו שהם טובלות בהן רובן מי גשמים ואין מטהרים בזחילה ומפני כך היה עושה להם מקואות בבתייהם של מים מכונסים או סמוך לנהר וממשיך לתוכם מי הנהר והוא שאמרו מיטרא במערבא סהדא רבא פרת כלומר שכשהוא מתגדל הוא סימן שהגשמים שירדו במערב רבו עליו ושלא לטבול בו מחשש שמא רבו נוטפין על הזוחלין אבל בתשרי שכבר יבשו הנהרות ואין שם אלא מי המקור נמצאו מטהרין אף בזוחלין והיה מתירן לטבול שם והוא שאמרו אין המים מטהרים בזוחלים אלא מי פרת בימי תשרי.

מאחר שכל נהר שיש לחוש בו לרובי נוטפים אתה פוסלו מלטהר בזחילה יש לשאול היאך נתפשט המנהג לטבול בנהרות אף בימי ניסן ואף לאחר ריבוי גשמים עד שמתוך המנהג פסקו קצת רבותינו הצרפתים שאין חוששין בנהר לרובי נוטפין והלכה כשמואל שאמר בנדרים פרק אין בין המודר נהרא מכיפיה מיבריך כלומר ממקורו הוא מתגדל ולא ממי הגשמים כמו שאמרו אין לך טפח יורד מלמעלה שאין תהום עולה לקראתו טפחים ומותר לטבול בנהר אף ביום הגשם עצמו שאע"פ שנראה לעין שמתרבה מן הגשמים מ"מ ממקומו הוא מתגדל יותר ומסתיעים ממה שאמרו בבכורות ר' מאיר אומר יובל שמו ולמה נקרא שמו פרת שמימיו פרין ורבין מסייע ליה לשמואל דאמר שמואל נהרא מכיפיה מיבריך ואין זה סעד כלל חדא שרב ושמואל הלכה כרב ועוד שלא נסתיעו שם דברי שמואל אלא מדר' מאיר והרי רבנן אמרו פרת שמו ומתוך כך כתבו חכמי האחרונים שלא חששו בכך אלא בפרת שהוא רבה על ידי גשמים הרבה מחמת שהרבה מורדות של הרים ניגרים לתוכו וכן שבעצירת גשמים מימיו מכזבים וכמו שאמרו בספרי נהר פרת שכלה והולך כמגריפה ר"ל כשמגיע לבבל הוא כלה שם בימי הקיץ אבל שאר נהרות אין חוששים להם אלא יום או יומים לאחר הגשמים ומ"מ אף הם כתבו דוקא בנהרות הגדולים אבל נהרות קטנים שיבשים תמיד ולפעמים מושכים מים הרבה על ידי גשמים או הפשרת שלגים שאין טובלין בהם עד שתכלה הפשרת השלגים

והוא שאמרו המים המכזבים פסולים ואלו הם המכזבים פעם אחת בשבוע אבל המכזבין בפולמוסיאות ובשני בצורת כשרים ויש חוששין בכל נהר עד שיתברר מעין שלו כמה הוא ואיזה מקום המשכתו בין בימות החמה בין בימות הגשמים ובנמשכים לדעת זה הקלו אחרים לומר שלא נאמר כן אלא בטובלת בשפת נהר מקום שלא היה זוחל בו מתחלה אבל באמצע שכבר היו המים נזחלים בו מתחלה מותר אף בשעת הגשמים ולא יראה כן שאף שם איפשר שרבו הנוטפין ומ"מ גדולי המפרשים נוטים לדעת זו ר"ל לפסול בכל נהרות המכחדים ונפסקים ממקום פסיקתם ולמטה אף על פי שמושכין הרבה ע"י גשמים וכן פסקו בכל נהרות שבעולם הואיל ומתמעטים ואין עושים ידים אילך ואילך אלא שהולכים דרך מהלך האמצעי ובימות הגשמים מתפשטים ועושין זרועות לכאן ולכאן שאותם הזרועות והנחלים יש להם דין מעיין העומד הואיל ובימות החמה נפסקים לגמרי וראייתם ממה ששינו מעין המושך כנדל וכו' ר"ל דוקא שהוא מושך מעט אבל אם נפסק לגמרי ממקום שנפסק ולמטה דינו כמעין העומד, ונמצא שאין מעיין מטהר בזוחלים אלא עד מקום זחילתו הראשונה.

פסקי רי"ד שבת ס"ה:

ובימי ניסן שהנהר מתרבה מרוב הגשמים והשלגים שירדו על ההרים והולכין ומתפשטין, ומהפשרות השלגים מתרבה הנהר. ומסייע דקסבר ליה לרב, דאמ' רב מטרא במערבא סהדא רבה פרת. **פי' כשמתרבה פרת הוא עדות שירדו גשמים בארץ ישראל ומרוב הגשמים נתרבה הנהר.** וקסבר שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין. **פי' הכי תניא בספרא אי מה מעין מטהר בזוחלין אף מקוה מטהר בזוחלין, ת"ל אך [ה]מעין מטהר בזוחלין והמקוה באשבורן.** **פי' המעיין שדרכו להיות זוחל ונמשך הוא מטהר אפילו בדרך זחילתו, וכל שכן אם היו המים נקוין באשבורן, כגון באר נובעת עמוקה שאין מימיה זוחלין. אבל המקוה שנעשה ממי גשמים אינו מטהר אלא באשבורן כדרך מנהגן, שאין מנהגן להיות זוחלין ונמשכין אלא נקוין למקום אחד, והילכך באשבורן מטהרין ולא בזוחלין, שאם היתה חרדלית שלגשמי' נמשכת והטביל בהן כלים כדרך זחילתן לא נטהרו עד שינוחו המים למקום אחד, ותנן בפרק קמא דמקוות למעלה מהן מעין שמימיו ממועטין שרבו עליו מים שאובין, שוה למקוה לטהר באשבורן ולמעין לטהר בכל שהוא. פי' האי שאובין לאו דווקא, אלא הוא הדין למי גשמים הנוטפין ונקוין לתוכו אם רבו על המעיין שוב אינו מטהר בזוחלין אלא באשבורן. והאי דנקט שאובין רבותא נקט, דאפילו שאובין לא פסלי ליה מלטהר בכל שהו, דכי היכי דמים שאובין שנפלו למקוה שלם לא פסלוהו אלא הרי הוא שלם בכשרותו, ואף על פי שנתרבו עליו מים, הם הכי נמי כשנפלו למעיין לא פסלוהו אלא הרי הוא כדינו לטהר בכל שהוא. אבל תורת זוחלין אין בו, דרובו ממים הנוטפין בטלו לו מדין הזחילה, שאין המים מטהרין אלא כדרך מנהגן, ואין מנהג מי גשמים להיות זוחלין, ואף על פי שמתבטלין לתוך המעיין, נהי [ד]הן מתבטלין שלא יהו פסולין, אבל לא שניתן להם תורת מעין לטהר בזוחלין שהרי אין דרכן בכך. ועכשיו**

שמואל היה סובר כי פרת בניסן מימיו מתרבין מן הגשמים ומהפשרת שלגים שהן נוטפין, ומתרבין הנוטפין על הזוחלין שלנהר, ואין הנהר מטהר עכשיו בדרך זחילתו אלא באשבורן כדרך הנוטפין, משום הכי היה חופר גומא על שפת הנהר שיהיו המים נקוין שם ולא יהו זוחלין וטובלות שם.

תוספות הרא"ש שבת ס"ה:

אין המים מטהרים בזוחלים אלא פרת ביומי תשרי בלבד. וא"ת היאך זב יכול לטבול סמוך לפסח דאמרינן בזבחים אף זב וזבה ששחטו עליהן בשביעי שלהן והא זב בעי מים חיים ובנהר אינו יכול לטבול כי רבו הנוטפים, י"ל דיכולים לטבול במעיינות המכוסים שאין מי גשמים יורדים בהם. וא"ת והא פרת מתערב בהם כדאיתא בנדרים, י"ל נהי דמתערב בהם מ"מ רוב מי המעין אינם מי פרת ועוד דמי פרת אינו מתערב אלא מתחת הקרקע ומי גשמים היורדים לפרת אינם נכנסים תחת הקרקע.

שבת של מי שבת ס"ה:

ד"ה דאמר שמואל נהרא מכיפיה מברין פירוש ממקומו ומסלעו וכו' וא"ת והא קא חזינן שמחמת מי גשמים הם גדילים וי"ל וכו'. כדי להבין קשר הא"ת עם הקדום נראה במה שנדקדק בתחילה אמאי תוס' לא כתבו פירושם בשם הקונטרס כדרכם וכמי שנראה לפי מראית העין דדא ודא אחת היא אמנם יש לתרץ כפי מה שראיתי בס' הערוך ערך כ' דהביא שני פי' בהאי דכיפיה מברין הא' פירש דהוא מסלעו וממקורו והב' פי' דהוא מגדודיו והשתא הכא נבין קשר הא"ת דבשלמא לפי' הב' דפי' הערוך והוא פי' רש"י דקאמר משפתו וממקורו והיינו מגדודיו ליכ' להקשות והא קא חזינן שמחמת מי גשמים הם גדילים דהא חזינן ג"כ דמשפתו הוא ומגדודיו אבל לפירושם דפי' ממקורו ומסלעו דהוא דבר הנעלם מן העין שפי' הקשו והא קא חזינן שמחמת מי גשמי' הם גדילי' ולא מצינן להכחיש דהם ממקורו משא"כ כפי פירש"י ודכותיה דפירשו מגדודיו מצינן להכחיש ולומר דאינו מימי גשמי' אלא מגדודיו ומסלעו ופירושם אינו כפי' רש"י ולכן לא כתבו פי' הקונט' וכו' כדרכם, וק"ל.

שפת אמת שבת ס"ה:

יש להסביר דברי הראשונים הנ"ל דהא כל החילוק בין מעיין וזוחלין דמטהרין בזחילה ונוטפין דצריך אשבורן היינו משום דבנוטפין עיקר מקום קביעתם היא מקום הקביצה שנתאספו ועומדים שם והיינו אשבורן אבל הזוחלין אדרבא עיקר מקומם היא הזחילה וזהו מקום קביעתם ולכן גם אם נתברו נוטפין אינו אסור אלא באותו מקום הרוחב שנתפשט יותר ממה שהי' מקודם אבל במקום קביעותם אין קפיידא אף שנתברו הנוטפין, ואין להקשות לשיטה זו אמאי עביד להו אבוה דשמואל לבנותי' מקואות ביומי ניסן והלא יכלו לטבול במקום הזחילה שהי' כבר די"ל דטירחא רבה היא וקשה לטבול באמצע הנהר בעת התגברות המים אך מ"ש עוד הר"ן להוכיח דאשבורן מטהר אף

במעין דאל"כ מה הועיל אבוא דשמואל דעביד להו מקואות והא שמא רבו זוחלין על הנוטפין ואינו מטהר באשבורן, אינו מובן די"ל דטבלו ג"כ בנהר רק משום שמא רבו נוטפין על הזוחלין עביד להו מקואות ג"כ לטבול גם בהם וממ"נ סלקא להו טבילה.

בתוס' ד"ה דאמר שמואל כו' וי"ל כדאמר במס' תענית שאין טפח יורד מלמעלה כו' וקשה דמ"מ בעובדא דאבוא דשמואל דהכא דעביד לבנת' מקואות ביומי ניסן דאיכא למיחש בריבוי הנהרות מהפשרת שלגים אמאי יהי' מותר דהא בעת ירידת השלג בהרים בודאי לא נתרבה בהנהרות וגם אח"כ בהפשרתו אין הטעם מספיק דהא לא אמרי' התם בתענית אלא דאין טפח יורד מלמעלה כו' אבל לא כשהאדם שופך קיתון מים שיתרבה ע"י זה וצ"ל דהא דהביאו משם הוא רק לסמך ועיקר כוונתם ממעשים בכל יום דחזינן דכפי ריבוי המים כן המקור והמעין ג"כ מתרבה ומתחזק יותר וזה אין נ"מ ע"י מה נתרבה אם ע"י גשמים או מהפשרת שלגים וכן מוכיח לשון הגהות אשר"י שכ' כדאמר שאין לך טפח כו' כמו שמלחלחים הקרקע כמו כן הנהרות גדילים ע"י כך ע"ש.

משנה פרה ח' ח' - י"א

(ח') רבי יוסי אומר כל הימים מטהרין בזוחלין ופסולין לזבים ולמצורעים ולקדש מהן מי חטאת.

(ט') המים המופכים - פסולים, אלו הן המופכים - המלוחים והפושרים; המים המכזבים פסולין, אלו הם המים המכזבים - המכזבים אחד בשבוע, המכזבים בפולמסיות ובשני בצרון - כשרים, ר"י פוסל.

(י') ימי קרמיון ומי פוגה פסולים מפני שהם מי ביצים; מי הירדן ומי ירמוך פסולים מפני שהם מי תערובות.

(י"א) באר אחאב ומערת פמייס כשרה.

תוספתא פרה ט' א'

כל הנהרות פסולין לקדש מהן מי חטאת.

רמב"ם פרה ו' א'

המים שנותנין עליו אפר הפרה אין ממלאין אותן אלא בכלי, ומן המעיינות או מן הנהרות המושכין שנאמר ונתן עליו מים חיים אל כלי.

רמב"ם פרה ו' י'

הים הגדול כמקוה ואינו כמעין לפיכך אין ממלאין ממנו לקידוש, וכל הנהרות פסולין לקדש מהן מי חטאת, ושאר הימים כמעין. השגת הראב"ד: וכל הנהרות פסולין. א"א

תמה אני על זה האיש שהניח המשנה בעבור התוספתא כי במשנה לא פסל אלא מי קרמיון ופיגה מפני שהן מי ביצים ומי הירדן והירמוך מפני שהן מי תערובות, אבל שאר הנהרות לא פסל שאין מתערבין בהן מי גשמים מחצה, ואולי מפני שראה אין המים מטהרים בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי והוא סבור שעל הנהרות שבעולם אמרו, וכי ראו הם כל הנהרות שבעולם? אלא לא אמרו כי אם על נהרות ארץ ישראל והם פרת וארבעה נהרות הללו שהוזכרו במשנה שמקיפין אותה. אפשר לומר שדעת רבינו לומר דמתני' לא פליגא אתוספתא, דקתני כל הנהרות פסולים - וטעם פיסולם יש מהם מפני שהם מי ביצים ויש מהם מפני שהם מי תערובות, ובמתניתין מפרש שמי קרמיון ומי פיגה טעם פיסולם מפני שהם מי ביצים, ומי ירדן ומי ירמוך טעם פיסולם מפני שהם מי תערובות, ועל הראב"ד יש לתמוה לפי מאי דסבר דמתניתין פליגא אתוספתא - דעדיפא מינה הוה ליה למפרך שדבריו סותרין את דבריו שכתב בראש פרק זה (פרה ו' א' 'אין ממלאין אותן אלא בכלי, ומן המעיינות או מן הנהרות המושכין') להכשיר למלאות מהנהרות המושכין, ועל כרחנו צ"ל דהתם בידוע שאינם מי תערובות, דיקא נמי דקתני המושכים כלומר שהם מושכים מעצמם בלי שום תערובות, והכא כשיש לחוש למי תערובות, ומי הירדן ומי ירמוך דפסלה מתניתין מפני שהם מי תערובות לדוגמא נקטינהו ולא דוקא אלא ה"ה לכל נהרות שיש לחוש בהן למי תערובות, וסיפא דמתניתין הכי מוכחא בהדיא דקתני ואלו הם מי תערובות - אחד כשר ואחד פסול שנתערבו, שניהם כשרים ונתערבו - כשרין, ור"י פוסל, ואי מי ירדן ומי ירמוך דוקא אין מקום לסיפא דמתני' זו, ובהכי אתי שפיר התוספתא ומתני' בלא פלוגתא: דתוספתא בשיש לחוש למי תערובות עד שידוע שאין בהם תערובות פסול (כסף משנה פרה ו' א').

רמב"ם מקוואות ט' י"ג

המים הזוחלין מן המעיין הרי הם כמעין לכל דבר, והמנטפין מן המעיין אף על פי שהן טורדין הרי הם כמקוה ואין מטהרין אלא בארבעים סאה עומדין, ופסולין לזבים ולמצורעים ולקדש בהן מי חטאת, היו הזוחלין מן המעיין מתערבין עם הנוטפין ממנו אם רבו הזוחלין על הנוטפין הרי הכל כמעין לכל דבר, ואם רבו הנוטפים על הזוחלין וכן אם רבו מי גשמים על מי הנהר אינן מטהרין בזוחלין אלא באשבורן, לפיכך צריך להקיף מפץ וכיצא בו באותו הנהר המעורב עד שיקוו המים ויטבול בהן. ומ"ש רבינו לפיכך צריך להקיף מפץ וכו'. גבי בנתיה דאבוה דשמואל דבסמוך אמרינן דעביד להו מקוואות ביומי ניסן ומפצי ביומי תשרי ונראה שרבינו מפרש דאף ביומי תשרי איכא למיחש שירבו נוטפין על הזוחלין וביומי ניסן שהנהרות גדלים הרבה היה ממשיך למקוואות מים מהנהר וביומי תשרי שנתמעטו מי הנהר ואינם נמשכים למקוואות היה מקיף מקום מהנהר במחיצת מפצים כדי שיהיו המים נקיים ולא יהיו זוחלים ורבינו כתב תיקון היקף המפצים ללמדנו שאפי' כשא"א לעשות מקוואות חוץ לנהר אפשר לעשותם בתוכו (כסף משנה).

ר"ש פרה ח' י'

מי בציץ - ...מי בצעים ועפר וטיט מעורב בהן וכתוב מים חיים אל כלי והכא איכא חציצה בין מים לכלי; ותימה לשמואל דאמר דאין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת בימי תשרי בלבד שמא ירבו נוטפין על הזוחלין - למה לן טעמא הכא מפני שהם מי ביצים תיפוק ליה דבעינן מים חיים אל כלי? ונראה מתוך כך דלאו דוקא פרת דהוא הדין שאר נהרות ביומי תשרי לא חיישינן לנוטפין, ומשום דפרת היה בבבל נקטיה. וא"ת ולשמואל וכי אין לו תקנה למי חטאת ולזבים דבעו מים חיים אלא ביומי תשרי? ויש לומר דיש תקנה במעיינות שאין מי גשמים מתקבצין לתוכן, או בבאר מים חיים - דדוקא בנהרות שהן גדולים חיישינן שחרדלית של גשמים מתאספין על כל גדותם ואין אדם יכול לשומרה, ולעיל בפ"ג מ"ב תנן שהיה ממלא מן מי השילוח לכהן השורף את הפרה, וסתמא כל ימות השנה שהיה ממלא במנין [אולי צ"ל 'במעין'] זה שאין חרדלית של גשמים יורדים לתוכו; והא דאמרין בפ' בתרא דבכורות הנודר ממי פרס [אולי צ"ל 'פרת'] אסור בכל מים שבעולם משום דכולהו למטה מפרת ועינתא דמדליין סולמי דפרת נינהו? נהי דפרת גופיה חיישינן לרבו נוטפין, למעיינות היוצאין במחילות מתחת הקרקע - לא חיישינן לתערובתן לרבו מיני תערובתן שמים פסולין מתערבין בהן [תמצית: אין כוונת שמואל שרק הפרת בתשרי מטהר בזוחלין, אלא ה"ה בשאר נהרות בתשרי; גם בשאר ימות השנה יש מים חיים במעיינות שמי גשם לא מתקבצים לתוכם או בבאר מים חיים, ודוקא בנהרות שהם גדולים חששו שחרדלית גשמים תאסף על גדות הנהר וא"א לשומרה, והרי מילאו מהשילוח לשריפת הפרה; נהי שבמים שבפרת עצמו יש לחוש שהתערבו רוב נוטפין, אולם אין לחוש לרוב מים פסולים במעיינות היוצאים במחילות שתחת הפרת].

ספר יראים כ"ו

...רבי שמעון בן אלעזר אומר אין לך טפח שיורד מלמעלה שאין טפחיים עולין כנגדו מלמטה, פ"י כשרבו הגשמים שהשקו הארץ כעובי טפח למעלה עלה התהום והשקה ולחלח הארץ מתחת טפחיים, וכיון שהתהום עולה סילוני הנהרות מגבירין ומתגבירין הנהרות. למדנו שהתהום מגביר הנהרות, וראיה דקה היא זאת. ועוד ראיה דתנן במס' פרה פ"ה מימי קרמיון מי פוגה פסולים למי חטאת שהם מי ביצים, מי הירדן מי ירמוך פסולין מפני שהם מי תערובות דשאר נהרות - אלמא לא חיישינן לרביית נוטפין [כלומר, מאחר והפסול מחמת תערובת נהרות אחרים - מוכח שלא מחמת ריבוי מי גשם]; ואף על פי שאנו צריכין לתרץ אליבא דרב ואבוה דשמואל לחד לישנא דהנהו נהרות יושבין על ההרים ואין זחילת נטיפת ההרים באה בהם [שמא נתרץ שהנהרות הכשרים הם לא כי מי התהום עולים אלא כי מיירי רק בנהרות היושבים על ההרים וממילא מי הגשמים לא באים בהם], ושנוי דחוק הוא זה דהא חזינא דירדן בין ההרים יושב וזחילת נטיפת ההרים באה בו אפילו הכי אי לאו טעמא דמי תערובות היה כשר וקא רביית נוטפין [אך אין לומר כך, כי הירדן כשר אלמלא היה

מי תערובות אף שיש בו רביית נוטפים], הלכך נהרא מכפיה מברין קיי"ל. מיהו לנהרות קטנות יש לחוש לרביית נוטפין מסברא וממתניתין דתנינן במס' פרה פ"ה המים המכזבין בפולמוסיות ובשני בצרת כשרים ור' יהודה פוסל. הלכך צריך לתת לב אם הנהר הקטן כ"כ שאם היה בארץ ישראל מקום שאין הגשמים מצויין היה מכזב פעם אחת בשבוע חיישין ביה לרביית נוטפין, ולבורות ולמעיינות שאין נטיפת זחילת הארץ זוחלת בו לא חיישין בהו לרביית נוטפים [תמצית: קיי"ל דנהרא מכפיה מיברין, שכשהגשם משקה את הארץ טפח - התהום עולה ומשקה את הארץ טפחיים, ואז מתגברין הנהרות, ועוד ראה מדפסלו את הירדן רק מחמת תערובות שאר נהרות אך לא מחמת זחילת נטיפת ההרים הבאים בו, ש"מ שנהר מתברך ממקורו; אך יש לחוש לרוב נוטפין בנהרות קטנים, ששינו (פרה ח' ט') שר"י פוסל נהרות שהיו מכזבים פעם בשבע שנים - אם היו בא"י שגשמים לא מצויין בה, ואין לחוש לרביית נוטפים בבורות ומעינות שנטפת הארץ לא זוחלת בהם].

מאירי ב"ב ע"ד:

[כי אתא רב דימי א"ר יוחנן מאי דכתיב כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה אלו שבעה ימים וארבעה נהרות שמקיפין את ארץ ישראל... ואלו הן ארבעה נהרות ירדן וירמוך וקירומיון ופיגה] יראה מסוגיא שבהגדה זו על קרמיון ופיגה שהם נהרות ומאחר שהם נהרות על כרחך מים חיים הם וכשרים למי חטאת ומעתה ראוי לשאול מה טעם אמרו במסכת סנהדרין שקרמיון ופיגה פסולין הם למי חטאת פירשו הגאונים שלא נאמר שם אלא על לשונות היוצאים מהם ומתוך שהם מים עכורין ובעלי טיט ורפש אין לשונות היוצאים מהם בכלל מים חיים כלשונות היוצאים משאר נהרות - הא הם עצמם מ"מ מים חיים הם וכשרים למי חטאת.

רדב"ז יו"ד ח' ק"מ

ומה שהקשה עליו [הראב"ד על הרמב"ם פרה ו' י'] ז"ל, נראה לתרץ דהתוספתא עם המשנה לא פליגי, תדע שהוא ז"ל כתב למטה [רמב"ם פרה פ"ו הי"ג] דין המשנה וז"ל, מי בצים ומי הירדן ומי הירמוך פסולין מפני שהם מי תערובות, וה"פ המשנה איירי בכל הנהרות ארץ ישראל, דאע"ג דידעינן שלא רבו עליהם מי גשמים מפסלי מטעמא אחרינא מפני שהם מי ביצים ומי התערובות, ומה שכתב ז"ל, וכי ראו הם כל הנהרות שבעולם - אינה קושיא אצל, דכיון שראו פרת הוי כאלו ראו כל הנהרות שבעולם שכולם שותים ממנו, דאמרין [בכורות נ"ה ע"א] הנודר ממי פרת אסור בכל מימות שבעולם, והכי משמע מהך סוגיא דבכורות שכתבתי למעלה. הילכך כיון שכל הנהרות פסולין למי חטאת, דחיישין לריבוי גשמים הוא הדין לענין טבילה בזוחלין, ונילוס בכלל הנהרות הוא.

שו"ע יו"ד ר"א ב'

אם רבו הנוטפים על הזוחלין וכן אם רבו מי גשמים על מי הנהר אינם מטהרים בזוחלין אלא באשבורן, לפיכך צריך להקיף מפץ (פי' כעין מחצלת) וכיוצא בו באותו הנהר המעורב עד שיקוו המים ויטבול בהם. הגה. וכן נכון להורות ולהחמיר (מהרי"ק ות"ה שם ושאר אחרוני' כתבו ויש להחמיר כשטת הר"ם ורא"ש וסייעתם), אבל יש מתירים לטבול בנהרות כל השנה אף בשעת הגשמים והפשרת שלגים ורבו הנוטפים על הזוחלין משום דעיקר גידול הנהר הוא ממקום מקורו (טור בשם ר"ת וב"י בשם רש"י וסה"ת וסמ"ג), וכן נהגו ברוב המקומות במקום שאין מקוה, ואין למחות ביד הנוהגין להקל כי יש להם על מי שיסמוכו (מהרי"ק ובת"ה שם ומהרי"ו סימן ע' וב"ז סימן קנ"ד), מיהו יש ליזהר מלטבול בנהר המתהווה לגמרי ע"י גשמים וכשאין גשמים פוסק לגמרי אף על פי ששאר נהרות שופכים לתוכו בשעת הגשמים ומתהווה על ידן - מ"מ הואיל ופוסק לגמרי בשעה שאין גשם אסור לטבול בו דרך זחילתו עד שיקוו המים שבתוכו (שם במהרי"ק), אבל בנהר שאינו פוסק אף על פי שבשעת הגשמים מתרחב ומתפשט על כל גדותיו מותר לטבול בו בכל מקום (ב"י לדעת המרדכי והאשירי והתוספות) לפי סברת המקילין ולפי מה שנהגו.

ש"ך ר"א י"א

הרי הכל כמעין - משמע אפילו אותן מקומות שלא היה הנהר הולך בהן מתחלתו הרי הן כמעין וכ"כ הר"ן (שבת ס"ה:) בשם הרמב"ם (דלא כמ"ש בד"מ דהרמב"ם ס"ל כמהרי"ק דלקמן) וכתב וז"ל ומיהו סהדותא דר"א בר צדוק (שהעיד על הזוחלין שרבו על הנוטפין דכשרים ומטהרים בזוחלין) אפילו לפי שיטה זו (דהרמב"ם) ודאי משמע דאפילו במקום שנתרחב הנהר קאי דל"ל דאריבה במקום משך הנהר קאי דא"כ פשיטא וכי ג' טפין יפסלו הנהר זה עכ"ל, אבל מהרי"ק כתב בשורש קט"ו דאפילו הזוחלין רוב אינן מטהרין אלא במקום שהיה מהלך שם בתחלתו וכן מדומה אני שפסק הראב"ד בהלכות מקוה שיסד עכ"ל, וב"י דחה דבריו דדעת הראב"ד איפכא, ואין זו השגה שהרי כתב וכן מדומה אני כו' וכן האמת שהראב"ד בספר בעלי נפש דף ס"ו ע"א מביא איכא מ"ד דס"ל הכי ולא הוה בריר ליה למהרי"ק אי הראב"ד חולק אי לא תו כתב ב", ומדברי רבינו שמשון והרא"ש בפ"ה דמקואות ומדברי המרדכי פ"ב דשבועות יש להוכיח ג"כ דכהר"ן ס"ל ודלא כמהרי"ק שהרי כתבו כו' עד מקמי רבינו ירוחם ומהרי"ק ז"ל עכ"ל, ונמשך אחריו המע"מ דף שי"א ע"א ולא הבנתי דבר דאדרבה מדברי הר"ש והרא"ש ומרדכי אלו יש להוכיח דכמהרי"ק ס"ל ולא כהר"ן דאי כהר"ן מאי קשיא להו פשיטא הא כבר תירץ הר"ן דאשמועינן דאפילו במקום שלא היה מהלך בתחלתו מטהר בזוחלין אלא ודאי כמהרי"ק ס"ל דאע"פ דזוחלין רובא אינו מטהר במקום שלא היה מהלך בתחלתו, ונראה דאף לסברת ר"ת וסייעתו דלקמן דמתירין אפילו ברוב נוטפים היינו במקום שהיה מהלך בתחלתו, אבל במקום שנתרחב אף ר"ת מודה אפילו הזוחלין רבו, וכן משמע להדיא ברבינו ירוחם.

הגר"א ר"א ט"ז-כ'

(י"ז) היו הזוחלין כו' ואם רבו כו'. מתני' ה' דפ"ה ובשבת ובכורות ונדה שם ופסקו ר"ח והרמב"ם וש"פ כרב וכאבוה דשמואל, ואף שמואל כיון דפליג דידיה אדידיה הלכה למעשה אתא לאשמעינן כמ"ש בפ"ה דשבת (נ"ד א') ועבר"נ דנדרים מ' ב' וברא"ש בנדה שם ס"י ועבה"ג.

(י"ז) לפיכך כו'. כן פי' מש"ש ומפצי ביומי תשרי דאף בתשרי איכא למיחש שמא ירבו ובניסן היה עושה תקנה אחרת ועכ"מ שם. ול"נ שמפרש בניסן שרבו מאד לא היה יכול להעמיד המים במפץ, אבל בנדה שם משמע דתקנה דמפץ הוא משום נמל כמ"ש וכ"כ הרמב"ם עצמו בפ"א הלכה י"א.

(כ') אבל בנהר כו' בכ"מ לפי סברת כו'. ר"ל אפי' במקום שלא היה מהלך מתחלתו ונתרבה ע"י גשמים וער"נ בנדרים שם שכתב שדעת הראב"ד דאף לאבוה דשמואל ורב דוקא במקום שלא היה מהלך מתחלתו והביא ראיה מהתוספתא הביאה הר"ש פ"ה מתני' ג' ופ"א מתני' ז' ואינו מטהר בזוחלין אלא עד כו' וממתני' דשם ושם דקאמר שוה למקוה כו' ולמעין כו' וקשיא רישא אסיפא אלא דמקומות מקומות כו' והרמב"ם חולק עליו ועבר"נ שם אבל לדעת שמואל דנהרא מכיפיה מיבריך בכ"ע כשר כמ"ש בר"נ שם בד"ה אבל דעת כו' מיהו סהדותא דר"א בר צדוק כו'.

צמח צדק יו"ד קס"ז

בדין מ"ש בשו"ת משכנות יעקב חי"ד סס"י מ"ג שהבארות שהם סמוכים לנהר כל שיש לספק כו' מן הנהר נמשכים לו המים כו' אין לו דין מעיין כלל...

ב. והנה הר"ש פ"ח דפרה משנה יו"ד הקשה וא"ת ולשמואל וכי אין כו' וי"ל דיש תקנה במעיינות כו' והא דאמרינן כו' נהי דפרת גופיה חיישינן לריבוי נוטפין למעיינות היוצאים במחילות כו' ולא חיישינן לתערובתן לרבוי מיני תערובות כו' ודבריו צ"ע דנהי דלא חיישינן לרבוי שירבו הפסולין. מ"מ לענין מי חטאת הרי שנינו רפ"ט דפרה צלוחית שנפל לתוכה מים כל שהוא כו' פוסלין חכמים. ובפ"ה דפרה מ"ב המטביל כלי לחטאת במים שאינם ראויים לקדש צריך לנגב ופר"ש פן יתערבו שאין ראויין בראויין כו'. משמע דאם היו מתערבים אפילו מעט מזער מהמים שאין ראויים לקדש בראויין היו נפסלים המים הראויין. ועוד שהרי הביא הר"ש עצמו פ"ח דפרה משנה ט' מעיין כו' שהיה רבה בימות הגשמים ומתמעט בימות החמה כשר. וא"כ הרי ע"כ נתערבו בו מי גשמים. ושם נתערבו עד שלא רבו עצם מי המעיין על מי גשמים. אלא נ' לומר כיון שהמי גשמים אין יורדין במים שהמעין מקלח אלא שנבלעים תחלה בארץ. ודרך עובי עפר הארץ נמשכים בגדי המעיין. אזי גם הם עצמן כשהמעין מקלח מימיו חשובים מים חיים דפי' מים חיים היינו המקלחין מתוך עובי הארץ. והם מבוועא דמים הם נקרא מים חיים. דתרגם מים חיים מי

מבוע. היינו נביעה. לאפוקי מי גשמים ומי תמציות. וכיון שאלו המים באו דרך נביעה נקראו מים חיים וכאלו אין בהם שום תערובת מי גשמים כלל. שהרי נשתנו לעילויא ע"י שעברו דרך עובי הארץ ונעשו מים נובעים... כאשר מי פרת או אפילו מי גשמים שיורדים בעומק הארץ ומתלחלח הארץ ומגיעים לגידי המעינות ומקלחים אח"כ דרך מה שהמעיין מקלח הרי נשתנו להיות מים חיים ממש. ובזה יש ליישב התוספתא שהביא הר"ש ספ"ח דפרה. הכל שוים בבאר שירד לתוכה שטף של גשמים שהוא צריך להמתין עד שיחזרו המים לכמות שהיו עכ"ל. ואינו מובן מאי מהני ההמתנה הרי המי גשמים לא יצאו מתוך הבאר. דלכאורה סתם באר היינו שיש לו כתלים מן העפר. שזהו ההפרש בין באר שבא ע"י חפירת אדם וכמ"ש באר חפרוה שרים. וכמ"ש מהרי"ק שורש נ"ו. וא"כ כיון שנשארו בו המים של גשמים. ראוי שיפסל כדין הנזכר לעיל מהמשנה פ"ה דפרה מ"ב המטביל כלי כו'. והן אמת דהראב"ד ס"ל בפ"ה המשנה דעדיות פ"ז על הזוחלין שרבו על הנוטפין שהם כשרים דהיינו אפילו לקידוש מי חטאת. ולכן השיג פ"ט דפרה עמ"ש הרמב"ם שכל הנהרות פסולים. שהרי רחוק שיתערב בהם מחצה כו'. ובאמת ראייתו מהמשנה אינו כלום דבמשנה אינו מבואר רק כשזוחלין רבו על הנוטפין דינן כזוחלין. ומה זה ראייה לקידוש מי חטאת הלא משנה שלימה שנינו פ"ה דמקואות כל הימים מטהרין בזוחלין ופסולין לקידוש מי חטאת. וכך י"ל כשזוחלין רבו על הנוטפין ה"ל מטהרין בזוחלין ופסולים לקידוש מי חטאת. וא"כ לכאורה לפ"ז קשה על התוספתא דבאר שירד לתוכה שטף כו'. אלא י"ל כיון הבאר הוא גומת נביעת המעיין ושם חזק כח המעיין עד שבמשך זמן מה משתנים המיעוט מי גשמים שירדו לשם ונהפכים להיות כמו מי מעיין ממש מאחר שמי מעיין נובע לשם וה"ל כמו מים שנופלים על הענבים כו' וכמ"ש הח"צ שהטבע פועל ומשנה העצמיים כו'. והנהר שכבר רחוק מן המעיין אפ"ל דאין בו כח כ"כ לשנות הנוטפין לטבע מים חיים. ועפ"ז א"צ למה שנדחק הר"ש פ"ח דפרה משנה יו"ד למעינות היוצאים כו' לא חיישינן כו'. דאפילו הם מי פרת ממש שרבו בו הנוטפין על המים חיים עכ"ז כיון שעברו דרך עפר הארץ נעשה מעיין המקלח. הרי נשתנו הן להיות מים חיים ממש דוגמת מ"ש הח"צ שזהו ענין מעשה שמים שהטבע פועל. ומשנה העצמיים כו'.

ומ"ש בתוספתא הביאה הר"ש פ"ק דמקואות משנה ו' החופר בצד הים כו' בצד הנהר הרי הן כמי תמציות. וכ"פ הרמב"ם פ"ט מהל' מקואות. הנה מהרי"ט חי"ד סי' י"ח פ"י דמירי שרק בוצצין הכתלים מים ולא ע"ד נביעה. אך אפילו נאמר דזהו אף שהמים באים בשפע רב. עכ"ז כיון שהן בצד הנהר ממש. אשר מפסיק ביניהן שטח מועט מהארץ. אין שייך לומר שבשטח מועט כזה תשנה הטבע את מי הנהר להיות מעיין הנובע ומים חיים. כי זהו רק פועל מעשה ידי אדם שחפר הקרקע. הניח מקום למים של הנהר שילכו לשם. ואין זה מעשה הטבע כלל. אבל כשהמקוה או הבאר רחוק מן הנהר ויש שטח גדול מאה אמה מפסיק ביניהן וכשחפר שם מצא מים נובעים דרך גיד הנובע. או כמה גידים. ולא בציצת הכותל כולו י"ל דהוי מעיין. וכמו כל המעינות הבאים ממי פרת דחשיבי מעיין

גמור. ואפשר עוד קצת ראייה מהא דשאוּבה מטהרת בהמשכה ע"ג קרקע. ולחד מ"ד בעינן רבייה והמשכה. עכ"פ מדהמשכה אפילו ע"ג קרקע מהני. א"כ כמ"כ כשנבלע והולך דרך הקרקע משך גדול ונובע כמעין שי"ל דדינו כמעין. ועוד הרי בנהר עצמו י"א דמטהר בזוחלין משום דנהרא מכיפי מברין. א"כ היכא דהלך ממנו מעצמו במשך להלאה מרחוק ונובע כמעין י"ל דבכה"ג מטהר בזוחלין לכ"ע... ואפ"ל שגם הר"ש אינו פוסל אלא בעשה בריכה אצלו והמשיכו לשם שלא דרך גידי הארץ. אבל התוספתא מיירי בחופר בצד המעיין והמעין נובע לשם דרך עפר הארץ אזי הרי הוא כמעין לטהר אף בזוחלין. והב"ח י"ל ג"כ מיירי שנמשך מהנהר לחפירה שלא דרך עובי הארץ. ובזו אף לפי הרמב"ם והראב"ד והרשב"א והר"ן והרא"ש דלא ס"ל כפי' ר"ש בענין ריבה עליו כנ"ל עכ"ז יש לפסול מצד החופר בצד הנהר שבתוספתא והרמב"ם פ"ט. אבל אם המים נמשכים להחפירה מתוך הנהר בעברם דרך עפר הארץ משך נכון ורב. שאזי י"ל דינן כמעין. א"כ תו אין לפסול כלל מצד שזוחל במקום שלא היה זוחל מתחלתו וכנ"ל. ועוד דהא הר"ש והר"מ יחידאי נינהו נגד הרמב"ם והראב"ד והרשב"א והרא"ש והר"ן וכנ"ל. וגם פשט המשנה פרק ה' העבירו ע"ג בריכה משמע כדבריהם כנ"ל. ומ"מ למעשה בזוחלין גמורין צ"ע אם לסמוך ע"ז. אבל לענין הדין הנזכר בש"ע סעיף נ' נראה ודאי להקל בכה"ג.

כפתור ופרח ז'

[ימים ונהרות המקיפים את א"י] פרק המוכר את הספינה (ב"ב ע"ד, ב) כי אתא רב דימי אמר ר' מאי דכתיב (תהילים כד, ב) כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה, אלו שבעה ימים וארבעה נהרות שמקיפין ארץ ישראל, אלו הן שבעה ימים, ימה של טבריה, וימה של סדום, וימה של שחלית, וימה של חושלא, וימה של סיבכתא, וימה של פמיא וים הגדול. ואלו הן ארבעה נהרות, ירדן, וירמוך, קרמיון ופיגה. מסכת פרה פ"ח (מ"י), מי קרמיון ופיגה פסולין מפני שהן כמי ביצים, מי הירדן ומי ירמוך פסולין מפני שהן מי תערובות. פירוש מי ביצים מי אגמים וכן תרגומו. והרב בעל הערוך ז"ל שפירש קרמיון, נהר הוא בדרך דמשק והוא אמנה, פיגה הוא פרפר. יתכן שיהיה זה, ואם כן יקיפו אלו השתי נהרות צד מזרח ארץ ישראל שהוא מדן לצד חמת. עוד פירש ז"ל, ירמוך נהר הוא בדרך דמשק. זה מעיד שלא ראה ירמוך, שהרי הוא יורד מהמזרח מגולן בבשן ומתערבין עמו מימי חמי גדר, וניכנס לירדן לכומו שעה בצאת הירדן מימה של טבריה. ועם שאמת הוא שכל מי שהולך [ל]דמשק מארץ ישראל שהוא דרומית בכניסתו בירדן עובר אותו [מלבד מה שפירשו בקרמיון ופיגה הוא לא האורונטוס, והירמוך - הוא לא הליטאני, לכאורה משמע מדבריו שהירדן הוא זה שדרומית לכנרת, ולכן פסול ממי תערובות של הירמוך - שהתערבו בו מי חמת גדר].

קרבן העדה על הירושלמי שקלים ו' ב'

מבית דוד ועד יושבי ירושלים. קשיא ליה אטו לשאר ישראל אינן כשרים הלכך קאמר מה שהמקור הולך מבית דוד ועד יושבי ירושלים הוא דכשר לאפר פרה ולטבול בהן נדות אבל משם ואילך פסול למי חטאת דמי תערובות הם ממי גשמים - ולחטאת בעינן מים חיים.

מהרי"ט ב' יו"ד י"ח

בנ"ד דלכ"ע אין כאן בית מיחוש הואיל והמקוה הזה ממי מעיין ומחובר למעיין כל שיש ממקום נביעתו עד המקוה מ' סאה אפי' לרבינו יצחק ז"ל מודה שהוא כשר לטבילת אדם אם יש בו מקום שאפשר לטבול בו אעפ"י שאין המים מכונסין מ' סאה במקום אחד דמעין מטהר בזוחלין והואיל והן כשרין להטביל בהם אדם הרי נעשו המי' שבמקוה חיבור למי המעיין שיש בו מ' סאה... ומה שחשו אותם הגדולים לא חשו אלא במקוה שנובע מן הקרקע שאם נפלו שם ג' לוגין מים שאובים פוסלים אותו לפי שאין שם מים מכונסים מ' סאה כהא דאמר' בפ' חומר בקדש מקוה שחלקו בסל וגרנותני הטובל שם לא עלתה לו טבילה דהא ארע' כלה חלחולי מחלחלא ובעינן דאיכא מ' סאה במקום אחד ומכאן הוכיח רבי' יצחק ז"ל דלטבילת אדם אין מי מעין מכשירים בפחות מ' סאה דלא שייך לומר חלחולי מחלחלא במי גשמים אלא במים נובעי' אבל כל שמחובר למעיין שיש בו מ' סאה ממקום מוצא המים שאין צריך לחבר אותם המחולחלים בקרקע הא ודאי מקוה שלם הוא לטבילת אדם ומטהר את המים שבמקוה כדתנן בפ"ו דמקואות ג' מקואות בזה עשרים ובזה עשרים ובזה עשרים מים שאובין והיו השאובין מן הצדדי' וירדו ג' וטבלו ונתערבו המקואות טהורים והטובלי' טהורי' והיינו משום כשמתערבים שני הטהורים יחד הו"ל מ' סאה וכשנתחבר השאוב להם הוכשרו מימי השאוב לטבילה אף כאן הואיל ויש שם מ' סאה מהני להכשיר את המים... נ"ל שלא נסתפק הרשב"א אלא במקוה שנובע מתחתיו ונסתמו הנקבים שאם קדמו השאובים מה שחזרו המים לבא אח"כ קמא בטיל שלא היה רביעית במקו' אחד בפני עצמו כדי שיטהרו את השאובים אבל אם היה המעיין כל שהוא חוצה למים השאובים ונמשך לתוכן כיון דמעין באפי' נפשיה קאי ומטהר בכל שהוא פשיטא ליה שמטהר את השאובים לגמרי אעפ"י שקדמו השאובים לו למעיין כמו שהוכחתי לעיל ואצ"ל דמעין שיש בו ארבעים סאה דחשיב טפי ממקוה שלם ומטהר את השאובים לגמרי והרי זה ברור.

איברא דאעיקרא דדינא איכא לעיוני ומידק היכי ניחא להו להנך רבוותא הרמב"ם והראב"ד ז"ל לומר דמעין כל שהוא מטהר לאדם מאחר שגמרא ערוכה הוא בפ' חומר בקדש דאע"ג דארעא חלחולי מחלחלא בעינן מ' סאה במקום א' והיינו ודאי מים נובעים דאילו מי גשמים לא מחלחלי והיא ראייתו של רבי יצחק ז"ל וכתב הרא"ש דכותיה נקטינן שאין להשיב על ראייתו, ובעניותי יש לי להשיב דמשכחת לה במי תמציות שלא פסקו

דקתני בפ"ק דמקואות למעלה מהם מי תמציות מקואו' שלא פסקו ומפר' בתוס' אלו הן מי תמציות שלא פסקו כל זמן שהגשמי' יורדין וההרי' בוצצין ומפר' רבי' שמשון כל זמן שיתמצו המי' מבוצבצין ומבעבעין ותניא אין מטבילים בהם אדם וכלים לפי שאין בהם מ' סאה ומינה מוכח דכל עירוב דומיא דסל וגרנותי אעפ"י שהמים בוצצין ויוצאים אינו חבור דהא ארע' כלה חלחולי מחלחלא בשעה שהגשמי' יורדי' וההרים בוצצין ולא הוי חבור למ' סאה דרך אותה בציצה דלעירוב מקואות בעינן נקב כשפופרת הנוד אבל מעיין שמטהר בכל שהוא כשם שהוא טבילה לכלי' כך הוא טבילה לאדם ותניא התם בתוספתא גבי מי תמציות זה הכלל כל מקום שאדם טובל בו ידים וכלים טובלין בו אין אדם טובל בו אין ידים וכלים טובלים בו והך תניא מסייעא להו בהדיא להראב"ד והרמב"ם ז"ל ולא ידענא היאך מתרץ לה רבי' יצחק ז"ל.

והשתא דאתינא להכי אשכחן טעמא רבה לאותם הגדולים שהיו טורחים טובא לנקות את המקואות כי הטעם שכתבו מהר"י קולון ומהר"י איסרלן ז"ל דס"ל כמ"ד דלא מהני לאד' מעיין כל שהיא עד שיה' בו מ' סאה אכתי אינו מספיק דנהי דלטבילי' אדם לא מהני לטהרת המים מידי שאובים אמאי לא מהני הא ודאי לא גרע מעיין שאין בו מ' סאה ממי תמציות שלא פסקו דתנן שתה טמא ושתה טהור נפלו מים טמאים ושתה טהור טהור שאע"פ שאין בהם מ' סאה מטהרים הם את המים הטמאים וק"ו הדברים אם במקום שלא טהרו ידים וכלים טהרו את המים מטומאת' מקום שטהרו ידים וכלים לא כ"ש שיטהרו את המים ואם העלו את המים הטמאים מטומאה לטהרה כ"ש שיעלו את המים הנמשכים להכשירן במי גשמים אבל יש לומר שאותם גדולים חששו לכמה מקואות שבקרקע שהם מי תמציות שחופרים בעומק ומי גשמים הנבלעים בקרקע מתמציי' לתוך אותה גומא ועל הרוב הם מלוחים מעפריתי הארץ ורובם פוסקי' מימיהם בימות הקיץ כשיבשה לחלוחית הארץ והני ודאי אין להם דין מעין שמטהר בכל שהוא אפי' בזמן שבוצצים דהיינו דאמרי' בחגיג' אף על גב דארעא חלחולי מחלחלא אין המי' הנבלעי' בקרקע חבור אעפ"י שעתידין להתמצות אלא בעינן מ' סאה במקום אחד והראיה שתקע בה מסמרות הרב מהר"י קולון ז"ל באותה תשובה שיש בין מעין לבורות היינו מההיא דפ"ח דפרה באר שנפל לתוכה חרסית או אדמה ימתין עד שתציל וכו' ואם כשרים למי חטאת דבעינן מים חיים כ"ש שכשרים למי מקוה ותמיה לי איך יסבור הרב ז"ל שכל הבארות כשרים למי חטאת א"כ למה הוזכרה באר אחאב שכשרה למי חטאת ועוד אפי' המעינות אין כלם שוים דתנן המים המכזבים פסולים ואלו הם המים המכזבים המכזבים אחת בשבוע ואם המעינות המכזבים אחת לשבוע שנים לא מקרו מים חיים היאך יכשיר כל מי בורות המכזבי' בשעתן מים לא נאמנו אלא ודאי ההיא דבאר שנפל לתוכה חרסית וכו' בבאר מים חיים מיירי דומיא דבאר אחאב ומערת פמייס שהוזכרה שם שהיא כשרה לא נצרכה אלא משו' דמי הירדן עצמו פסולין דתנן מי ירדן ומי ירמוך פסולין מפני שהם מי תערובות ואמרי' בעלמ' ירדן יוצא ממערת פמייס ונכנס לתוך ימה של טבריא וכו' ולפי שמתערבי' בה מימות אחרי' תיכף כשיצא ממערת פמייס ונפסלו

להכי תנן מערת פמיס כשרה כלומר בעוד המים בתוכה ולא חיישין שמא חוזרין לתוכה מי תערובות וגם מטעם זה רוב הבארות פסולין למי חטאת שאעפ"י שיהיה באר מים חיים יש בו תערובת מי תמציות שמי גשמים מתמצים לתוכם מתוך שהם בעומק הארץ ולא אמרו אלא באר אחאב וכיוצא בה שהיא כרויה בתוך הסלע שאין שם מי תמציות כלל. ולענין טהרת מקוה במי כל באר שאינה מושכת ומוציאה מים חיים אלא שהכותלים בוצצי מעט מכאן ומעט מכאן אין להם דין מעין שיהא מטהר אלא דין מי תמציות, ותניא בתוספת דפ"ק החופר בצד הים בצד הנהר בצד הביצין הרי הם כמי תמציות החופר בצד המעין כל זמן שהם באים מחמת המעין אעפ"י שפוסקים וחוזרין ומושכין הרי הם כמעין, פסקו מלהיות מושכין הרי אלו כמי תמציות, הרי לך שאעפ"י שמתמצה מן הים ומן הנהר נקראים מי תמציות וצריך שיהיה בהם מ' סאה - אם לא כשמושך מן המעין שהדבר נרא' שהוא המעין עצמו. לכך סובר אני להחמיר בבורות הללו שבבתים שרובן פוסקים בימות הקיץ שלא להטביל בהם כלים אלא א"כ ידוע שיש שם מ' סאה - דלא דיינינן להו כדין מעין אלא כדין תמציות, דטבילת כלי עכו"ם דאורייתא היא מכלי מדין וראוי להחמיר בשל תורה; ודאתינן עלה במקוה זה שמעין גמור הוא אין שם בית מיחוש ולא נחלק אדם בו מעולם - דודאי מטהר בכל שהוא; ואם נפסק המעין בשעה שנפלו בו מים שאובין כשחוזר המעין ונמשך חזר ונטהר [\[תמצית: דן לגבי ריקון מעיין ממימיו כדי לנקותו, שיש מהגדולים הקדמונים שכתבו שיש להשתמש בכלי מנוקב לשאיבת המים, שהרי אם ישתמשו בכלי שלם ויפלו ממנו מים שאובים בחזרה למקום הטבילה - הרי שיפסלו את המים הנשארים, ומאחר וקשה ביותר לייבש לחלוטין את מקום הנביעה - הרי שהמקום יפסל לטבילה; וביאר המהרי"ט שמה שהם חששו שהמעין נפסל מחמת מים שאובין הוא כי סברו שגם טבילת אדם במעיין צריכה שיעור מ' סאה, וממילא נפסל בג' לוגין שאובין, ודלא כדעת הראשונים הסוברים שא"צ מ' סאה לטבילת אדם במעיין - ולא נפסל בשאובין; בור שמתמצה מהים והנהר - נקרא מי תמציות, וצריך מ' סאה, ואינו מטהר בזוחלין, ויש להחמיר ברוב הבורות שבבתים שלא להטביל בהם כלים - כי רובם פוסקים בקיץ, אא"כ יש שם מ' סאה; אך אין בית מיחוש במקוה שממי מעיין גמור\].](#)

עין יצחק א' יו"ד כ'

והר"ן בנדרים (דף מ' ע"ב) כתב שם דזהו פלוגתא דתנאי בבכורות (דף נ"ה). א"כ הך משנה דפרה דהוכיח הראב"ד שם דס"ל דנהרות דינן כמעין הוא משום דס"ל להך משנה כמאן דס"ל להכשיר אף ברבו נוטפין על זוחלין ודינו כמעין משום דנהרא מכיפי' מברך ואין לך כל טפח וטפח יורד מלמעלה שאין תהום עולה לקראתו דלטפח גשמים יש טפחיים של מעין ע"כ דינו כמעין. וכמש"כ הר"ן בנדרים (דף מ') ע"ש. משא"כ להרמב"ם דפסק להחמיר וברבו מי גשמים אין דינו כמעין. א"כ שפיר פסק להחמיר בנהרות למי חטאת משום חשש דרבו מי גשמים.

הרי דס"ל להראב"ד בכוונת הרמב"ם דלכן פסל נהרות לקידוש מפני חשש דרבו מי גשמים. משום דאין לומר בכוונת הרמב"ם דלכן פסול נהרות לקידוש לפי דכל הימים

דינן כמקוה וכמש"כ לעיל. דהא בפ"ו הלכות פרה כתב הרמב"ם שם דרך ים הגדול דינו כמקוה ולא כל הימים (והכ"מ כתב לתמוה מהך דלקמן דכתב דכל הימים דינן כמקוה). ועכ"ז כתב שם דנהרות פסולות לקידוש. ע"כ בע"כ טעמו משום חשש דרבו מי גשמים וכמש"כ הראב"ד בשיטת הרמב"ם. ובאמת מש"כ הכ"מ שם ה' פרה דלכן פסל הרמב"ם נהרות לקדש משום דחייש שמא נתערבו מים פסולים שם זהו דוחק גדול דהא במשנה פ"ח דפרה מבואר דרך בארבע נהרות דא"י חשו למי הבצים ומי תערובות ולא בשארי נהרות וכמו שהקשה הראב"ד באמת. ע"כ יותר נכון לומר כמש"כ דהרמב"ם ס"ל לדינא כאבזה דשמואל דעביד מקוואות לברתי' ולא ס"ל לדשמואל דאמר נהרא מכיפי' מיברך א"כ חיישינן בנהרות משום חשש דרבו מי גשמים. אבל המשנה דפרה ס"ל נהרא מכיפי' מיברך ע"כ אין לחוש למי גשמים לכן אינו פסול רק ד' נהרות דמונה שם משום מי בצים ומי תערובות ולא משום מי גשמים.

חזו"א מקוואות תנינא קכ"ט ו'

שם מ"י ר"ש תניא בתוספתא כל הנהרות פסולין לקדש בהן מי חטאת, הראב"ד פ"ו מה' פרה ה"י דחה התוס' מחמת המשנה דלא פסלה אלא ד' נהרות, ומיהו לא נתפרש טעם התוספתא אם לא שנאמר אינו משנה כלל, ומיהו למש"כ תו' בכורות נ"ו א' דד' נהרות מדליין ואין בהן נוטפין ולכך אצטריך למפסלינהו משום מי בצים ומי תערובות, אבל שאר הנהרות פסולים, מיהו התו' כתבו שם דאיכא עוד נהרות מדליין, ועוד הא איכא פרת בימי תשרי, ועוד הא פרת לאו דוקא וכמש"כ ר"ש והר"ן נדרים מ' ב', ואפשר דתוס' בד' נהרות דא"י קאמרי וכמשנתנו, ולכאורה אי אפשר להביא מארץ העמים לאחר שגזרו טומאה על ארץ העמים, ואפשר דיכול לסתום בצמיד פתיל בנהר וכדאמר חגיגה כ"ה א' מים שאינם מקודשין נצולין בצ"פ, ובכ"מ כ' דכל הנהרות פסולין עד שיודע לך שאינן מי תערובות, ועדיין לא נתישבה משנתנו דנקטה ד' נהרות, ואולי ר"ל שהן ודאי פסולין ושאר נהרות צריכין בירור.

חזו"א פרה י"א ט'

והא דתנן פ"ח מ"י דמי תערובות פסול היינו תערובות מעינות כשר ופסול דחשיבי טפי, א"נ התם במקום דיש לחוש דפעמים מחצה מן הפסול - אבל מיעוט ידוע שנפל למעיין לא פסל דאל"כ טפה אחת של גשמים תפסול את כל המעינות, וכ"מ בר"ש פ"ט מ"י שם דמיעוט ידוע אינו פוסל, ומסתבר דאין נ"מ בין מי גשמים לשאובין וגם מיעוט שאובין אינו פוסל.

אגרות משה יו"ד ג' ס"ד

בענין מעינות החפורים, בשיעור המקוה, ובמקוה הנעשה ממים שאובים ע"י המשכה.

א'- הנה דבר פשוט וברור שאין להאריך בזה אשר המעינות החפורים אין להחשיב למעשה בדין הקולות שאיכא למעין כי רובן הוא בצד נהרות ובמקום הביצין וכן אצל ים - שאינם בדין מעין אלא בדין מקוה כדאיתא ברמב"ם פ"ט ממקואות ה"ג, ואף בצד מעין איתא שם בה"ד דפסקו מלהיות מושכין - הרי הן כמי גבאין, ועיי"ש בכ"מ - ומהאי טעמא איתא בפ"ת סימן ר"א ס"ק כ"ח בשם משכנות יעקב שכל המעינות החפורין אין להם דין מעין כי מאן מפס ובפרט במדינות העומדות בין נהרות ובצעי המים וכמו כן הוא בעומדות אצל הים. וגם הא הרמ"א כתב דיש שסוברין דאפילו במעין פוסלין ג' לוגין מים שאובין, והטעם הוא משום דלטבילת אדם בעינן מ' סאה אף במעין שלכן סובר השאלות דנפסל בג' לוגין שאובין לטבילת אדם כמו מקוה כמפורש זה בתה"ד סימן רנ"ח, וגם זה כתב הפ"ת בשם משכנות יעקב, אבל מצד מה שיותר נוטה דהוא רק משום דהוא סמוך לים ולנהרות ובצעי המים הוא אף בדיעבד רק בדין מקוה ששאובין פוסלין בהן ולזחילה פוסלת כמו במקוה [תמצית: אין לתת קולות של מעיין למעינות חפורים כי רובם בצד נהרות, ביצין, ים, או מעיין שנפסק לעתים - שהם רק בדין מקוה ואין מטהרים בזחילה, ובפרט במדינות העומדות בין נהרות ובצעי המים וכמו כן הוא בעומדות אצל הים].

הרב קורן

אין להקשות מהגעת המים ממערבא לא"י - שהרי בזמן חז"ל היה יישוב יהודי עד הפרת, כדמצאנו שתיקנו תקנות לגבי שתי חלות בסוריא, ותרו"מ, והשבת אבידה, ואיתא בכפתור ופרח שהר ההר הוא בנקודה צפונית ביותר בתורכיה, בסמוך לברך של הפרת. עוד ראה תוס' (בכורות מ"ד): שטענו שיישובו של ר"ת הוא דוחק 'והוה משמע מכאן דפרת הולך מבבל לא"י אבל שאלתי לאחד מא"י ואמר לי שירד מא"י לבבל וכן מוכח לקמן בפ"ט דאמרין מטרא במערבא סהדא רבא פרת וכן פירש שם בקונט', וזהו דוחק לומר דאפילו הולך מבבל לא"י ניכר כשגדל הנהר מחמת רוב גשמים ומתרבה הנהר לאחריו מתוך רבוי המים'.

יעקב ענבל

א'- טענותיך בענין הירדן חזקות, ויש מקום למה שכתבת שהכוונה רק לירדן שמדרום לכנרת (דברי הכפ"פ שהבאת, לא ראיתי) ומה שהערת למה סתמה בזה המשנה, יעוי' בכורות נ"ה. "תניא נמי הכי ירדן יוצא ממערת פמייס כו' ואין ירדן אלא מבית יריחו ולמטה", וכפי המובן בפשוטו הכוונה לעיר יריחו המוכרת אינו מבואר כלל, וכבר נתחבטו התו' שם באריכות, גם שימוש הלשון בית ביחס לעיר יריחו אינו מוכר משאר מקומות, ובמשנת יוסף (למסכת שביעית ח"ב עמ' קי"ח הערה י"ח בשם האדמת קודש) דהכוונה לבית יריחו היושבת בקצה הדרומי של ים הכנרת, וכנראה הכוונה לעיר בית ירח הנזכרת במדרש (ב"ר צ"ח י"ז), ואולי היתה ממש באיזור שפך הירמוך כפי הצעתך, ולא עיינתי בזה.

הערת: לדידי זה לא פשוט, דאיתא בילקוט שמעוני מסעי תשפ"ז 'אמר רבי יוחנן אין ירדן אלא מבית יריחו ולמטה, למאי הילכתא אילימא לנודר, הלך אחר לשון בני אדם וכל היכא דקרו ליה ירדן [איתסר ליה] אלא למעשר בהמה, תניא נמי הכי ירדן יוצא ממערת פמיאס ומהלך בימה של סיבכי ובימה של טבריא ובימה של סדום ונופל לים הגדול ואין ירדן אלא מבית יריחו ולמטה א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן למה נקרא שמו ירדן שירד מדן, א"ל ר' אבא לרב אשי, אנו מהא מתנינן לה ויקראו ללשם דן וגו', ור' יצחק אומר לשם זה פמיאס, ותניא ירדן יוצא ממערת פמיאס, ובקיצור יותר בבכורות נ"ה. 'ירדן יוצא ממערת פמיאס ומהלך בימה של סיבכי ובימה של טבריא ובימה של סדום והולך ונופל לים הגדול ואין ירדן אלא מבית יריחו ולמטה א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן למה נקרא שמו ירדן שירד מדן - הרי שבנשימה אחת כתבו שאין ירדן אלא מבית יריחו, וגם כתבו שהירדן יורד מדן וממערת פמיאס ונופל לימת החולה ולכינרת ושהאנשים קוראים ירדן גם לחלק הצפוני. ומה שביארו תוס' הוא שכוונת הגמ' שהירדן הוא מבית יריחו [יריחו דידן, או לביאור שהבאת - יריחו שבשפך הכינרת] - הוא רק כלפי הסבר הפסוקים של גבולות הנחלות, אף אה"נ הירדן הוא גם החלק הצפוני. ולפי ההסבר שלך - כדי לומר שהירדן הפסול הוא מזרוע לכינרת - תצטרך לומר שכל צפון הירדן הוא בשם 'ממערת פמיאס', וזה דוחק אדיר ולא מסתבר. בקיצור, הרבה יותר מסתבר שגם החלק הצפוני נקרא ירדן, שאותו פסלו.

דברך נכונים, וחוזרני בי.

ב'- וכ"ז לפי שיטת הראב"ד דפוסל תערובת רק ברוב, אבל לדעת הר"מ מיושב היטב פסולו של הירדן כולו, שהוא סתם (בפרה פ"ו ה"י) "וכל הנהרות פסולין לקדש מהן מי חטאת", ולא חילק בין סוגי נהרות ולא בין עונות השנה [ובחז"א נתקשה בדבריו ורצה להגיה כשרים, אבל כבר העירו במהדורת פרנקל דבכל כתבי היד איתא פסולין], ונראה דעת הר"מ דתערובת פוסלת אפי' במיעוט, ולזה יש לחוש בכל ענין וזמן, וכ"ה פשטא דמתני' מקואות פ"ה מ"א "העבירו ע"ג בריכה והפסיקו הרי הוא כמקוה חזר והמשיכו פסול לזבים ומצורעים ולקדש מהן מי חטאת עד שידע שיצאו הראשונים", וכ"כ רבינו בפירושו שם בהדיא "ואם היה ודאי שהמים שהיו בבריכה כבר יצאו ועברו ושכל זה הנקבץ הוא ממי המעין העובר עליה הרי זה כשר ודינו כדין המעין", וכן בחיבורו פ"ט הי"א "עד שידע שיצאו כל מי המקוה שהיו בתוך הבריכה".

ונראה דרבינו אזיל לטעמיה שפי' פ"ט הי"ג הא דרבו זוחלים על הנוטפים הרי הוא כמעין לא לענין מי גשמים אלא לענין מי מעיין שנוטפים טיפין טיפין, וס"ל לרבינו דרק בזה מהני רוב זוחלים, הואיל וגם הם נוטפים מן המעיין, וכלפי החסרון שהם נוטפים ולא זוחלים מהני רובא, דע"י צירופם לזחילת הרוב הוו בעצמם כזוחלים, אבל מי גשמים שאינם מי מעיין כלל פוסלים אפי' במיעוט [וידוע חקירת האחרונים דביטול ברוב מהני לסלק דיני אבל לא לחדש דיני, ויל"פ דלכן לא מהני ביטול לעשות מי גשמים שאינם חיים כמו שהם מים חיים],

וגם מי בריכה שהופסקו פוסלים אפילו במיעוט, ואע"פ שמקורם ממעיין מפני שהפסיקו לגמרי חזרו לתורת מקוה כמי גשמים, ורק נוטפים ממעיין יכולים להצטרף לזחילה.

הערתי: מאד דחוק לפרש כך ברמב"ם, שהרי ז"ל (מקוואות ט' י"ג) '...היו הזוחלין מן המעיין מתערבין עם הנוטפין [ממנו אם רבו הזוחלין על הנוטפין] הרי הכל כמעין לכל דבר, ואם רבו הנוטפים על הזוחלין וכן אם רבו מי גשמים על מי הנהר אינן מטהרין בזוחלין אלא באשבורן' - הרי שגם במי גשמים פסל רק ברוב מי גשמים ולא בכלשהו, והוא גם פשוט מכך שהוצרכו למצוא סיבות צדדיות לפסול את קרמיון פיגא הירמוך והירדן, דממ"נ אם מיירי בתשרי - אינם פסולים, ואם בניסן - מדוע צריך סיבות אלו, ואף להסבר הראב"ד לרמב"ם שהרמב"ם הבין שאכן פסלו את כל הנהרות ובמשנה מנו רק את נהרות א"י, אך עדיין אני שואל מדוע הוצרכו לטעם זה לפסול את קרמיון ופיגא - שהרי בסוריה ובלבנון יורדים גשמים. ולא הבנתי מה שהסתייעת מהרמב"ם דמיירי במעיין שהופסק בבריכה - הרי המציאות בירדן היא של שפיעה ללא הפסקת בריכה - ואם כן - מדוע פסלו?

אם תדקדק בדברי הר"מ פ"ט הי"ג תראה שישנן שתי חלוקות בדבריו: האחת להכשיר - כשרבו הזוחלין על הנוטפין, השנית לפסול - כשרבו הנוטפין על הזוחלין, וראה זה פלא - בחלוקה השנית כלל הר"מ עם דין הנוטפין גם דין מי גשמים כאשר הזכרת, ובחלוקה הראשונה לא הזכיר מי גשמים, אתמהא? ומזה מבואר דעתו דלא אמרין דאם רבו זוחלין הוי כמעין לכל דבר אלא לבטל מיעוט נוטפין מן המעיין ולא במיעוט של מי גשמים, ושלא כדברי הראב"ד. **אסכם את דבריך כפי הבנתי: יש לדייק את לשון הרמב"ם, שבתחילה כתב שהמנוטפין מן המעיין הם כמקוה לג' עניינים: צריכים מ' סאה, ואשבורן, ואינם כשרים לזב, ולאחר מכן כתב שהם מתבטלים ברוב זוחלין להיות כמעין לכל דבר, ובסוף כתב שאם הנוטפין הם הרוב אין מטהרין בזוחלין [ולא הזכיר שגם צריכים מ' סאה ושפסולים לטבילת זב - לגודל פשיטותו]; ואילו לגבי מי גשמים לא הזכיר שכשהם מיעוט כלפי הזוחלין - בטלים ונחשבים כמעין לכל דבר, אלא כתב רק שכשמי הגשמים רבו על הזוחלין אין מטהרים בזוחלין [ולא הזכיר שגם צריכים מ' סאה ושפסולים לזב]; מתוך זאת נראית כוונתו שכשמי הגשמים מעורבים ברוב זוחלין - אינם בטלים להחשב כמעין לכל דבר, אך עדיין מטהרים בזחילה, ורק כשהם רוב - צריכים אשבורן (הרב יעקב ענבל); נמצא שגם הרמב"ם יתיר לטבול כלים בנהר הנובע ממעיין, כשמעורבים בו מיעוט מי גשם, אף שאינם בכלל מים חיים.**

ומה שהבאתי ממעיין שהופסק בבריכה - משום דשם הוא אותו הנידון ביסודו, דמיירי שם בבריכה שמלאה במים שהופסקו ודינן כעת כמקוה, וכדי להכשיר הבריכה למעיין מצריך הר"מ גם בפירושו וגם בחיבורו שיצאו כל מי המקוה שבבריכה, ולא סגי ליה שירבו זוחלין החדשים על הקוויים בבריכה, ומזה למדתי ג"כ שדעת רבינו דאין להכשיר למים חיים בריבוי זוחלין על מי גשמים, דלא כהראב"ד.

ג'- והעולה מזה לדעת הר"מ - נידון זה אינו נוגע לענין טבילת כלים בירדן דודאי לא מפסל במיעוט.

לא הבנתי את כוונתך מדוע הירדן לא יפסל במיעוט מי גשם לשיטת הרמב"ם כפי הבנתך, ואם כוונתך שכל כוונת הרמב"ם רק לפסול לפרה ולא לטבילת כלים - גם לא הבנתי, שהרי אינני מכיר חילוק בהגדרת מים חיים בין פרה לטבילה בזוחלין, בשניהם צריכים מים חיים.

מה שכתבת שאין לחלק בין פרה לזוחלין ששניהם צריכים מים חיים - מצינו כמה וכמה אנפי דחשיבי מעיין גמור לטהר בזחילה ובכל זאת אינו בדין מים חיים, דשני דינים נפרדים הם, וטהרת זוחלין אינה זקוקה למעלת מים חיים, אלא למציאות הזחילה הטבעית של המעיין, ואכתוב המקורות שעלו במצודתי כעת:

1. מקואות פ"א מ"ח "למעלה מהן (היא מעלה חמישית מתוך שש מעלות במקואות) מים מוכין שהם מטהרין בזוחלין, למעלה מהן (היא מעלה השישית) מים חיים שבה טבילה לזבים כו' וכשרים לקדש בהם מי חטאת", ופסקה הר"מ פ"ט ה"ז.

2. מקואות פ"ה מ"א "העבירו ע"ג בריכה והפסיקו הרי הוא כמקוה חזר והמשיכו פסול לזבים ולמצורעים ולקדש מהן מי חטאת עד שידע שיצאו הראשונים", משמע דוקא להני בעינן שיצאו הראשונים, אבל שאר דיני מעיין יש לו גם קודם, וכ"כ הר"ר יחיאל ב"ר יוסף מפריס הביאו באו"ז סי' תשע"ג "פסול לזבין דוקא דבעינן מים חיים והני פסק חיותן עד שיודע לך שיצאו הראשונים אבל לכל דבר דינו כנהר".

3. מקואות פ"ה מ"ד "רבי יוסי אומר כל הימים מטהרין בזוחלין ופסולין לזבים ומצורעין ולקדש בהם מי חטאת", ופסקה הר"מ פ"ט ה"ב.

4. מקואות פ"ה מ"ה "הנוטפים כמקוה" בבעלי הנפש סי' א' סק"ב במהדורא בתרא מסיק הראב"ד לפרש דהיינו מעיין שאינו זוחל על הארץ אלא מנטף מסלע, דאינו בתורת מים חיים לטהר זבין ומצורעין אבל אינו נפסל בזוחלין, כמעלה החמישית, וראיה מתו"כ דכייל ליה לנוטפין עם שאר פסולי מים חיים.

5. פרה פ"ח מ"י "מי קרמיון ומי פיגה פסולים מפני שהן מי בצעים", ופרשינן לה בסנהדרין ה' ב' דפסילי לענין חטאת משום דבעינן מים חיים, ועי"ש בתו' בשם ר"ת שפי' דלפי שאין המים צלולין ועפר וטיט מעורב בהן פסולין למי חטאת דהוי חציצה בין מים לכלים וכתוב מים חיים אל כלי, עכ"ל, וכ"כ הר"ש ורא"ש, ומשמע דליכא חסרון בעצם חיותן של המים רק פסולי' נתינתן אל הכלי משום החציצה, ולפי"ז אינו פסול אלא למי חטאת ולא לטבילת זבין, וכן מפורש בתו' בכורות נ"ו א' [ואף שיש עירוב עפר במים פשיטא דאין בזה שום חציצה, ורק לענין מי חטאת דכתי' בהו מים חיים אל כלי, משמע קפידא שתהא נתינת המים על הכלי בלא שום דבר אחר, והפסול בפעולת הנתינה, וכן ראיתי בתפא"י בועז סק"ו פי' דחיישי' לקדימת העפר בשעת ביאת מים

לכלי, אלא שהקשה מספוג בפ"ו מ"ג, ועי' חז"א י"ג ס"ק י"ט, ולא עיינתי בזה], אבל לפי"ז העיקר חסר מן הספר דנקיט הגמ' מים חיים ולא נקיט העיקר דבעינן חיים אל כלי [ובאמת רש"י הוסיפו "ואנן מים חיים אל כלי בעינן", ומשמע קצת דס"ל כפי ר"ת], עוד קשה לי דלפי"ז מצינו מעיין דכשר אפי' לזבין ומצורעין ואינו כשר למי חטאת, ולמה לא נקיט ליה בפ"ק דמקואות בהדי מעלות המקואות ואיכא שבע מעלות, וצ"ע, ובתו' ב"ב ע"ד ב' יש פירוש אחר "לפי שאינן רדופין לפי שמתערבין באגמים ואין חיותן חיות גמור", ולהאי פירוש נראה דיש לפסול גם לזבין ומצורעין דהא אינה חיות גמורה, ולא מצינו דמי חטאת בעי חיות טפי מינייהו, אבל לשאר טבילות כשר דסו"ס מעיין הוא ולא מפסל בזחילה, והוא במעלה החמישית.

6. רש"י שבת ס"ה ב' בשם רבו ר"י הלוי דריבוי נוטפין על הזוחלין פוסלן רק מתורת מים חיים, וכן פרש"י בבכורות נ"ה ב' וסנהדרין פ"ז א' (וס"ל דזבה טעונה מים חיים, וכל נשי דידן בספק זיבה נינהו, ושאר הראשונ' חלקו על זה דאין טעון מים חיים אלא זב ולא זבה, מיהו מתנ' מקואות פ"ה מ"ה לפי הר"מ ורא"ש מסייעתן דזבה כזב, והר"מ ורא"ש דחקו עצמן בזה). **לא הבנתי, מדברי רבינו הלוי - היכן מבואר שמ"מ מטהר בזחילה? ובכלל לא הבנתי את שיטתו, שאם אכן חיישינן לספק זבות - מה עזרו המקואות ביומי ניסן?** ממה שהוצרך ר"י הלוי לפרש טעם הפסול משום דנשי דידן בספק זבות וטעונות מים חיים - למדנו דנדות שאינן טעונות מים חיים טובלות בו בשופי ופסול זוחלין ליכא; המקואות שעשה להם אביהם היו בארות מים חיים כמש"כ רש"י בכורות נ"ה:.

7. כתב הב"י דלדעת הר"מ לא בעינן הויה ע"י טהרה אלא לזב ומצורע ומי חטאת דבעינן בהו מים חיים אבל לטבילת שאר טמאים דלא בעינן מים חיים אפי' הויתן ע"י דבר המקבל טומאה כשר, ע"כ, משמע דלא אמעיט כי אם מדין מים חיים אבל לא ממעיין לטהר בזוחלין [ושלא כדעת הרא"ם דיליף מינה לפסול גם לענין זחילה עי' לעיל ס' ג'], וכ"כ החת"ם סופר ס' קצ"ט, וכ"נ מדלא הביאו הר"מ והסמ"ג ד"ז בהל' מקואות, ואם היה פסול בזוחלין ודאי היה להו להביאו, וכן משמעות מתנ' שלא נשנה במקואות אלא בפרה [ולפי' ר"ת הנ"ל היה מקום לפרש גם בזה דאינו חסרון אלא בדין מים חיים אל כלי ולא בעצם מים חיים לפסול לזבין ומצורעין, וניחא הא דמפליג בזבחים כ"ה ב' דאינו פסול אלא ביוצא מידו לכלי ממש או לאויר כלי אם חשוב ככלי, דליכא שום פסול בעצם המים אלא בפעולה, ועיין], מיהו מהא דדרש' לה בזבחים כ"ה ב' מקרא דאך מעיין ובור מקוה מים יהיה טהור משמע דקאי גם על מקוה כדעת הר"ש. **לא הבנתי - מה הקשר בין מה שלשיטת הרמב"ם א"צ הויה בטהרה בשאר טמאים - לבין מה שמיעוט מי גשם מטהרים בזחילה?** כל דברי הם מפני שכרכת את הכשר זחילה עם דין מים חיים, והבנת מזה שאם תערובת אינו מים חיים ממילא גם פסול בזחילה, בהקשר לזה הזכרתי שבעה מקורות שכשרות מעין בזחילה לא נגזרת מהיותו מעין מים חיים, ואף כאשר אינו כשר למים חיים בכל

זאת מטהר בזחילה, ממילא נוכל גם לפרש את שיטת הר"מ לענין תערובת שדינו חלוק ואף שאינו מים חיים מטהר בזוחלין. **כוונתי היתה שלא מצאתי מהיכן יצא מהמקורות שהבאת שאם א"צ מים חיים לשאר טמאין - שגם יטהר בזחילה, כלומר, 'משמע דלא אמעיט כי אם מדין מים חיים אבל לא ממעיין לטהר בזוחלין' הוא דיוק שלך ולא של הב"י או החת"ם סופר, כך היה נשמע לי.** [א] לגבי שאלתך אם זה דיוק שלי? אני כתבתי שני דברים: ראשית, דממ"ש הב"י דלדעת הר"מ לא בעינן הויה בטהרה אלא במידי דבעי מים חיים, משמע דלשאר טבילות דלא בעי מים חיים אין פסול בהויה וגם כשיהיו זוחלין, דאי תימא לפסול מעיין שהזחיל בטומאה מדין מעיין כלל שאינו מטהר בזוחלין כשיטת הרא"ם שהזכרת, לא הו"ל להב"י לומר דפסולו רק למים חיים, זהו אמנם דקדוק שלי שאינו מפורש בב"י אך הוא נראה לי נכון. שנית, שכ"כ החת"ם סופר בפירוש בתשובה שציינתי, זה לשונו שם סק"ב - "לר"מ וראב"ד מתורת מים חיים נפסלו לזב אבל מ"מ תורת מעין יש לו לטהר שאר טמאים בזחילה ולרא"ם יצא מתורת מעין לגמרי ולא מצי טבול ביה אלא באשבורן", וכ"כ שם בסק"א "ממוצא הדבר אתה למד שהרמב"ם כו' לא בעי הויה בטהרה אלא לזב וא"כ בזה"ז לא נפ"מ לן כלל בהך דינא", וזה רק מפני שאינו נפסל אפי' לזוחלין, דאל"כ הרי נפ"מ רבה גם בזה"ז וכמו שהזהיר באמת הרא"ם לפי שיטתו; [ב] אמנם כל זה כתבתי לפי דעת רבותינו הב"י והחת"ם סופר, אבל באמת אין זה דבר פשוט, עי' בחת"ם סופר שם סק"א דקדק לה מדברי הר"מ פ"ט הי"ד, ואינו מבורר לי דקדוקו כלל, וראה בלחם ושמלה (שמלה ס"ק ל"ט) מפרש כוונת הר"מ לפסול הויה בטומאה גם לזוחלין, וציין השמלה לדברי רבינו בפירושו עדויות פ"ז מ"ד, זה לשונו שם "שם עשה שהמים ימשכו על עלי האגוז כלומר קלפתן החיצונה הירוקה וישפך מאותן הקליפות למקום אחר הרי הוא נשאר עדיין כדין הזוחלין כמו שהיה, לפי שאותן הקליפין אע"פ שיש בהן בית קבול אינן כלים עד שיהא דין המים כדין מעין שהעבירו על גבי כלים שיזכיר לקמן בחמישי דמקוות"; [ג] חושבני להציע מהלך פשרה - בפשטות מדברי הר"מ בחיבורו בפ"ט הי"ד שפי' מתני' דאין מזחילין בדבר המק"ט לענין נוטפין שעשאן זוחלין, משמע דוקא בזה שבלא הזחלתו היו הנוטפין כמקוה כמש"כ בה"ג, וכיון דהזחלתו באה להחיות מתורת מקוה לתורת מעיין אינה יכולה להעשות בדבר המק"ט, אבל מים זוחלין שהם חיים מצד עצמן שכל נתינת הדבר מק"ט לא באה להכשיר כלום רק להטותן ממקום למקום לא תפסלם, ומ"ש רבינו בהל' י' לפסול מעיין הנמשך על גבי כלים, היינו מדרבנן משום גזירת מרחצאות כמש"כ הראשונים, ולפי"ז אמנם יש נפקותא בדין דבר מק"ט גם בזה"ז ולא כמ"ש החת"ם סופר, אך מאידך אינו פוסל סתם במקרה השכיח של העברת זוחלין על ידו כדעת הרא"ם, רק במקרה מיוחד של נוטפין שעשאן זוחלין (צ"ע איך להתאים עם פירושו בעדויות שם, ואולי זו חזרה בחיבורו); [ד] הסבר דברים זה עולה בקנה אחד עם מש"כ בדעת הר"מ בענין זוחלין

שרבו על הנוטפין - המשותף לשניהם הוא שדין הנוטפין הוא דין יחודי, בכך שמצד אחד איבדו הנוטפין את חיות המעיין וממילא את דיני מעיין, אך מצד שני עצמותן לא נשתנתה ואפשר להחיותה מחדש. הסבר הדבר - דמכיון שהם מנוטפין ולא קווים במקומן כמקוה ממש, אינם במצב שהגדרתו מיתת הזחילה ממש [שזהו מצבו של מעיין הנמשך לבריכה ונקוה שם שכתבו רבינו בה"ט, דכיון ששם נקוו בבריכה הגדרת מצבם הוא מיתת החיות לחלוטין, ולא יתכשרו שוב אותן המים להיות כמעין בשום דרך, שהרי אין בידינו להחיות מתים בזמן הזה], אלא מצבם של הנוטפין מוגדר כתרדמת שניתן לעוררה ולהחיותה מחדש, ומזה נובעים שני דינים: האחד, שאפשר להחיותו ולהזחיל על ידי חרס וכדו' אך בתנאי שיהיה בטהרה, כי א"א לחדש חיות מעיין ע"י טומאה, השני, שאם נתערבו הנוטפין בזוחלין אינן פוסלין אותן כמו שמי גשמים פוסלים אותן, רק כל שיש רוב זוחלין על הנוטפין הרי הנוטפין נטפלים אליהם ויש להכל דין מעיין, אבל כשהזוחלין מיעוט גם הם פוסלים שהרי אין משמעות לזחילת הזוחלין שהם מיעוטא ובטלו במיעוטן; [ה] עדיין יש לעיין, הרי הזחלת נוטפין מהני אפי' ע"י חרס, ולמה יגרע הזחלה ע"י זוחלין ואפי' שהם מיעוט, הרי סו"ס חזר לנוטפין כח הזחילה על ידם, וא"כ גם במיעוט זוחלין ורוב נוטפין יהיה כשר כמו הזחלת חרס, אפשר לומר שיש הבדל בין החרס שכיון שאינו דבר זוחל בעצמו הוא רק מחזיר לנוטפין את כח הזחילה שלהם עצמן ע"י ריכוזן יחד, לבין עירוב זוחלין שאינו מחזיר להם כח זחילה של עצמן רק מערב אותן עם זוחלין והם נמשכין עמהם, ובאופן כזה לא מהני א"כ הזוחלין הרוב והנוטפין נטפלין אליהם, ועדיין צריך התבוננות.

ד'- מדברי הסמ"ג מ"ע רל"ב עולה לכאן פירוש אחר למי תערובות - "מי קרמיון ומי פוגה פסולין מפני שהן מי בצעים, מי ירדן מי ירמוך פסולים מפני שהן מי תערובות, פירוש בכל אלה מעורב טיט ועפר וחוצץ בין מים לכלי ואין כאן מים חיים אל כלי", משמע דגם פסול תערובות הוא משום חציצת עפר וטיט, ומובן שנהר חזק כהירדן אין מימיו צלולין, ופסולין, וגם לפי דבריו זהו רק למים חיים ואינו ענין לטבילת כלים, אך איני יודע איך להלום פירושו במתני' "אלו הן תערובות אחד כשר ואחד פסול שנתערבו", וצ"ע.

מה שכתבת 'מובן שנהר חזק כהירדן אין מימיו צלולין ופסולין' - לא הבנתי את כוונתך האם כוונתך שאין מימיו צלולין, ולכן פסולים לפרה, אך אין זה נוגע לטבילת כלים כי עכירות היא פסול רק בפרה, או שכוונתך שאין מימיו נפסלים כי הם צלולים - וכך לכאורה הפשטות, שהרי לא העכירות היא הסיבה שפסלו את מי הירדן.

כוונתי שהירדן שהוא נהר חזק אין מימיו צלולין ולכן פסול למים חיים לפי משמעות הסמ"ג שגם בירדן טעם הפסול משום חציצה, וזה דוקא במי חטאת דכתי' מים חיים אל כלי, אבל לטבילה כמובן אין פסול במים שאינן צלולין.

ה' - בנוגע למטרא במערבא סהדא רבה פרת, הרי גבולות הארץ עד נהר פרת כמש"כ בחומש (דברים ועקב), וכנראה כאן הכוונה למיטרא בצפון ארץ ישראל בסמיכות למקורות הפרת, ומתפרש כפשוטו בלא דוחק, וא"צ להמציא דנביעה שמקורה ממי גשמים איננה מים חיים, דפשוט שכל נביעה הרי היא בדין מעיין [רק מים שאינן נביעה הפורצת מן התהום כי אם ספיגה בשכבת הקרקע העליונה ממקור מים קרוב אינן בתורת מעיין, כמש"כ בתוספתא שהביא הר"ש פ"א מ"ו "החופר בצד הים בצד הנהר במקום הבצין הרי הן כמי תמציות", וגירסת הר"מ פ"ט ה"ג כמי גבאים, ולכו"ע אין להם דין מעיין, כיון שאין זו נביעה רק מים ספוגין באדמה, אבל כל שתהא נביעה בודאי הרי זה מעיין].

גם אני רציתי לפרש ש'מיטרא במערבא' היינו ממערב למקורות הפרת, כלומר, בצפון סוריה ודרום מזרח תורכיה, אלא שקשה ביותר לפרש כך עפ"י רש"י 'יודעין בני בבל שירדו גשמים בהרי ארץ ישראל, ושמחים על אחיהם' - שזה בודאי לא מתקיים בצפון סוריה, מקום שליטת הפיניקים, אלא רק דרומית לסולמא דצור.

ראשית, חושבני דגם אם יש לנו קושיא בהבנת דברי רש"י בכל זאת נראה שברור שזו הכונה הפשוטה בגמ', וכשיזכנו השם נבין דברי רש"י, שנית, אני לא משוכנע שזו כ"כ קושיא, יתכן שדרך העננים והגשמים לנסוע מן הצפון לדרום, ועד שזרמו המים בפרת בדרכם הארוכה עד בבל יש מקום להניח שהגיעו או קרובים להגיע ענני הגשם לארץ ישראל, וצ"ע.

ו' - ולגופו של החידוש שרצית לדקדק משם - ראיתי עוד בתשו' צ"צ שם דאיתא בתוספת' והובא בר"ש פרה פ"ח מ"ט מעיין שהיה רבה בימות הגשמים ומתמעט בימות החמה כשר, והרי ע"כ ריבוי מחמת מי הגשמים, ואפ"ה כיון שנבלעו באדמה ומקלחים מתוך עובי הארץ חשיבי בכלל המעיין, עי"ש, גם נראה לדקדק מהא דאמרי' בכורות נ"ה ב' דאפי' עיינות דמדליין סולמי דפרת נינהו, וא"כ בניסן שהפרת עצמו פסול יפסלו גם המעיינות, אכן ראיתי בשיטה לנדרים מ' ב' שנתקשה בזה והשיב דלא אתרבי כ"כ בסולמות שירבו על הזוחלים, עי"ש, ולכאז' זה כוונת הר"ש פ"ח מ"י בסוף דבריו, אך לשונו קצת צריכה תיקון, משמע דאם היה בא משם רוב מי גשמים באמת היה פסול, וצ"ע בזה - כ"ז כתבתי מקופיא להעיר בעלמא בלא העיון.

מאמר נוסף בענין פסול מימי הירדן

(יעקב ענבל ג' אדר תשע"ח)

מתני' פרה פ"ח מ"י "מי הירדן ומי הירמוך פסולים מפני שהם מי תערובות", דעת הראב"ד פרה פ"ו ה"י דשאר נהרות לא פסל מפני שאין מתערבין בהם מי גשמים מחצה, וכך שיטתו בפירושו לעדויות פ"ז מ"ג העיד רבי צדוק על זוחלין שרבו על הנוטפין שהם כשרים, דהיינו לכל דבר ואפי' לקדש בהן מי חטאת, דגם למי חטאת לא בעינן אלא רובא כשרים.

ולפי שיטתו ע"כ דמי הירדן דפסלי משום תערובת היינו דרובן ממי גשמים, וצ"ע מהא דבכורות נ"ה א' "אמר רב כהנא זכרותיה דירדנא ממערת פמיאס היכא דאמר לא שתינא מים ממערת פמיאס אתסר ליה בכוליה ירדנא", ופרש"י "זכרותיה דירדנא עיקרו של ירדן", ומלבד שזה משמעו של הביטוי זכרותיה, נראה דזהו כל חידושו של רב כהנא, דעיקר הדבר שירדן יוצא מפמיאס כבר מבואר בברייתא שם, ורק דמשם אין ידוע אם מימיו הם עיקר מימי הירדן, או שיש בהמשך דרכו מקורות מים נוספים שהם עיקר מימיו, והיינו דאשמועי' ר"כ שמי פמיאס הם עיקר מימיו, ולכן אם אסר עצמו במי פמיאס אסור גם במי הירדן, דאילו אינן עיקר מימיו לא היה נאסר אף שיש מהן בתוכו, ולכא' עיקרו של ירדן הכוונה שהן רוב המים, דאילו אינן אלא מיעוט לא אשמועי' כלום, דזה כבר ידעי' מגופה של ברייתא שיש מהן בתוכו, וכי יש מיעוט שהוא עיקר ומיעוט שאינו עיקר, ומיעוטן ראוי להתיר אף בליכא שישים, דאין זה כדין תערובת איסור בהיתר דבעי' שישים בלח, אלא זה עירוב טבעי שאם אינו עיקרו ורובו אינו בכלל נדרו, דנדרים הלך אחרי לשון בני אדם, וכל שבטל במיעוטו אינו בכלל זה בלשון בני אדם, וכמבואר בהמשך הסוגי' דלא אסרי' כל מימות שבעולם אלא באוסר עליו מים דאתו מפרת, אבל באוסר מימי הפרת אינו אסור בנהר אחר אפי' שיש בו מאותן המים, וכמ"כ בענינינו שאמר לא שתינא מים ממערת פמיאס אינו אסור אלא במי המערה עצמן ולא במיעוטן המעורבין בנהר, וע"כ דהוא עיקרו של ירדן ורובו ולכן חשיב כל הירדן בכלל מים ממערת פמיאס, ושלא כדברי הראב"ד דסובר דרובו של ירדן מים פסולין, וצ"ע.

עוד העירני ה"ר יואל שילה שיחי' שגם במציאות המוכרת לנו אין ידוע מקור מים רציני שאינו מי מעיינות המצטרף לירדן עד כדי שיהיו רוב מי הירדן ממנו [והתינח ביומי ניסן יתכן לחוש לריבוי גשמים במי הירדן כמו במי הפרת, אבל ביומי תשרי דליכא כ"כ גשמים מנין יבואו רוב מי גשמים לפוסלו, ומתני' לא חילקה בין ניסן לתשרי], ואף אם נוכל לפסול את הירדן הדרומי לכנרת משום עירוב מימי ים כנרת ומי נהר ירמוך שהם פסולים למים חיים, מה נאמר בירדן הצפוני לים כנרת, ומדקתני מערת פמיאס להכשר וירדן לפסול, משמע רק במערה כשר ומה שחוצה לו כבר פסול, וכ"מ בתו' בכורות נ"ו א' דמתני' אשמועי' דמערת פמיאס עצמה אינה מי תערובת כמו הירדן היוצא ממנה, משמע דירדן עצמו פסול כבר ביציאתו ממנה, וצ"ע.

אמנם סברת הראב"ד אינה מוכרחת, דיש לפרש דלא העיד רבי צדוק להכשיר זוחלין שרבו על הנוטפין אלא לטבילה בזוחלין ולא להחשיבן מים חיים, וכפי שהבאנו לעיל שהם חלוקים בכמה וכמה דינים, ואפי' מה שאינו בכלל מים חיים יכול להחשב בכלל מי מעיין להכשירו בזוחלין, ומצאתי להצמח צדק יו"ד סי' קס"ז שכבר העיר בזה דמה ראה מהכשרן בזוחלין לכשרות מי חטאת, ונראה דסברא רבה איכא לחלק ביניהם לענין זה, דלענין פסול זוחלין י"ל דהמועט בטל ברוב ככל דיני התורה, משא"כ לענין חיות המים כל שנתערב אפי' מיעוט שאינו חי הרי נפגם חיותיהו, שכבר אינן בצורתן הטבעית, עוד

יל"פ לפי מה שדנו האחרוני' דביטול ברוב מהני לסלק דיני אבל לא לחדש דיני, ולכן לא מהני ביטול מי גשמים שאינם חיים להחיותן כמו שהם מים חיים.

וכן דעת הר"מ שסתם בפרה פ"ו ה"י "וכל הנהרות פסולין לקדש מהן מי חטאת", ולא חילק בין סוגי נהרות ולא בין עונות השנה [ובחז"א נתקשה בדבריו ורצה להגיה כשרים, אבל כבר העירו במהדורת פרנקל דבכל כתבי היד איתא פסולין], אלמא דעתו דתערובת פוסלת מים חיים אפי' במיעוט, ולמיעוט יש לחוש בכל הנהרות בכל זמן, ובזה ניחא פסולו של הירדן אף דזיכרותו ועיקרו ממערת פמיאס.

וכ"ה פשטא דמתני' מקואות פ"ה מ"א "העבירו ע"ג בריכה והפסיקו הרי הוא כמקוה חזר והמשיכו פסול לזבים ומצורעים ולקדש מהן מי חטאת עד שידע שיצאו הראשונים", וכ"כ רבינו בפירושו שם בהדיא "ואם היה ודאי שהמים שהיו בבריכה כבר יצאו ועברו ושכל זה הנקבץ הוא ממי המעין העובר עליה הרי זה כשר ודינו כדין המעין", וכן בחיבורו פ"ט ה"ט "עד שידע שיצאו כל מי המקוה שהיו בתוך הבריכה", ושם הוא אותו הנידון ביסודו, דהבריכה מלאה במים שהופסקו ודין כעת כמקוה, וכדי להכשיר הבריכה בעינן שיצאו הראשונים הפסולים, ומפרש רבינו דבעינן שיצאו כל מי המקוה שבבריכה, ולא סגי ליה שירבו זוחלין החדשים על הקוויים בבריכה; חזינן דעתו דאין להכשיר אפי' מיעוט מי מקוה בריבוי זוחלין, והיינו לענין זבים ומצורעים ולקדש מי חטאת כמשמעות מתני', וכ"כ הר"י מפרס כנזכר לעיל.

ובכלל להר"מ שיטה אחרת בפירוש עדותו דרבי צדוק להכשיר זוחלין שרבו על הנוטפין, דאמנם להכשירן אפי' למים חיים מיירי, אך לא במי גשמים מיירי כי אם בנוטפין טיף טיף מהמעין, כמבואר בדבריו פ"ט ה"ג - "המים הזוחלין מן המעין הרי הן כמעין לכל דבר והמנוטפין מן המעין אע"פ שהם טורדין הרי הם כמקוה כו', היו הזוחלין מן המעין מתערבין עם הנוטפים ממנו אם רבו הזוחלין על הנוטפין הרי הכל כמעין לכל דבר", חזינן מדבריו דפירושא דמתני' דמהני ריבוי זוחלין הוא דוקא בנוטפין שגם הם מי מעין ורק שאינן בזחילה אלא בנטיפה, והגם דכשלעצמן אין להם תורת מעין אבל בהבטלם בתוך זחילת המעין אינם מקלקלים אותו, אחרי דגם המה מי מעין ורק שחסר להם בזחילה ובהצטרפן לזוחלין הרי נעשו גם הם זוחלין, אבל למי גשמים שאינן מי מעין מצד עצמם כל עיקר לא הזכיר שיוכלו להעשות כמעין לכל דבר, ויותר בולט השמטתו בזה מתוך המשך דבריו שכתב המקרה ההופכי "ואם רבו הנוטפין על הזוחלין וכן אם רבו מי גשמים על מי הנהר אינן מטהרין בזוחלין אלא באשבורן", הרי דלענין פסול צירף דין מי גשמים שרבו על הזוחלין לדין הנוטפין שרבו על הזוחלין, ומאחר שבריש דבריו בחלוקת ההכשר לא הזכיר ממי גשמים, שמעינן בבירור דעתו דאין להם הכשר אפי' בריבויא, ודין מים שהופסקו בבריכה דלעיל הוא כדין מי גשמים, הגם שביאתן ממעין מ"מ אחרי שהופסקו בבריכה חזרו לדין מקוה ושבנו להיות כמי גשמים, ואינן כמים שעדיין מנוטפין מן המעין שלא נפסקו לגמרי.

העולה מזה דיש לפנינו ג' מקורות ברורים בדברי הר"מ שהוא פוסל למים חיים כל שיש בו תערובת של מי גשמים ואפי' מיעוטא: א. סתימתו פרה פ"ו ה"י דכל הנהרות פסולין לקדש מי חטאת. ב. פירושו מקואות פ"ה מ"א דאינו כשר לזבין כו' עד שיצאו כל מי הברכה הראשונים שדינם כמקוה, וכ"כ בהלכות מקואות פ"ט ה"ט. ג. דבריו שם הי"ג דנוטפים שנעשו כמעין לכל דבר ע"י ריבוי זוחלין הוא דוקא בנוטפים ממעין ולא במי גשמים.

עיינתי בשיעורך, והנה ראיתך כותב בשם הריטב"א שבת דאין פסול גשמים הנוטפין מחמת שאובין שהרי אין שאובין פוסלין מקוה שלם וכ"ש נהר, וממש לא הבנתי, וכי מה שייך להעלות על הדעת שמי גשמים יפסלו משום שאובין, שצריך לטרוח ולהוכיח מכח שאינם פוסלין מקוה שלם, הרי כל מקוה נעשה מתחילתו ממי גשמים, וברור שכוונתו לאפוקי מפ' רבינו חננאל והערך דהנידון בנוטפין דרך הגגות דנעשו שאובין [עי' תוס' ותוספי הרא"ש נדה ס"ז. דחשיבי שאובין משום המרזבות שנחקקו ולבסוף נקבעו, וצריך לפרש דאיכא בהו חטטין כמתני' פ"ד מ"ג דאל"כ לאו בית קיבול נינהו, ורשב"א פ' משום בית קיבול העשוי ברעפים, וקצת צ"ע פירושו דכפי הנראה רעפים הם מנהג אירופה אבל גגות של המשנה לא היו משופעין והיו עשויין לשימוש, עי' למשל ברש"י מכות ז'. במשנה].

גם המשך דברי הריטב"א שתולה הטעם דמי גשמים כמקוה מפני שביאתן מהים והים כמקוה, יש להעיר דהיינו כרבי אליעזר תענית ט': דכל העולם ממימי אוקינוס הוא שותה, אבל לרבי יהושע ממים העליונים הוא שותה, ואולי דברי אגדה הן ואין מקשין מהן, מיהו קשה דלרבי יוסי מקואות פ"ה מ"ד כל הימים מטהרין בזוחלין, וע"כ משום דבשעה שעלו לעבים נפסק מהן תורת מעיין, וצ"ע.

כעת הסברת לי היטב את סברת הר"ח שלא הבנתי, אולם לדברך שהריטב"א מיירי במים שמורזבו בגגות - אינני מבין מדוע הריטב"א לא יודה לו שיש בזה פסול שאובין, אם עברו דרך מרזבים של חקקו ואח"כ קבעו.

1. הריטב"א לא התווכח עם עצם האפשרות שהנידון משום שאובין (יעוי' ברש"י שגם לפניו היתה גירסא כזו), רק טען דמה בכך שהם שאובין, הרי שאובין אין פוסלין מקוה שלם של מ"ס, ואיך יתכן שיפסלו נהר, ולשיטת הר"ח צריך לחלק - דאע"פ שאין פוסלין מלטהר באשבורן מ"מ פוסלין נהר מלטהר בזוחלין, וכמו שמבאר הרמב"ן בחידושו שם, כנראה שלריטב"א לא התקבל חילוק זה.

2. כוונתי לתוספות הרא"ש הנדפס על הדף שם, עי"ש שמקשה כדברי הריטב"א, אך לא מדין מקוה שלם אלא ממתני' דמעין שמימיו מועטין שיכול לרבות עליו שאובין,

ולפי חילוק הנ"ל גם זה מיושב, דשם הנידון לטהר באשבורן ולענין זה ודאי לא גרע ממקוה כטענת הריטב"א והרא"ש, אבל מ"מ נפסל הוא מלטהר בזוחלין, ופשוט.

3. סיום דברי הרא"ש שם "אלא צ"ל שלא היו מקלחין בנהר", אינו ברור לי מה כוונתו.

יתכן שכוונת הרא"ש ליישב מדוע אכן הוצרכו למקוואות, שהרי המים השאובין מהגגות הזורמים בצינורות שחקקו ואח"כ קבעו, ומקלחים לנהר - אין בכחם לקלקל את הנהר כי מותר לרבות שאובין על מעיין שמימיו מועטין, כדכתב הרא"ש, וע"ז יישב שהמים השאובין לא קילחו לנהר אלא למקוואות, והמקוואות רק חוברו לנהר, כגון בהשקה, ובכה"ג אין כח המעיין יפה להכשיר את המקוואות אא"כ יש רוב זוחלין, ועלתה הסוגיא כהוגן שהצריכו רוב זוחלין כדי להכשיר את מיעוט השאובין שקילחו מהצינורות שבגגות, ותו אין צורך להעמיד את הכשר הטבילה בזוחלין שבנהר.

אינו מבואר לי, לא מבחינת המציאות ולא מבחינת הדין, מבחינת המציאות - הרי הנידון לפרש למה בימי ניסן עשה מקוואות ולא טבלו בנהר עצמו כמו בימי תשרי, ולא למה לא טבלו במקוואות, ואפי' תדחוק לפרש הנידון על טבילה במקוואות שבנהר, ולתוכן בדיוק נפלו הצינורות עם השאובין, הרי זה מוזר למה להפיל שאובין דוקא לתוך המקוואות לפוסלן, וגם מבחינת הדין איני מבין איך יעלה על הדעת לפסול משום שאובין מקוה המושק לנהר, הרי כל מקוה שתחילתו שאובין אנו מכשירין ע"י השקה, ולמה יגרע מקוה זה מכל מקוואות דעלמא; הבהירני נא כוונתך!

הכסף משנה שאל מדוע השתמשו במקוואות רק בניסן ולא גם בקיץ, והשיב שהיתה בעיה טכנית, מפלס המים משתנה בין החורף לקיץ, ואם יבנו את המקוואות בתוך אפיק הנהר - הרי לא יוכלו לטבול בהם בחורף, כי הכל יהיה מוצף מים, לכן בנו אותם בסמוך לגדה העליונה, כך שכשהמים גבוהים בניסן - המקוואות יתמלאו, ואילו לאחר ירידת המפלס - הרי ניתן היה לטבול בנהר עצמו שכבר חזר להיות בו רוב זוחלין; ומשם למדתי שהמקוואות לא היו בנהר אלא בצידו, והסברתי שהצנרת מהגג קילחה למקוואות אלו, וזה טוב לריענון המים, כפי שגם אנחנו מרעננים את המים, מאחר ומסתמא לא עשו יותר מהשקה או מילוי חד פעמי לנהר בשל הקושי הטכני, והלכלוך שהנהר הביא עמו; במציאות זו לעתים יש רוב נוטפין במקוואות - ואז הוצרכו לנתק את המקוואות מהנהר כדי שהטבילה תהיה באשבורן, וזה מה שהר"ח והתוספי רא"ש אומרים - שכשיש רוב נוטפין בעינן אשבורן, דהיינו 'מקוואות ביומי ניסן'.

יהושע ענבל, יורה אורח, ר"א י', י"ב

(ר"א י') יש לתמוה לשמואל שסבר שהנהר מתברך ממקורו - מדוע המשנה פוסלת ארבעה נהרות לחטאת - הרי מי הגשמים בטלים ברוב כי מתברך ממקורו, ומיעוט הגשמים אינם יכולים לפסול כל הנהר, כדעת הראב"ד שמה שזוחלין מרובים - כשר -

אמור גם לחטאת; אבל נראה שמה שהנהר מתברך ממקורו לא בא להכחיש את המציאות שהמים זורמים גם לנחל, אלא רק קמ"ל שיש גם לזה שם מעיין, אך מה שחלק מהגשמים באים ע"י חלחול בשפת הנהר - עדיין זו דרך ריבוי נהרות - ונקרא הכל על שם המקור הראשון שהוא המעיין, ולכן לעניין שם מקוה או מעיין - יש לו שם מים נובעים ולא שם כינוס מים, אבל אינו מועיל למי חטאת כי נצרכים בפועל מים חיים, וסוף סוף הרוב אינם מים חיים.

הש"ך (ר"א י"א) כתב שאפילו לר"ת מ"מ אסור במקום שהנהר לא היה מהלך, ואינו מובן מדוע, שהרי הנהר מתברך ממקורו ומהלך יותר מחמת נביעתו הגדולה, ומדוע לחשוב שהולך במקום שהתרחב מחמת מיעוט הגשמים? והגר"א כתב שפשוט לו שלר"ת אין חילוק, וגם החת"ם סופר התעלם מחומרת הש"ך; ולמ"ש שאינו אלא שם הדבר אפשר שאם נגרמה התרחבות במקום שלא היה הולך - לא נקרא מכיפיה.

(ר"א י"ב) מכיפיה מיברך הוא שנקרא שם מעיין על מים הבאים מהגשמים, ומה שהתהום עולה לקראתו הוא מחמת ריבוי מי הגשמים שאין להם מקום בתהום.

והאמת שאין הבדל בין מי גשמים למי תהום, אלא שמי הגשם מחלחלים לאט עד התהום, ולכן יש לדון אימתי מוגדרים מעיין, והמהר"ט (ב' י"ח) כתב שגם בחופר שלא בצד הנהר - אם נתמלא מים מתמצית מי הגשמים שבארץ אין דינו כמעיין, ולשיטת ג"ע... הדבר תלוי בצורת הנביעה והחלחול ולא במקור וטיב המים, כי אם מי הגשם יצטברו במקום אחד כגון בבור חפור או במרתף ויקלחו משם למקום אחר - עדיין יחשב כקילוח.

הרב בנימין קרלנשטיין

ארבעת הנהרות לפי דעתי הם:

ירדן - ידוע, והתייחסות היא גם לחלקו העליון. אין נ"מ.

ירמוך - לדעתי ליטאני.

קרמיון - החלק הדרומי של נהר אורונטס.

פיגה - החלק הצפוני של אורונטס.

נעמן טבל בירדן, מצד גזירת הנביא ותו לא. לא שייך ביה טומאה וטהרה.

וכעת להגדרות:

ג. אמרי' בפרה פ"ח מ"י, מי קרמיון ומי פוגה פסולים מפני שהם מי בצים, מי הירדן ומי ירמוך פסולים מפני שהם מי תערובות. ובסנהדרין ה: אמרי' דהיינו מי בצעים הם מים מעורבים בעפר, והערוך פי' בצים מלשון בצותיו, ולכן פסולים למי חטאת. ורש"י פי' שם שמי בצעים היינו אגם מריש"ק בלע"ז, ותרגומו מים רדודים או ביצות. וכ"פ הר"ש בפרה שמעורבין בהם חול וזה חציצה למים ופסולין. ובתוס' שם ד"ה פסולין הקשו, וא"ת

דבפ' המוכר את הספינה משמע שהם נהרות דדרשין ועל נהרות יכוננה אלו ד' נהרות ירדן ירמון קרמיון ופיגה, ואר"ת דודאי נהרות הן ולפי שאין המים צוללין ועפר וטיט מעורב בהן פסולין למי חטאת דהוי חציצה בין מים לכלים וכתוב מים חיים אל כלי, עכ"ל. והנה קושייתם היא לפירש"י שבצעים היינו אגם, ומה שתי' ר"ת הוא מוכרח לכאן מדברי הגמ' שהרי אמרו שהם מי בצעים שכוונתם אינם צלולים, אך הרי קשה שאין טבע הנהרות להיות עפר מעורב בהם. והמאירי בב"ב תי' וז"ל 'פירשו הגאונים שלא נאמר שם אלא על לשונות היוצאים מהם ומתוך שהם מים עכורין ובעלי טיט ורפש אין לשונות היוצאים מהם בכלל מים חיים כלשונות היוצאים משאר נהרות, הא הם עצמם מ"מ מים חיים הם וכשרים למי חטאת'.

ולפי תכונת הנחלים שהזכרנו, נראה שאכן צדקו דברי כל הראשונים ולא יקשה על מי מהם; כי טבע הנהרות קרמיון ופיגה שמלבד שראש הנהר מקבל מימיו משפעת המעיינות שבבקעת הלבנון וגם בהמשך דרכו מקבל מימיו מהרבה מעיינות, ששם באמת מימיהם צלולים, אך דרך מרוצת הנהר הוא שוטף וגם חול מעורב בו, ודרך הילוכו הוא עובר דרך כמה בקעות שבהם תעלות מים רדודים להשקות מי שלחים שודאי באותם בקעות מעורב עפרורית, ולשונות של הנהר מתפצלים מהנהר לכל הבקעות, והיינו טעמא דפסולים למי חטאת.

ומי ירדן ומי ירמון באמת מקבלים מימיהם ממעיינות ואין עפרורית מעורבת בהם, אבל מי גשמים שהם פסולים [שאינם מים חיים] מתערבים בהם.

והיינו טעמא שזכרו רק אותם הנחלים כי נקטו לאותן שנזכרו כמקיפין א"י, אבל אה"נ גם בשאר נהרות הדין כן אם כשרים ואם פסולים [וכך הוא גם בנהרות דמשק אמנה ופרפר, שמעורבים מי בצעים לשונות היוצאים ועפרורית מחמת האגמים והבקעות שעוברים בהם].

והיינו טעמא שזכרו רק אותם הנחלים כי נקטו לאותן שנזכרו כמקיפין א"י, אבל גם בשאר נהרות הדין כן אם כשרים ואם פסולים, ועל דרך שכ' הר"ש בפרה (ח י) גבי נהר פרת שהוזכר בנדרים מ'. - דקאי על כל הנחלים [וה"ה באמנה ופרפר נהרות דמשק, שבסופן מעורבי במי בצעים ולשונות היוצאים מהם, ועפרורית האגמים והבקעות שבהן הן מהלכים]. ובפשוטו מי קרמיון ופיגה פסולים לעולם, אבל מי ירדן וירמון ביומי תשרי כשרים שאז אין בהם תערובת (וראה ר"ש שם), וצ"ע דהא במתני' אמרו על כל הנהרות הפסולין, ולא מחלקי' שכ"א פסול בזמנים שונים.

והיישוב שלך שתלוי בעונות השנה הוא מסתבר ביותר, אלא שכמובן מוקשה מדוע חז"ל עצמם לא חילקו בכך.